

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ**

Институт за социјална работа и социјална политика

Катерина Душко Костовска

**СОДРЖИНИТЕ НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ КАКО
ФАКТОР НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ**

Докторски труд

Скопје, 2024 година

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ**

Институт за социјална работа и социјална политика

Катерина Душко Костовска

**СОДРЖИНИТЕ НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ КАКО
ФАКТОР НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ**

Докторски труд

Скопје, 2024 година

Докторанд:

КАТЕРИНА ДУШКО КОСТОВСКА

Тема:

СОДРЖИНИТЕ НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ КАКО ФАКТОР НА
СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

Ментор:

Проф. д-р Иван Трајков

Филозофски факултет, Скопје

Комисија за одбрана:

проф. д-р Софија Георгиевска (претседател)

Филозофски факултет, Скопје

проф. д-р Иван Трајков

Филозофски факултет, Скопје

проф. д-р Јован Пејковски

Филозофски факултет, Скопје

проф. д-р Светлана Трбојевиќ

Филозофски факултет, Скопје

проф. д-р Владимир Илиевски

Филозофски факултет, Скопје

Научна област:

ОПШТЕСТВЕНИ НАУКИ

Датум на одбрана:

05.11.2024

СОДРЖИНИТЕ НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ КАКО ФАКТОР НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

АПСТРАКТ

Предметот на оваа докторска дисертација беа содржините на социјалните мрежи како фактор на социјализација на адолесцентите, при што основната цел беше анализа на содржините на социјалните мрежи и нивното влијание врз процесот на социјализација на адолесцентите. Во овој контекст, општата хипотеза беше дека содржините на социјалните мрежи негативно влијаат врз правилниот психосоцијален развој на адолесцентите, особено кај оние адолесценти кои неконтролирано ги употребуваат социјалните мрежи. Спроведената анализа е базирана на примерок од вкупно 203 адолесценти од Република Северна Македонија, на возраст помеѓу 10 и 24 години, распоредени во неколку демографски групи, зависно од полот, возраста и местото на живеење. Врз основа на одговорите добиени од спроведената анкета, може да се констатира дека социјалната мрежа Facebook има доминантно влијание помеѓу адолесцентите, иако истите препознаваат и други социјални мрежи како Instagram, YouTube, Viber, TikTok и сл. Нешто повеќе од половина од адолесцентите опфатени со истражувањето истакнале дека на социјалните мрежи поминуваат повеќе од 4 часа во текот на денот, при што од аспект на содржините кои ги консумираат, најголемиот дел се со љубовна конотација, додека, пак нешто помалку застапени се елементи на комуникација и разговор, размена на искуства и хумор.

Клучни зборови: адолесценти, социјални мрежи, доминација, негативно влијание, социјализација и психосоцијален развој.

THE CONTENTS OF SOCIAL NETWORKS AS A FACTOR OF SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS

ABSTRACT

The subject of this doctoral dissertation was the contents of social networks as a factor of socialization of adolescents, with the main goal being the analysis of the contents of social networks and their influence on the process of socialization of adolescents. In this context, the general hypothesis was that the contents of social networks negatively affect the proper psychosocial development of adolescents, especially among those adolescents who use social networks uncontrollably. The conducted analysis is based on a sample of a total of 203 adolescents from the Republic of North Macedonia, aged between 10 and 24 years old, divided into several demographic groups, depending on gender, age and place of residence. Based on the answers received from the conducted survey, it can be concluded that the social network Facebook has a dominant influence among adolescents, although they also recognize other social networks networks like Instagram, YouTube, Viber, TikTok, etc. A little more than half of the adolescents covered by the research pointed out that they spend more than 4 hours a day on social networks, and in terms of the content they consume, the majority have a love connotation, while elements of communication are somewhat less represented. and conversation, exchange of experiences, and humor.

Keywords: adolescents, social networks, dominance, negative influence, socialization and psychosocial development.

ИЗЈАВА ЗА ПЛАГИЈАТОРСТВО

Изјавувам дека докторскиот труд го изработив самостојно, дека уредно ги цитирам сите користени извори и литература и дека трудот не е користен во рамките на други универзитетски студии или за стекнување друго звање.

Катерина Костовска

ЛИСТА НА ТАБЕЛИ

Табела 1.1: Среќни деца, психичко здравје и вештини на децата по групи земји во 2020 год.

Табела 1.2: Негативни ефекти од неконтролирано користење на социјалните мрежи од страна на адолесцентите

Табела 2: Правила за прифаќање на поставените истражувачки хипотези

Табела 3: Прашања во врска со социјалните мрежи

Табела 4: Прашања во врска со сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи

Табела 5: Дескриптивна статистика на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи, на ниво на променлива, според демографските карактеристики на испит

Табела 6: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на просечната сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи, според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 7: Прашања во врска со родителската контрола

Табела 8: Дескриптивна статистика на родителската контрола на ниво на променлива, според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 9: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на просечната родителска контрола, според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 10: Дескриптивна статистика на вкупниот психосоцијален развој кај адолесцентите според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 11: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на вкупниот психосоцијален развој, според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 12: Прашања во врска со комуникацијата и социјализацијата

Табела 13: Дескриптивна статистика на комуникацијата и социјализацијата кај адолесцентите, според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 14: Крускал-Валис тест за еднаквост на медијаната на комуникацијата и социјализацијата, според демографските карактеристики на испитаниците

Табела 15: Прашања во врска со идентитетот

Табела 16: Дескриптивна статистика на идентитетот кај адолесцентите, според демог
Табела 17: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на идентитетот, според демографските
карактеристики на испитаниците

рафските характеристики на испитаниците

Табела 18: Прашања во врска со вредностите

Табела 19: Дескриптивна статистика на вредностите кај адолесцентите, според
демографските характеристики на испитаниците

Табела 20: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на вредностите, според
демографските характеристики на испитаниците

Табела 21: Коефициенти на корелација помеѓу променливите (Спирман)

Табела 22: Оценка на Модел 1 – Комуникација и социјализација

Табела 23: Дијагностички тестови на Модел 1

Табела 24: Варијансно Инфлациски Фактор (ВИФ) за Модел 1

Табела 25: Оценка на Модел 2 – идентитет

Табела 26: Дијагностички тестови на Модел 2

Табела 27: Варијансно-инфлациски фактор (ВИФ) за Модел 2

Табела 28: Оценка на Модел 3 – вредности

Табела 29: Дијагностички тестови на Модел 3

Табела 30: Варијансно-инфлациски фактор за Модел 3

Табела 31: Резултати во однос на поставените хипотези

ЛИСТА НА СЛИКИ

Слика 1.1: Поврзаност на однесувањето на адолесцентите со користењето на социјалните мрежи и социјализацијата

Слика 2.1: Користење на социјални медиуми од страна на адолесцентите во периодот 2012 - 2018 год.

Слика 2.2: Користење на социјални медиуми според популарност во 2018 год.

Слика 2.3: Користење на социјални мрежи кај адолесцентите според зачестеност на користењето

Слика 2.4: Најчесто користени социјални мрежи во 2019 год.

Слика 2.5: Користење на социјални мрежи во 2022 год.

Слика 2.6.: Шематски приказ на статистичкиот модел од Равенката 1

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	12
I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ	19
1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ОСНОВНИТЕ ПОИМИ	19
1.1. Социокултурен домен на личноста.....	27
1.2. Социјални мрежи – поим и содржини	34
1.3. Социјализација – поим, фази и агенси на социјализација.....	61
II. СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ И АДОЛЕСЦЕНТИТЕ	73
2.1. Адолесценција.....	73
2.1.1. Значење на адолесценцијата како фаза при човековиот развој	74
2.1.2. Разлики кај адолесцентите	78
2.1.3. Ризично однесување кај адолесцентите	80
2.1.4. Контрола врз адолесцентите	84
2.1.5. Адолесцентите и следењето на актуелните трендови	85
2.1.6. Користење на интернетот кај адолесцентите	89
2.2. Време поминато на социјалните мрежи.....	92
2.2.1. Преферирање на социјални мрежи.....	96
2.2.1.1. Статистички податоци	98
2.2.2. Фактори кои влијаат врз преференциите на адолесцентите	104
2.3. Перцепции на адолесцентите за користењето на социјалните мрежи	106
2.3.1. Разлики во ставовите	108
2.4. Родителска контрола врз користењето на социјалните мрежи од страна на адолесцентите.....	109
2.5. Улогата на социјалната работа на влијанието кое го имаат содржините на социјалните мрежи.....	116
3. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	121
3.1. Предмет, цел и хипотези	121
3.2. Дизајн на истражувањето	122
3.3. Променливи и анкетен прашалник	123
3.4. Статистички методи и модели.....	127
3.5. Структура на примерокот	133

3.6.	Ограничувања и можности за натамошни истражувања	136
4.	РЕЗУЛТАТИ ОД СПРОВЕДЕНАТА ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА	138
4.1.	Сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи.....	138
4.2.	Психосоцијален развој кај адолесцентите.....	155
4.3.	Влијанието на социјалните мрежи врз психосоцијалниот развој кај адолесцентите.....	176
4.3.1.	Комуникација и социјализација	178
4.3.2.	Идентитет.....	183
4.3.3.	Вредности	187
4.4.	Дискусија	191
	Заклучок.....	194
	Препораки.....	203
	Референци	205
	Прилог 4 – Анкетен прашалник.....	218

ВОВЕД

Социјалните мрежи се дел од секојдневието на човекот и низ годините тие станаа се побројни и видно се зголемува бројот на корисници на речиси сите социјални мрежи, а тоа неминовно дека се должи на развојот на компјутерската индустрија и интернетот, поради што социјалните мрежи станаа достапни и доживеаја разнострана примена (приватна и професионална). Тие се неопходни средства за работа, информирање и комуницирање, поради што нивната примена е сè поголема, а постои тенденција истата и уште да се зголемува. Социјалните мрежи се виртуелни платформи кои овозможуваат луѓето да се поврзуваат, комуницираат и да споделуваат содржина со другите корисници. Овие мрежи играат значајна улога во современиот свет, овозможувајќи брзо и едноставно споделување информации, мислења и искуства. Социјалните мрежи ги олеснуваат интеракциите меѓу луѓето, креирајќи виртуелни заедници со слични интереси, стилови на живот и цености. Од фамилијарни комуникации до бизнис и културни комуникации, социјалните мрежи се неизоставен дел од современиот начин на живеење.

Во своите далечни почетоци социјалните мрежи главно беа карактеристични за големите држави коишто се иноватори и коишто ги развиваат сите големи мрежи, но не беа потребни долги временски интервали за социјалните мрежи да станат дел од секојдневната практика на луѓето и во помалите земји во развој. Трендот на социјалните мрежи брзо се шири, а видни се и понатамошни перспективи за уште помасовно користење. Социјалните мрежи како Facebook, Twitter, Myspace, Flickr, Viber, Internet, Google, YouTube, Instagram и други се најпознатите и најупотребуваните социјални мрежи за комуникација насекаде во светот и притоа тие се посредник помеѓу двете разговорни страни, ја заменуваат вербалната и директната комуникација со испраќање пораки, слики и фајлови како кодови на посредна комуникацијата. Позитивните очекувања коишто беа поврзани со овие социјални мрежи се сведуваа на тоа дека со нивното користење ќе се надминат временските и просторните бариери и ќе се зголемат комуникативните интеракции (приватен аспект) и бизнис можностите (професионален аспект). Сепак, праксата покажува дека дебатите сè почесто укажуваат на тоа дека социјалните мрежи се хипер користени и

токму затоа се појавува зависност од овие социјални мрежи, што е особено проблем кај младата популација. Оттука, станува јасно зошто е потребно оваа тема детално да биде елаборирана и разработена во структурата на истражувањето во оваа докторска дисертација и во некои следни истражувања од областа.

Зависноста од овој вид комуникација и следењето на трендовите наложуваат намалување на директната комуникација, меѓусебните дружби на децата, игри, соработки, помагање, спортување за правилен развој, директниот говор, искажување емоции, споделување состојби и социјализација (Benson et al.,2011). Социјализацијата како процес започнува од семејството, како примарна средина од која се црпат основните постулати на процесот, меѓутоа како секундарна средина се сметаат поширокиот круг на семејството, роднините, пријателите, другарите, училиштето (Bluestein et al.,2004). Развојот на социјализацијата на децата е преку остварување на директните контакти, вербалната комуникација, соработка, разговор, искуства, дружби и сите форми на дејства.

Од општествен аспект социјализацијата претставува процес со кој се пренесуваат општествените правила и вредности од генерација на генерација, тоа е процес со кој се овозможува стабилно функционирање на општеството (Andersen et al.,2013). Процесот на социјализација почнува да се развива уште од првиот животен циклус, од детството и најинтензивен е во адолесценцијата и тоа не е само време кога човечките суштества научуваат многу нешта (хигиенски навики, вкус, начин на однесување со другите луѓе, јазик, улоги итн.), туку тоа е возраст која е многу еластична и соодветна за учење и многу нешта се прават тогаш со леснотија и брзина, што нема да се сретне подоцна во животот на човекот (Bronfenbrenner и Morris,2006). Но, социјализацијата продолжува во натамошниот живот, односно трае, речиси низ целиот човеков живот во кој постојано се прифаќа она однесување кое во општеството се оценува како нормално, пожелно и примерно. Во современото општество како фактор, кој слободно може да кажеме дека има влијае на секундарната социјализација, се токму социјалните мрежи. Имено употребата на социјалните мрежи е присутна кај сите возрасти, со голем интензитет и станува секојдневна потреба. Употребата на социјалните мрежи е корисна, претставуваат најбрз и најефикасен начин за комуникација, испраќање содржини и информации,

споделување податоци, едноставно животот без нив е незамислив. Токму податокот за ваквата разнострана примена на социјалните мрежи, а преку нив и размената на содржини ме натера да истражувам какво е влијанието на содржините на социјалните мрежи врз процесот на социјализација кај адолесцентите. Покрај употребата за размена на информации за на училиште, за истражувања, комуникација, да се дојде до одреден податок кој се однесува на содржините кои ги споделуваат адолесцентите и притоа да се истражи како тие влијаат на нивната социјализација. Социјалните мрежи и содржините кои се споделуваат несомнено можат да имаат позитивен и негативен ефект, меѓутоа треба да се запрашаме кое и какво е нивното влијание врз процесот на социјализација, а посебно врз социјализацијата на адолесцентите.

Социјалната, односно друштвената мрежа е теоретска конструкција користена во општествени науки за да ги проучува односите меѓу поединци, групи, организации, па дури и целото општество (друштвена единица). Според студијата на Carney et al., (2019) терминот се користи за опишување на друштвената структура како интеракција. Врските (понекогаш се нарекуваат рабови или врски) во структурата се нарекуваат „јазли“. Јазли преку кои секоја дадена друштвена единица се поврзува и претставуваат конвергенција на различни друштвени контакти на таа единица. „Мрежата“ меѓу такви јазли можат да ја формираат многу видови односи.

Имајќи во предвид дека со социјализацијата го градиме општеството, ги учиме принципите на живот кои ни се долгорочни, кои се наша иднина, треба да обрнеме внимание на овој фактор (содржините на социјалните мрежи) и како тие влијаат врз социјализацијата кај адолесцентите, бидејќи од сето ова може да настанат и низа антисоцијални однесувања и појави и да предизвикаат низа социјални проблеми (Benson et al., 2011). Студијата на Carney et al., (2018) објаснува дека со ова се појавува еден современ фактор, односно агенс на социјализација на кој немаме обрнато внимание за неговото влијание, го оставаме да делува, а последиците (позитивни или негативни) ќе нè сретнат во иднината со појава на низа нови социјални или асоцијални однесувања.

Разбирањето на социјалните мрежи и влијанието на социјалните медиуми врз младите корисници е од клучно значење поради неколку причини (Breuer,2011; Castells,2009):

1. **Ранлива публика** – Младите корисници, особено тинејџерите, се поподложни на надворешни влијанија и притисок од врсниците бидејќи тие се во фаза на развој кога ги формираат своите идентитети и вредности, а платформите на социјалните медиуми играат значајна улога во обликувањето на нивните верувања, однесувања и перцепции за светот.
2. **Ментално здравје** – Прекумерната употреба на социјалните медиуми е поврзана со проблеми со менталното здравје како што се анксиозност, депресија и ниска самодоверба, особено кај младите корисници. Свесноста за потенцијалните негативни ефекти им овозможува на воспитувачите, родителите и креаторите на политиките да преземат мерки за да ги ублажат овие ризици и да промовираат здрави онлајн однесувања.
3. **Сајбер вознемирување и онлајн безбедност** – Младите корисници имаат поголема веројатност да доживеат сајбер вознемирување и онлајн малтретирање. Познавањето на влијанието на социјалните мрежи може да им помогне на воспитувачите и родителите да ги учат децата за безбедноста на интернет, поставките за приватност и онлајн комуникација.
4. **Кредителитет на информации** – Социјалните медиуми се главен извор на информации за младите корисници, а сепак, дезинформациите и лажните вести брзо се шират на овие платформи поради што разбирањето како функционира влијанието на социјалните медиуми може да ги поттикне младите корисници критички да ги оценуваат изворите на информации и да идентификуваат веродостојни информации.
5. **Дигитална писменост** – Знаењето за влијанието на социјалните медиуми помага во развојот на вештините за дигитална писменост, а младите корисници треба да бидат способни да разликуваат веродостојни и пристрасни информации, да препознаваат „мамка“ за кликање и да ги разберат алгоритмите што ја обликуваат нивната содржина.
6. **Притисок и трендови на врсниците** – Платформите за социјални медиуми често прикажуваат трендови, предизвици и вирална содржина што може да

влијае на однесувањето и изборот на младите корисници, а со разбирање на ова влијание, родителите и воспитувачите можат да се вклучат во отворени разговори со младите корисници за потенцијалните последици од неконтролираното следење на трендовите.

7. **Рекламирање и конsumerизам** – Платформите за социјални медиуми, исто така, се користат за рекламирање и промовирање производи и младите корисници може да бидат соочени со реклами кои манипулираат со нивните желби и навики за трошење, а информирањето за овие тактики може да им помогне на младите корисници да донесат поинформирани одлуки за потрошувачите.
8. **Политички и социјален ангажман** – Социјалните медиуми станаа платформа за политички дискурс и социјален активизам насочен кон младите од +14- годишна возраст, а разбирањето како функционира влијанието на социјалните медиуми може да им помогне на младите корисници да станат покритични мислители и активни учесници во граѓанскиот ангажман.
9. **Дигитален отпечаток и приватност** – Младите корисници често целосно не ги разбираат долгорочните последици од нивните онлајн акции, а свесноста за трајноста на дигиталните отпечатоци и важноста на заштитата на личните информации може да спречи идни злоупотреби и неавторизирани користења на нивните лични податоци.
10. **Позитивно влијание** – Не секое влијание на социјалните мрежи е негативно, позитивните модели на улоги, образовните содржини и заедниците за поддршка, исто така, можат да имаат значително влијание врз младите корисници и притоа препознавањето и охрабрувањето на овие аспекти на социјалните медиуми може да придонесе за нивниот личен раст и развој.

Како сублимат, знаењето за влијанието на социјалните медиуми и неговите ефекти врз младите корисници им овозможува на поединците, родителите, воспитувачите и креаторите на политиките поодговорно да се движат низ дигиталниот пејзаж, да промовираат здрави онлајн однесувања и да обезбедат благосостојба и позитивен развој на помладата генерација. Тоа значи дека интернетот би се користел во рамките на нормалата и би се постигнало баланс во користењето, односно младите корисници би го користеле за образовни цели и за

комуникација и тоа би го правеле временски одговорно, што е и основната цел на интернетот и социјалните мрежи.

Имајќи го предвид сето наведено, постојната докторска дисертација има за цел да одговори на неколку истражувачки прашања во врска со теоретското и емпириското претставување на социјалните мрежи и нивната поврзаност со адолесценцијата. Структурно, трудот содржи теоретски дел и истражувачки дел. Теоретскиот дел е составен од две глави во кои преку преглед на претходни истражувања од областа објаснети се значајни заклучни согледувања во врска со социјалните мрежи како фактор на социјалното однесување на адолесцентите. Првата глава со наслов *Теоретски пристап кон проблемот на истражување* содржи разработка на основните поими социјални мрежи и социјализација. Објаснети се социјалните мрежи, што тие претставуваат и кои содржини се претставуваат на нивните платформи. Земени се во предвид бројни претходни истражувања од областа со цел да се добијат научно релевантно заокружени сознанија поткрепени со докази и факти. Имено, социјалните мрежи се научно актуелни и сè поголем е бројот на студии кои ги елаборираат поврзувајќи ги со различни зависни и независни варијабли. Следно, во оваа глава од трудот социјализацијата е елаборирана преку дефиниција, фази и агенси. Социјализацијата е особено нагласена затоа што од тоа колку е социјализирана една личност зависи какви одлуки ќе носи во животот, како ќе се однесува кон себе, своите блиски и подалечната околина која што ја окружува. Социјализацијата е односот меѓу личноста и општеството и затоа се цели да се постигне висока социјализација на личноста во насока на емпатија и пренесување позитивни емоции помеѓу членовите на општеството.

Втората глава со наслов *Социјалните мрежи и адолесцентите* содржи теоретска разработка на поимот адолесценција, користењето на социјалните мрежи меѓу адолесцентите, времето поминато на социјалните мрежи, перцепциите на адолесцентите за користењето на социјалните мрежи, разликите во ставовите и родителската контрола врз користењето на социјалните мрежи од страна на нивните деца. Оваа глава содржи разработка на еден особено актуелен проблем којшто ги загрижува експертите од областа кои апелираат дека постои неконтролирано користење на социјалните мрежи кај адолесцентите што, пак води и е иницијатор на

сериозни општествени нарушувања кои главно настануваат како последица на емитирање, обиди за следење и „лидерство“ во негативна конотација.

Истражувачкиот дел ја опфаќа третата глава со наслов ***Методологија на истражувањето*** во која е наведен пристапот кон проблемот, елаборирани се предметот, хипотезите, целите, методите и техниките на истражување, а потоа изработена е интерпретација на резултатите, нивна дискусија и наведени се главните ограничувања на истражувањето. Во оваа глава од трудот елаборирани се резултати со кои се докажуваат сите претходно наведени теоретски сознанија и кои ја докажуваат врската помеѓу социјалните мрежи и одредени однесувања кај адолесцентите. Резултатите од истражувањето можат да послужат како квалитетна основа и за понатамошни истражувања. Следат: ***Заклучните согледувања, Листата на користени научни извори и Листата на прилози*** на трудот.

I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ОСНОВНИТЕ ПОИМИ

Детството е важно затоа што во тој период се развива карактерната основа на личноста и знаењето. Во детството се формираат емоциите, интелектот и социјалните вештини што поставуваат основа за целиот живот. Односите со родителите, пријателите и другите од околината имаат големо влијание врз развојот на детето. Во оваа фаза децата се учат да се справуваат со предизвиците, да ги разликуваат правилните и погрешните постапки и да ги изградат своите вредности и верувања. Одличната основа поставена во детството им помага на децата да се развиваат како комплетни и одговорни индивидуи во подоцнежниот живот. Тоа се докажува со студијата на Andresen et al., (2013) каде се наведува дека детството е време на наивност, чудо и развој, кога секој момент е исполнет со откритие и учење поради што за многумина детството е најбескрајната и најневината фаза во нивниот живот, кога се создаваат првите спомени и се формира основата на нивната личност. Carney et al., (2019) додава дека во оваа фаза децата се вклучуваат во игра и други детски активности, развиваат социјални вештини преку интеракција со други и го истражуваат своето окружување со радозналост и ентузијазам.

Chapman et al.,(2013) констатира дека детството е и време на изразување на емоции, од радост и смеа до тага и бес. Тие искуства ја формираат емоционалната интелигенција на детето и го подготвуваат за справување со предизвиците на животот. Семејните односи, пријателствата и образованието имаат големо влијание врз развојот на детето, креирајќи трајни влијанија врз нивната постапка и верување поради што јасно е дека одгледувањето на децата претставува предизвик за родителите и општеството во целост, но исто така претставува искуство исполнето со радост, љубов и реконструирање на самата смисла на животот. Затоа, детството е време за воспоставување спомени, создавање традиции и искуства кои ги формираат младите умови во идни лидери, иноватори и човечки суштества.

Социјализацијата во детството игра клучна улога во развојот на личноста на детето. Во оваа фаза децата учат како да комуницираат, соработуваат и како да се вклучуваат во заедницата. Преку играта и интеракцијата со други деца, како и преку односите со важните лица во нивниот живот, децата ги усвојуваат нормите,

вредностите и културните обичаи на општеството во кое живеат. Овој процес на социјализација ги формира социјалните вештини на децата, ги учи на толеранција, спроведување правила и решавање конфликти, што им помага да станат дел од општеството како комплетни и изградени индивидуи.

Социјализацијата во детството се однесува на процесот преку кој децата учат норми, вредности, однесувања и социјални вештини потребни за ефикасно функционирање во нивното општество или култура. Тоа е критичен аспект на човечкиот развој кој започнува од рана возраст и продолжува низ детството и адолесценцијата. Во раните години од животот, децата се изложени на различни социјални искуства, вклучувајќи интеракции со членовите на семејството, врсници, наставници и други членови на нивната заедница. Преку овие интеракции децата учат како да комуницираат, соработуваат, преговараат и да се справуваат со социјални ситуации.

Семејството игра централна улога во социјализацијата во детството, бидејќи родителите служат како главни фактори на социјализација. Тие им обезбедуваат на децата љубов, грижа и насоки, истовремено пренесувајќи културни вредности, верувања и традиции. Браќата и сестрите и проширеното семејство, исто така, придонесуваат на социјалниот развој на децата со обезбедување на дополнителни можности за социјализација. Притоа, додека децата зреат, тие почнуваат да имаат повеќе интеракции со врсниците кои постепено започнуваат да влијаат врз нивниот социјален круг. Врсничките односи играат критична улога во формирањето на социјалните вештини на децата, формирањето на нивниот идентитет и постигнувањето на чувство на припаѓање. Преку игра, соработка и решавање на конфликти со врсниците, децата учат важни социјални компетенции како што се емпатија, соработка и перспективно проценување.

Училиштата и другите образовни околности, исто така, играат значајна улога во социјализацијата во детството, обезбедувајќи структурирана околина за социјална интеракција и учење. Наставниците и другиот кадар се важни агенти на социјализација, помагајќи на децата да развијат академски, социјални и емотивни вештини кои се суштински за успех во училиштето и подоцна. Во целост, социјализацијата во детството е комплексен и непрекинат процес кој ја поставува

основата за социјалниот, емотивниот и когнитивниот развој на децата. Таа формира можност за разбирање за себе и за другите, влијае на нивните постапки и ставови и ги подготвува за ефикасно учество во општеството како што зреат во возрасна возраст.

Оттука, следи дека **поддршката на младите луѓе** е критична за нивниот раст, развој и благосостојба. Било да станува збор за обезбедување пристап до образование, можност за менторство, ресурси за ментално здравје или други перспективи, инвестирањето во младите луѓе дава придобивки за целото општество. Преку овозможување на младите луѓе, може да се негуваат и нивните таленти, да се изгради нивното самопочитување и да се овозможи да станат активни придонесувачи на нивните заедници. Дополнително, нудењето на поддршка и насоки за време на транзициони фази како што е **адолесценцијата** може да им помогне на младите луѓе да се справат со предизвиците ефикасно и да направат пресметани одлуки за нивната иднина. Било преку семејството, образовните системи или иницијативите на заедницата, креирањето на потпорна околина за младите луѓе осигурува тие да имаат ресурси и поддршка кои им се потребни за да успеат. Во крајна сметка, инвестирањето во наредната генерација значи инвестирање во иднината на целото општество.

Целта на **општеството и сите засегнати институции** е да создадат *среќни*¹ и *независни*² деца кои ќе умеат самостојно да носат одлуки, да функционираат и да егзистираат и притоа да останат безбедни, да прават работи кои не се надвор од

¹ Среќно дете е дете кое изразува радост, задоволство и задоволство во своите дневни активности и односи. Тие обично имаат позитивен пристап кон животот, се смеат често и се чувствуваат исполнети. Среќните деца обично имаат здрави социјални врски, се чувствуваат сигурни и заштитени во својата околина и имаат можност за развој и игра. Исто така, нивната емоционална интелигенција е висока, што им помага да се справуваат со различни предизвици и да ги изразуваат своите чувства на адекватен начин.

² Независно дете е дете кое покажува автономија и самостојност во различни аспекти на својот живот. Тоа вклучува способност да донесува одлуки, решава проблеми и извршува задачи без постојано упатство или помош од возрасни. Независните деца често ја покажуваат увереноста во своите способности и покажуваат иницијатива во преземањето на нови предизвици. Независноста кај децата може да се пројави на различни начини во зависност од нивната возраст и нивото на развој. За помладите деца, тоа може да вклучува задачи како самостојно облекување, хранење или средување на играчките. Со нивното зреење, независноста се проширува за вклучување на активности како управување со времето, завршување на домашните задачи или проекти на училиште сами и донесување одлуки за нивните интереси и активности. Поддржувањето на независноста кај децата е важно за нивниот општ развој, бидејќи ги стимулира самопочитувањето, отпорноста и чувството на одговорност. Исто така, им помага да развијат клучни животни вештини кои ќе им помогнат додека се справуваат со предизвиците како возрасни личности.

општествено прифатените норми и да не повредуваат трети лица со своите постапки. Дали во пракса во тоа се успева, може да се види на Табела 1., според која, како што покажува табелата подолу, земјите со најдобри резултати во однос на овие мерки се токму оние земји кои одамна ги имаат проучено факторите на детската социјализација. Силниот рекорд во менталната благосостојба и вештините ја става Холандија на врвот на табелата, а другите нордиски нации со редовно добри перформанси се групирани не многу зад нив.

Overall ranking	Country	Mental well-being	Physical health	Skills
1	Netherlands	1	9	3
2	Denmark	5	4	7
3	Norway	11	8	1
4	Switzerland	13	3	12
5	Finland	12	6	9
6	Spain	3	23	4
7	France	7	18	5
8	Belgium	17	7	8
9	Slovenia	23	11	2
10	Sweden	22	5	14
11	Croatia	10	25	10
12	Ireland	26	17	6
13	Luxembourg	19	2	28
14	Germany	16	10	21
15	Hungary	15	21	13
16	Austria	21	12	17
17	Portugal	6	26	20
18	Cyprus	2	29	24
19	Italy	9	31	15
20	Japan	37	1	27
21	Republic of Korea	34	13	11
22	Czech Republic	24	14	22
23	Estonia	33	15	16
24	Iceland	20	16	34
25	Romania	4	34	30
26	Slovakia	14	27	36
27	United Kingdom	29	19	26
28	Latvia	25	24	29
29	Greece	8	35	31
30	Canada	31	30	18
31	Poland	30	22	25
32	Australia	35	28	19
33	Lithuania	36	20	33
34	Malta	28	32	35
35	New Zealand	38	33	23
36	United States	32	38	32
37	Bulgaria	18	37	37
38	Chile	27	36	38

Табела 1.1: Среќни деца, психичко здравје и вештини на децата по групи земји во 2020 год.

Извор: UNICEF. (2020). “These are the countries where children are most satisfied with their lives”, достапно на <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/child-well-being-health-happiness-unicef-report/>, посетено на 02.02.2020

Согласно наведеното, станува јасно дека за тоа да се постигне суштински важно е детето да се социјализира и да развие способност за рационална перцепција и адаптација, особено во услови на промени и во услови на масовен маркетинг и промовирање на негативни однесувања кои се сметаат за модерни и прифатени од општеството, а се вештачки наметнати. Неопходни се конекции помеѓу децата, поседување информации и размена на мисловни трансакции (Bergtman, 2008). Но, некогашниот термин социјализација во својата суштина е видно променет, односно некогашното „другарување“ како фактор на социјализацијата сега е променет со присуство на разни платформи за комуникација. За да стане појасно, однесувањето на младите во време на постојана модернизација е детерминирано од различни фактори кои видно се разликуваат од некогашните традиционални кои се сведуваат на семејните вредности, убедувања, култура и навики. За разлика од постарите генерации, помладите генерации имаат пристап до нови технологии и многу лесно ги совладуваат истите и притоа тоа стана нивното ново и модерно однесување. Младата популација во последните десетина години сè повеќе е под влијание на е-фактори, односно под влијание на мрежното поврзување на интернет.

Важноста на интернетот не може да се прецени во денешниот меѓусебно поврзан свет бидејќи тој го револуционизира речиси секој аспект од модерниот живот, влијаејќи на комуникацијата, образованието, истражувањето и многу повеќе.³ Според истражувањето на Carter (2005) интернетот во корелација со младите корисници во голема мера влијаеше врз:

- 1. Глобалната комуникација** – Интернетот овозможува инстант комуникација низ целиот свет при што младите можат да се поврзат со пријателите,

³ Значењето на интернетот во денешницата не може да се преувеличи. Од револуционирање на комуникацијата до трансформирање цели индустрии, интернетот стана неделив дел од модерниот живот. Тој служи како огромно складиште на знаење, платформа за глобална поврзаност и катализатор за иновации и напредок. Најважно, интернетот го демократизира пристапот до информации, овозможувајќи на индивидуалците да учат, истражуваат и комуницираат со светот како никогаш до сега. Бидејќи барањата стануваат сè поголеми, технологијата стана посилна и достапноста се зголеми. Интернетот овозможува непрекинати можности за учење и размена на информации. Во целост, интернетот стана основа на современото општество, поттикнувајќи напредок, иновации и поврзаност на глобално ниво. Неговото значење ќе продолжи да расте со развојот на технологијата, правејќи го задолжителен за индивидуалците, бизнисите и заедниците да се адаптираат и да го искористат неговиот потенцијал за сеопфатниот напредок и благосостојба.

семејството и колегите преку е-пошта, социјални медиуми, видеоповици и мобилни апликации преместувајќи ги географските растојанија.

2. **Пристапот до информации** – Интернетот е огромно складиште на информации и на младите им обезбедува пристап до знаење, едукативни содржини и образовни ресурси, демократизирајќи ги информациите и промовирајќи го доживотното учење.
3. **Образованието и учењето** – Онлајн образованието станува сè попопуларно, дозволувајќи им на младите да продолжат со формално образование, сертификати и развој на вештини од каде било. Постојните отворени онлајн курсеви и онлајн обуките ги прошируваат образовните можности.
4. **Истражувањето** – Колаборативните платформи и заедниците со отворен код доведоа до напредок во различни области, од технологија до медицина и притоа младите користејќи го интернетот можат да пребаруваат на различни теми.
5. **Социјалната поврзаност** – Платформите за социјални медиуми ги поврзуваат луѓето со заеднички интереси и им овозможуваат да се вклучат во дискусии кои се развиваат во одредени групи на социјалните мрежи. Овие платформи, исто така, го олеснуваат ширењето на важни пораки и промовираат позитивни општествени промени за покралитетен живот на младите.
6. **Забава и содржина** – Услугите за стриминг, онлајн игрите и платформите за дигитална содржина нудат широк спектар на опции за забава на младите. Корисниците можат да пристапуваат до филмови, музика, видеа и други форми на медиуми на барање.
7. **Ефикасност и практичност** – онлајн услугите ги насочуваат различните задачи, како што се купувањето и резервирањето сместувачки капацитети за патување, зголемувајќи ја удобноста и заштедувајќи време.
8. **Крос-културна размена** – Интернетот ги урива културните бариери преку олеснување на интеракциите и размената меѓу младите луѓе од различни делови на светот. Ова промовира меѓукултурно разбирање и благодарност.
9. **Споделување податоци и соработка** – Интернетот поддржува колаборативни средини, а младите можат да работат заедно на проекти, да споделуваат

документи и да комуницираат беспрекорно, без оглед на нивната физичка локација.

10. Лично изразување – Блоговите и социјалните медиуми им овозможуваат на поединците да ги изразат своите мисли, креативност и таленти пред потенцијално глобалната публика.

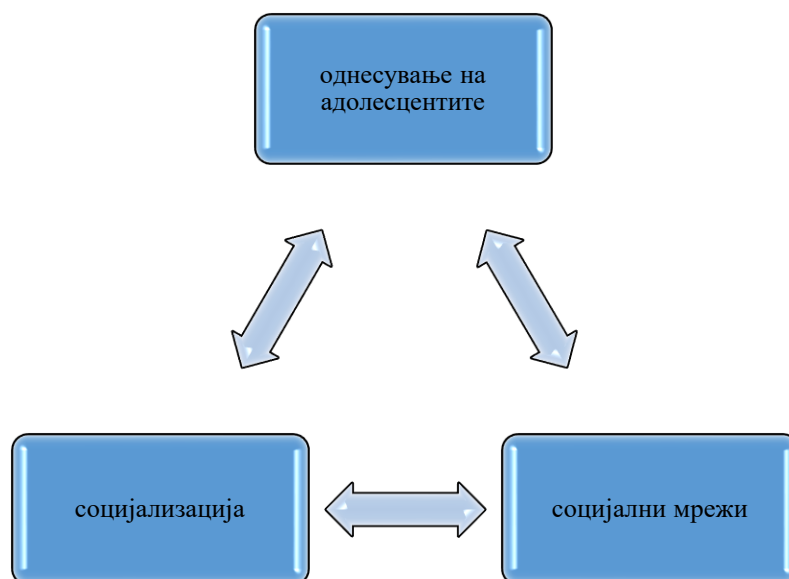
За интернетот важно е да се спомене дека основната идеја за неговото создавање беше поврзувањето, односно надминувањето на временските и просторните бариери помеѓу луѓето низ светот (Alexander,2006). Така, со помош на интернетот луѓето требаше да се поврзат, бизнисите да се запознаат, да се започне соработка и да се прошират каналите на информираност. Но, прекумерното користење поттикна низа контраиндикации поради што денес често се поставува прашањето дали предностите од користењето на интернетот се побројни од недостатоците и ризиците, особено ако се стави нагласок на младите генерации кои се особено критични затоа што се во фаза на раст и развој, а истовремено им недостига искуство и знаења за тоа како да се заштитат на јавно достапните интернет платформи. Според De Souza и Dick (2009) додека интернетот носи огромни придобивки, важно е да се решат предизвиците како што се дигиталниот јаз, загриженоста за приватноста, безбедноста на интернет, дезинформациите и потенцијалот за зависност. Како што технологијата продолжува да се развива, од клучно значење е да се изнајдат начини да се максимизира позитивното влијание на интернетот, а истовремено да се решат неговите потенцијални негативни страни.

Оттука, јасна е поврзаноста помеѓу одредени видови однесувања на адолесцентите и социјализацијата и социјалните мрежи. Таа врска е докажана и со низа претходни истражувања (Deloitte Development,2009; Downes,2005). Користејќи го интернетот младата популација може брзо и едноставно да дојде до информации за кои било теми, да гледа слики и разновидни видеосодржини поврзани со тие области и она коешто загрижува и е алармантно е податокот дека голем број содржини коишто се поставени на интернетот не се под контрола на институциите, напишани се од страна на автори кои не се квалификувани, афирмирани и докажани од областа. Децата кои немаат доволно искуство имаат тенденција да паднат под влијание и да развијат искривени перцепции за она што го истражуваат.

Дополнително, овие содржини сè почесто се споделуваат помеѓу корисниците и многу брзо содржините на интернет стануваат достапни и се читани од страна на најмладата популација која има потреба да биде контролирана.

Најчесто младите споделуваат содржини коишто се поставени на социјалните мрежи и кои на младите им претставуваат идеални е-простори каде можат да се дружат, да споделуваат и да се чувствуваат поблиску до своите познаници и пријатели (Bawden и Robinson, 2009).

Слика 1.1: Поврзаност на однесувањето на адолесцентите со користењето на социјалните мрежи и социјализацијата

Има зголемени докази дека времето што децата го поминуваат на технолошките уреди и социјалните медиуми дома и на училиште ја зголемува загриженоста за влијанието на овие активности врз нивниот развој (Goh et al.2015; Kanthawongsa and Kanthawongs 2013). Истражувањата спроведени на родители сугерираат дека многумина купуваат домашни компјутери и се претплатуваат за да добијат пристап до интернет за да им обезбедат образовни ресурси на своите деца (Turow 1999;DeBellandChapman 2003; Greenfield and Yan 2006; Livingstone and Haddon 2008;Henderson 2011). Дополнително, истражувањето посочува дека

употребата на социјалните медиуми кај децата е значително зголемена (Rosen et al. 2014; Willett 2015). Wilson et al. (2005) покажуваат дека подложноста на децата на медиумско влијание може да варира во зависност од нивниот пол и возраст и тие заклучуваат со упатства за да им помогнат на родителите да ги подберат позитивните ефекти на медиумите додека ги минимизираат ризиците поврзани со одредени видови содржини. El Khouli (2013) ја нагласува неопходноста од учество на семејството во следењето на овие негативни аспекти на социјалните мрежи за децата и нивните семејства. Во својот извештај the Global Mideast Insight (2016) цитира дека социјалните медиуми ја нагласуваат комуникацијата и имаат за цел да поттикнат поврзување со пријателите, семејството или слично. Оттука произлегуваат двата основни поими на истражувањето, а тоа се **социјалните мрежи** и **социјализацијата на адолесцентите**.

1.1. Социокултурен домен на личноста

Помеѓу факторите коишто ја сочинуваат средината, а особено оние коишто влијаат на развојот на личноста, најважни се социјалните фактори. Под нивно влијание доаѓа до развој и менување на личноста. Затоа често се нагласува дека личноста е бисоцијална појава и дека влијанието на социјалните фактори е биолошка основа, при што социјалните фактори се одлучни за формирањето на личноста.

Дека социјалните фактори имаат првенствено значајна улога за развојот на личноста покажуваат и примерите за децата коишто се израснати изолирани од луѓе. Голем е бројот на социјалните фактори кои имаат влијание во развојот на личноста и тоа се: семејството и семејните услови во коишто детето расте, училиштето, неговите врсници, секцијата во која детето е зачленето, роднините и пријателите со коишто детето често пати доаѓа до контакт, филмовите, литературата којашто ја чита, бракот и односите во бракот, занимавањето, луѓето со коишто соработува, материјалната состојба, социјалната положба, социјално-економскиот систем во којшто живее, културата во којашто пораснал и во којашто живее и други фактори.

Во развојот на човекот постојат неколку периоди. Секој развоен период има свои карактеристики, обележан е со долна и горна возрасна граница и го опишува

нормално просечниот психофизички развој на единката. Ако единката не ги постигнала физичките и психичките карактеристики на одделниот период кој ѝ одговара според календарската возраст, велиме дека има забавен развој, а ако побрзо ги постигнала развојните промени, велиме дека има забрзан развој, дека е напредна.

Во развојот на единката постојата следниве периоди (Buss,1999):

Пренатален период: од зачетокот до 280 дена
Новороденче: од раѓање до 2 недели
Доенче: од 2 недели до 12 месеци
Детство: од 1 година до 10 години
Адолесценција: од 10 години до 24 години
Зрелост: од 25 години до 64 години
Старост: од 65 години, па натаму

Секој од наведените периоди има свои потпериоди. Така и периодот на адолесценција, кој трае повеќе од една деценија, ги има следниве потпериоди (Buss,1999):

Рана адолесценција, пубертет: од 10 до 14 години
Средна адолесценција: од 15 до 19 години
Доцна адолесценција: од 20 до 24 години

➤ **Пренатален период (0 – 280 дена)**

Ослон смета дека ако детето е родено на 8 месеци, а не на 9 месеци, природно е дека тоа задоцнува 2 месеци во постнаталниот развој, дека подоцна ќе стекне способност за стоење, седење, одење и зборување. Кога детето е постаро, односно кога е родено на 9 месеци, таа разлика од 2 месеци е доста значајна.

За да се развива правилно плодот, потребно е на мајката да ѝ се посвети посебна физичка нега. „За идното дете малку се знае“ - вели Ослон. Кај него може да се развие условен рефлекс.

➤ **Доенче (0 – 1 година)**

Во овој период се појавуваат првите заби, и тоа околу шестиот и седмиот месец од животот на доенчето. Во овој период тоа многу учи. Детето е зависно од околината; тоа брзо научува дека плачењето го привеликува вниманието на повозрасните. Ослон тврди дека детето, исто така, може да научи дека со гугање може да привлече внимание, ако му се обрне внимание кога гуга, а не кога плаче.

➤ **Рано детство (1 – 6 година)**

Овој период, како што вели Ослон, се карактеризира со брз развој. Во првото негово дело, детето се развива во домот, а во другото, тоа може да оди во разни детски установи. Главните проблеми со кои се сретнуваат родителите во овој период

се: исхраната, спиењето, навикнувањето на детето да оди во тоалет, појавата на разни видови страв, односите со другарите, прозборувањето во развојот на говорот и друго.

➤ Средно детство (6 – 10 година)

На почетокот на средното детство повеќето деца тргнуваат на училиште. Растењето се успорува. Сите делови на телото растат, ама порастот на единицата време е мала. Погрешно е да се претпостави дека пред крајот на овој период, нема сексуални чувства и интереси. Поголемиот број деца се известени за сексуалните односи. Во овој период детето ги губи млечните заби и добива стални заби.

➤ Детство (10 – 13 година)

Во овој период, вели Ослон, децата се обично во петто или шесто одделение или се припремаат за во седмо одделение. Кај момчињата и девојчињата се јавуваат секундарните карактеристики. Настапува пубертетот со сите оние физички и психички особини кои го пратат. Тука се менуваат и социјалните односи помеѓу момчињата и девојчињата.

➤ Рана младост (13 – 15 година)

Овој период се одликува со тоа што бројот на контактите со другарите и другарките се зголемува. Девојчињата и момчињата се способни да се дружат во заедница.

➤ Адолесцентна младост (15 – 20 година)

Порано на таа младост се одело на фарми, канцеларии, фабрики. Сега овој период се одликува со школување, а дури потоа следува вработувањето. Испитувањата покажуваат дека постои несогласување помеѓу она што го сака младиот човек и она што го дава училиштето. Главните проблеми на адолесцентот се од социјално-економска природа – односите со родителите, другарите, наставниците, а исто така и бракот, односно изборот на брачниот партнер.

➤ Пубертет

Погрешно би било овој период во развојот на личноста да се врзува за физичките, односно соматските промени што настануваат во него (пубертас – сексуална зрелост). По своето значење, а и од аспект на правилниот психички развој од голема важност се психичките промени коишто настануваат како резултат на биосоматопсихичкото созревање и влијанието на социокултуралните фактори на ова

созревање. Со оглед на тоа дека за релативно кратко време, за 2 до 3 години, некогаш и повеќе, мора да се изврши трансформација на личноста и од периодот на детството има преод во период на психофизичка зрелост, односно преод во фазата на адолесценција, период во којшто доаѓа до потполно созревање и прераснување во фазата на човек, односно жена, фаза на психички и социјално зрели луѓе.

Настанувањето на пубертетот е условено од многу фактори: тоа зависи пред сè од исправноста и функционирањето на жлездите со внатрешно лачење, на прво место од гонадите, од правилниот развој на хипофизичкиот систем, од конституцијата, од некои наследни фактори, од средината, поднебјето, културата, обичаите и воспитувањето. Многу фактори, специфичности на векот во којшто живееме, темпото, културниот развој, средствата за информации, односите во друштвото, го фаворизираат настанувањето на пубертетот, па не е ни чудно што почетната граница е малку поместена од периодот на детството. Така денес единаесеттата година се зема како излез од периодот на детството, којшто зависно од полот трае до петнаесеттата – шеснаесеттата година. За тоа време настануваат низа телесни промени, промени на гласот, појава на менструалниот циклус, специфична миризма на кожата заради созревањето на посебни апокрини жлезди, почетокот на сперматогенезата и друго.

Од големо значење се и психичките промени кои се карактеристични за овој период, во којшто настанува нова личност, преод од дете во човек, преод од девојка во жена. Пубертетот е период полн со психолошки процеси, полн бури и бранови, полн двоумења и нестрпливости, полн желби, замислувања и сонувања. Посебно започнува да се раскинува врската со родителите коишто жалат што го губат своето дете, притоа се јавуваат недоразбирања, грубости, трауми итн. Се јавува сомнеж во авторитетот на родителите, настанува појава во којашто доаѓа до наметнување на своите ставови, ставовите на родителите се сметаат за „немодерни“, „погрешни“, „смешни“ и сето тоа врз основа на самопотврдување и самоистакнување. Негативноста, одбивање на послушност, неизвршување на наредбите, готови да го пратат овој животен период. Идентификацијата со еден од родителите почнува да се пренесува на други, на поинтересни, повредни личности, на спортисти, глумци, пејачи. Сето ова доведува до одбивање на послушност, кавги со родителите, промена

на расположението, емоционална лабилност итн. Препуштањето во светот на фантазијата, доведува до слабост во концентрацијата, ослабување на успехот во училиштето и на други области. Се јавуваат одредени склоности кон идната професија. Посебно овој период е важен за психосексуалното интересирање за спротивниот пол којшто се гледа во тенденцијата за физичка близина и другарство со личност од другиот пол, пишување сентиментални писма, и најпосле интересирање за своите полови органи.

Имајќи го предвид овој доста динамичен период логично е дека во него доаѓа до појава на многу душевни пореметувања, настранливост, повлеченост, затворање во себе, повлекување од друштвото, безволност, екстравертност со тенденција за истакнување себеси. Исто така, при препуштањето во светот на фантазијата, може да дојде и дома, напуштање часови, агресивно однесување итн. Не се ретки и таканаречените рани проституции, уживањето во дрогата и алкохолот. На многуте вакви однесувања треба да се обрне внимание, пред сè овие однесувања на пубесцентот треба да се карактеризираат како „криза на пубертетот“.

➤ **Адолесценција**

Зборот „адолесцент“ има корени во латинскиот глагол „адолесцере“ што значи развива, созрева. Со оглед на тоа дека токму се случува во овој период, овој термин е најсоодветен и тој се користи во научната литература (Bradberry,2007). Зборот „млади“ не е одреден со возрастните граници и често се користи во иста смисла, што не е грешка и покрај неговата непрецизност. Другите зборови како „малолетник“, „тинејџер“ и „младинец“, исто така, се користат во стручната литература и во говорната комуникација, но нивното значење најмалку одговара на поимот адолесцент. Малолетник е збор кој укажува дека единката не е одговорна пред законот заради своите години, тинејџер е збор усвоен од англискиот јазик и подразбира единка на возраст од 13 до 19 години; младинец е збор кој има идеолошка конотација.

Периодот на адолесценцијата се дефинира како период помеѓу детството и зрелоста, кој се карактеризира со динамичен физички развој и значајни промени во когнитивниот, емоционалниот и социјалниот развој.

Овој период од седумдесеттите години се дефинира и како период на „бури и стресови“ под што се подразбирале генерациските, полни со негативни емоции, како и наглите биолошки и физички промени во организмот, следени со емоционална напнатост и неурамнотеженост. Во поновите стадиуми засновани врз лонгитудиналниот метод, сè помалку се третира овој период на таков начин, а промените на адолесценцијата не се толкуваат како исклучително или примарно генетски, туку и цивилизациски и културолошки, што значи дека во различни социјални средини овој период не е секогаш период на интензивни емоционални превирања и амбиваленции.

Што се однесува до почетокот на адолесценцијата, забележлив е поран развој од по неколку месеци на секоја од последните декади, што се толкуваат со подобрување на животните услови, како што се исхраната, хигиената и здравствената заштита. Исто така, потребно е да се каже дека постојат полови разлики во почетокот на пубертетот. Имено, просечна возраст, за почетокот на пубертетот кај девојчињата се смета единаесеттата година, а кај момчињата дванаесеттата година. Да споменеме и тоа дека во некои периодизации пубертетот се смета за доцно детство или се смета за некој меѓупериод помеѓу детството и адолесценцијата. Од причини што во овој период започнуваат интензивни физички и физиолошки промени, кои се основа за промените на психичкиот живот на единката, ние се одлучуваме како и во повеќето периодизации, пубертетот да го сметаме за почеток на адолесценцијата.

Крајот на адолесценцијата е особено дискутабилен, но едно е сигурно, дека во развојот на општеството, односно во развојот на техниката, овој период трае сè повеќе. Продолжувањето се должи на продолжувањето на образовниот процес и оформување, потешкото вработување и економската зависност на младите од родителите, како и од изборот на партнерот и формирањето на сопствено семејство. Од тие причини во поранешните периодизации, потпериодот од 20 до 24 години се третираше како рана зрелост.

➤ Зрела личност

Развојот на личноста претставува динамичен процес што никогаш не завршува. Цел на тој динамичен процес е стремеж кон сè поголема зрелост, зашто

колку личноста повеќе се развива, толку повеќе се усовршува. Поимот зрелост е доста широк и подразбира интелектуална, социјална и емотивна подготвеност за прифаќање и усовршување на условите за живеење.

Иако карактеристиките за тоа што е зрела личност зависат од конкретната општествена средина, психолозите се согласуваат дека постојат извесни универзални карактеристики на зрелата личност: реалистичност, постигнување далекусежни успеси, зрела свест, независност, друштвеност, отсуство на предрасуди, критичност во мислењето, постојаност на интересирањата итн. Незрелата личност не поседува поголем број од овие карактеристики и може да претставува проблем како за себе така и за средината во којашто живее.

➤ **Старост**

Во периодот на староста доаѓа до намалување на интензитетот на активностите на виталните органи и опаѓање на способностите. Сепак, голем број стари луѓе остануваат и понатаму високопродуктивни до крајот на својот живот. Богатото животно искуство многу успешно кај нив го надополнува намалувањето на способностите. На пример, Данте ја напишал „Божествената комедија“ во последните години од животот, Гете го завршил „Фауст“ во осумдесеттите години од животот итн.

Со анализа на наведените периоди (од аспект на социокултурниот контекст) се доаѓа до јасна слика дека секој период од животот е од круцијално значење за личноста затоа што во секој период се случува нешто значајно, ново искуство коешто влијае на кариерниот развој на личноста. Поради тоа, од особено значење е да се следи развојот на личноста во секоја фаза од животот и да се прават анализи до кои промени е дојдена личноста и кои фактори влијаеле за да настанат тие промени.

1.2. Социјални мрежи – поим и содржини

Основата на социјалните медиуми се социјалните мрежи, веб-базирани и мобилни технологии кои се користат за комуникација која се претвора во интерактивен дијалог. Социјалните медиуми се група на интернет апликации кои се

изградени на идеолошки и технолошки основи на веб 2.0 технологии⁴ и истите дозволуваат креирање и размена на корисничко-генерирана содржина.

Иако со истражување на социјалните мрежи најнапред се занимавале социјалните антрополози, со развојот на теоријата на социјалниот систем интерес за овој феномен се јавил и во други науки (Bajarin, 2011). Посебно внимание на социјалните мрежи, како целокупно поле на комуникација даваат таканаречените апликативни дисциплини. Социјалната работа како една од тие дисциплини, а особено во методот на социјална работа во организирање на заедницата, пронаоѓа голем број решенија во процесот на совладување на сè покомплексни проблеми на современиот човек и неговото семејство и од тоа може да се очекува дека идниот развој на практично – истражувачкиот дел на работа со луѓето ќе се одвива и во тој правец.

Под мрежа обично се подразбира секое поле на однос на еден човек. Мрежата се протега во одреден простор и време, опфаќа формални и неформални односи со врсниците, пријателите, соседите, колегите итн., при што тие контакти можат да бидат повеќе или помалку интензивни. Tekstor (1991) според видот на односите разликува мрежи на поддршка, мрежи на секојдневни контакти и мрежи за дружење. Мрежите можат да бидат лични или општи. Brauer (2011) констатира дека социјалните мрежи можат да се развиваат како неформални односи, за разлика од формалните и функционалните поврзувања како организациски системи или медиуми. Треба да се разликуваат „природни мрежи“ како природна заедничка поврзаност (сродство, соседство) и „вештачки“ настанати институции и друг облик на социјални мрежи кои се темелат на одредени, главно ограничени интереси или проблеми.

Според Ameri et al., (2019) социјалните мрежи често се опишуваат како неформални врски, бидејќи овозможуваат спонтани, неконтролирани и лесни начини за комуникација и поврзување помеѓу луѓето. Berndt et al., (1974) додава дека тие не бараат физичко присуство или специфични формални процеси за учество, туку овозможуваат непосреден пристап до луѓе и содржини преку интернет при што овие

⁴ Во споредба со традиционалните веб, веб 2.0 вклучува големи количини интерактивност.

неформални врски на социјалните мрежи често се градат врз основа на заеднички интереси, хобија или искуства. Според студијата на Aral et al., (2009) луѓето можат да се поврзат со други корисници со слични интереси или да откријат нови интересни заедници и групи со слични афинитети на сопствените, а овој процес на спонтано поврзување често резултира со формирање врски кои можат да бидат продуктивни и влијателни, иако се засновани на дигитални интеракции.

Според друга студија на Aral et al., (2013) социјалните мрежи како неформални врски постепено имаат тенденција да станат канали за споделување информации, идеи и искуства помеѓу луѓето, истовремено олеснувајќи го процесот на поврзување со нови луѓе и заедници. Овие врски можат да имаат значително влијание врз човечките одлуки, разбирања и односи, што ги прави неизоставни делови од современиот начин на живот. Тоа е докажано и со други бројни претходни студии (Aral et al., 2013; Aral et al., 2011; Badev, 2021; Banerjee, 2013).

Според Haenlein и Kaplan (2010) друштвеното вмрежување се базира на создавање виртуелни заедници, најчесто базирани на определено мрежно место и вклучувајќи ги алатките што ги нуди и ваквите заедници обично започнуваат така што група на основачи ќе ги покани членовите на нивните кругови на пријатели и соработници да се приклучат, а новите членови го повторуваат процесот, со што го зголемуваат бројот на јазли и врски во мрежата. Eltantawy и Wiest (2011) додаваат дека мрежните места на ваквите друштвени медиуми обично нудат апликации како автоматско дополнување на адресари, јавни профили (поединечни мрежни места) на корисници и можност за формирање нови врски преку „сервиси за запознавање“.

Социјалната мрежа е виртуелна платформа или сервис која овозможува луѓето да се поврзуваат, комуницираат, да споделуваат содржини и ги градат врските помеѓу себе. Овие мрежи обично вклучуваат профили за корисници кои можат да ги користат за да објавуваат лични информации, слики, видеа и мислења, како и да комуницираат со другите корисници преку пораки, коментари и реакции. Примери на социјални мрежи претставуваат: Фејсбук, Инстаграм, Твитер и Линкдин. Главната цел на социјалните мрежи е да ги олесни и подобри интеракциите меѓу луѓето, како и да овозможи да споделуваат идеи и интереси со другите корисници.

Социјалните мрежи се дигитални платформи или заедници каде што индивидуите или групите на луѓе се поврзуваат, комуницираат и вршат интеракција помеѓу себе преку интернет. Овие мрежи овозможуваат споделување идеи, информации, интереси и активности помеѓу корисниците кои можат да бидат пријатели, семејство, познаници или следбеници со заеднички интереси или афилијации.

Социјалните мрежи обично обезбедуваат функции како профили, каде што корисниците можат да создадат лични или професионални идентитети и различни алатки за комуникација како што се пораки, коментари и споделување на содржини како фотографии, видеа и врски. Често вклучуваат функции како што се новости или времеплови кои прикажуваат обнови од врските на корисниците или групите на кои припаѓаат, овозможувајќи ангажман и интеракција во реално време. Притоа, концептот на социјалните мрежи се проширува надвор од самите платформи за да ги опфати односите и интеракциите формирани во овие дигитални простори. Овие врски можат да бидат од едноставни интеракции до посветени, посилни односи и можат да имаат значително влијание врз личниот и професионален живот на индивидуалците. Во целост, социјалните мрежи играат фундаментална улога во современата комуникација, овозможувајќи луѓето да останат поврзани, да изградат заедници и да споделуваат искуства преку географски и културни разлики.

Може да се заклучи дека социјалните мрежи ги променија начините на комуникација, интеракција и споделување на информации во денешницата и притоа од своето појавување како едноставен простор за виртуелно споделување на мислења и идеи, до станувањето на неизоставен дел од нашиот дигитален живот, социјалните мрежи станаа културен, економски и политички феномен. Преку платформите како Фејсбук, Инстаграм, Твитер и Линкдин, луѓето од сите делови на планетата можат да се поврзат, да споделуваат свои искуства, да ги изразат своите мислења и да се организираат околу заеднички цели и идеи. Социјалните мрежи не само што овозможуваат да се обезбеди поврзување со стари и нови пријатели, туку и да се следат најнови вести, да се разгледуваат производи и услуги, да се креираат содржини и да се изградат виртуелни заедници со слични интереси и стилови на живот. Во оваа епоха на дигитална свест, социјалните мрежи не се само средство за

забава и следење трендови, туку и моќна алатка за влијание, делување и социјална промена.

1.2.1. Влијание на социјалните мрежи врз општеството и поединецот

Значењето на социјалните мрежи се отчитува на различни нивоа на поединецот, семејството и целото општество. Доколку станува збор за „позитивни“ социјални мрежи, важно е да се напомене дека тие се насочени кон заштита на своите членови, превенција од негативни животни случувања и општ стремеж за унапредување на членовите на таквите мрежи.

Социјалните мрежи имаат големо влијание врз општеството, преобликувајќи го начинот на кој луѓето комуницираат, споделуваат информации и се поврзуваат едни со други. Притоа тие поттикнуаат прогрес на неколку начини (Hintz, 2007):

1. **Комуникација и поврзување** – Социјалните мрежи ја револуционизираа комуникацијата овозможувајќи инстант и глобални врски, при што корисниците можат да комуницираат со пријателите, семејството и познаниците без оглед на географските граници, поттикнувајќи чувство на меѓусебна поврзаност.
2. **Ширење информации** – Социјалните мрежи го трансформираа начинот на кој се споделуваат вести и информации и притоа вестите започнаа брзо да се шират низ платформите, овозможувајќи им на корисниците пристап до ажурирања во реално време и најнови вести од различни извори.
3. **Еволуирање на социјални норми** – Социјалните мрежи влијаеја на социјалните норми и однесувања при што онлајн интеракциите воведоа нов бонтон и норми поврзани со споделување, лајкување и коментирање на содржината.
4. **Глобална свест** – Социјалните мрежи ја подигнаа свеста за социјалните и политичките прашања на глобално ниво и тие обезбедија платформа за луѓето да можат да го споделат и да го засилат својот глас, придонесувајќи за клучни социјални движења и активизам.

5. **Културна размена** – Социјалните мрежи ги олеснија меѓукултурните размени и интеракции и со тоа луѓето од различни делови на светот можат да ги споделат своите култури, традиции и перспективи, промовирајќи разбирање и меѓусебно почитување и вреднување.
6. **Политички ангажман** – Социјалните мрежи станаа алатки за политички ангажман, овозможувајќи дискусии, дебати и организирање на грасрут движења и со тоа тие одиграа улога во обликувањето на политичкиот дискурс и влијанието врз изборите.
7. **Бизнис и маркетинг** – Социјалните мрежи ги трансформираа деловните практики нудејќи платформи за рекламирање, промоција на брендот и ангажирање на клиентите со што бизнисите можат да допрат до поширока публика и да таргетираат специфична таргет група која е потенцијален потрошувач.
8. **Економско влијание** – Социјалните мрежи доведоа до нови економски можности, како што се инфлуенсер маркетингот и економијата на размена при што поединците можат да заработат од своето присуство и вештини на интернет.
9. **Здравје и благосостојба** – Социјалните мрежи имаат и позитивни и негативни ефекти врз менталното здравје; иако ги олеснуваат врските, тие исто така, можат да придонесат за прашања како FOMO (страв од пропуштање) и онлајн вознемирување.
10. **Образование и учење** – Социјалните мрежи ги проширија образовните можности преку онлајн курсеви, упатства и споделување знаење, а исто така, тие овозможуваат доживотно учење и пристап до ресурси.
11. **Лично брендирање** – Социјалните мрежи го поттикнаа концептот на лично брендирање, каде што поединците го промовираат својот имиџ и тоа неминовно може да влијае на нивните можности за кариера и социјална перцепција.
12. **Загриженост за приватноста** – Социјалните мрежи покренаа загриженост за приватноста поради собирањето лични податоци за насочено

рекламирање и други цели, а ова доведе до дебати за заштитата на податоците на корисниците и регулативите.

13. **Разлики во генерациите** – Социјалните мрежи придонесоа за генерациски јаз во стиловите на комуникација, при што помладите генерации усвојуваат понови платформи и методи на комуникација.
14. **Граѓанско учество** – Социјалните мрежи го олеснија граѓанското учество преку обезбедување платформи за организирање протести, кампањи и петиции кои обрнуваат внимание на социјалните и еколошките прашања.
15. **Динамика на односите** – Социјалните мрежи имаат влијание врз приватните, семејните и пријателските врски.

Генерално, социјалните мрежи имаат повеќеслојно влијание врз општеството, влијаејќи на различни аспекти на човечката интеракција, култура и однесување. Иако нудат бројни бенефиции, тие, исто така, претставуваат предизвик кој бара постојано разгледување и прилагодување со цел да се обезбеди позитивна и одговорна примена на овие платформи. Доколку се искористат бенефитите, а се контролираат ризиците, несомнено дека социјалните мрежи ќе обезбедат квалитетна комуникација и вмрежување со што би се унапредил квалитетот на животот на поединците. Како сублимат, произлегува дека влијанието на социјалните мрежи врз општеството е докажано и значајно. Тие создаваат нови начини за комуникација, социјална интеракција и споделување информации, што ги променува динамиките на социјалните односи и ги обликува начините на мислење и постапување на институциите кои се важни за општественото дејствување. Иако социјалните мрежи овозможуваат повеќе поврзаност и можности за изразување, тие, исто така, можат да создадат предизвици како што се негативни влијанија врз приватноста и сигурноста на личните податоци, на што треба дополнително да се внимава. За да се искористат позитивните аспекти на социјалните мрежи и да се намалат негативните последици, потребно е општеството да примени подобро разбирање и регулација на нивната употреба. Со правилно управување и етичко користење, социјалните мрежи можат да продолжат да имаат позитивно влијание врз општеството како алатка за комуникација, социјална поддршка и креирање заедници.

Дополнително, социјалните мрежи можат да имаат значително влијание и врз поединците, позитивно и негативно, влијаејќи на различни аспекти од нивниот живот.

Социјалните мрежи имаат значајно влијание врз личноста и однесувањето на луѓето (Boucher, 2016). Тие овозможуваат повеќе поврзаност и комуникација со другите, што може да има позитивни аспекти како што се засилување на социјална поддршка, зголемување на социјалната мрежа и создавање нови пријателства и професионални контакти. Освен тоа, социјалните мрежи овозможуваат простор за изразување идеи, мислења и креативност, што ги поттикнува самоизразувањето и самопочитувањето кои се важни карактеристики за просперитетот на личноста.

Сепак, социјалните мрежи можат и да имаат негативни влијанија врз луѓето. Повеќето социјални мрежи вклучуваат алгоритми за прикажување на содржина што може да доведе до формирање на тунелирани видувања и намалување на разноразноста на мислењата. Освен тоа, прекумерната употреба на социјалните мрежи може да има негативни последици врз менталното здравје, како што се зголемениот стрес, депресијата и оспорената самослика. Конечно, социјалните мрежи можат да се користат и за ширење дезинформации и лажни вести, што може да ја наруши довербата во информациите и да креира јавно мислење засновано на неточни податоци.

Според претходната студија на Carter (2005), елаборирана во Табела 1.2. негативните ефекти главно се сведуваат на неколку групи однесувања.

Табела 1.2: Негативни ефекти од неконтролирано користење на социјалните мрежи од страна на адолесцентите

<i>1. Проблеми со самодовербата и нереални перцепции за сопственото тело</i>
- Култура на споредување – Социјалните медиуми често промовираат култура на споредување, каде што корисниците се споредуваат со идеализирани слики на другите. Ова може да доведе до чувство на несоодветност и пониска самодоверба. - Слика на телото – Постојаното изложување на слики од идеализирани типови на тело може да придонесе за незадоволство од телото и нарушувања како анорексија или булимија, особено кај младите корисници на социјалните мрежи.
<i>2. Грижи за ментално здравје</i>
- Анксиозност и депресија – високата употреба на социјалните медиуми е во корелација со зголемено ниво на анксиозност и депресија. Постојаната потреба за валидација преку лајкови и коментари може да создаде чувство на притисок и несоодветност. - FOMO (страв од пропуштање) – Социјалните медиуми може да го влошат FOMO, состојба во која корисниците се чувствуваат вознемирени ако не учествуваат или пропуштаат пријатни активности што другите ги споделуваат онлајн.
<i>3. Зависност и намален опсег на внимание</i>
- Зависност – Платформите за социјалните медиуми се дизајнирани да создаваат зависност, што доведува до компулсивно проверување и користење што може да влијае врз квалитетот на секојдневните активности и одговорности. - Распон на внимание – Брзото темпо и постојаното ажурирање на социјалните медиуми можат да го намалат опсегот на вниманието на корисниците и да го отежнат вклучувањето во длабоко фокусирана работа.
<i>4. Влијание врз односите</i>

- Површни интеракции – Социјалните медиуми може да доведат до повеќе површни интеракции, каде што онлајн врските ги заменуваат подлабоките односи лице в лице. - Конфликт и љубомора – Социјалните медиуми можат да внесат конфликти и љубомора во врските, особено романтичните, поради согледаното неверство или прекумерната онлајн ангажираност со другите.
5. Променета самоперцепција и идентитет
- Променета самопрезентација – Корисниците често прикажуваат курирана верзија од себе на социјалните медиуми, што може да доведе до фрагментирана или нереална перцепција за себе. - Притисок од врсници – Може да има значителен притисок од врсниците за усогласување со одредени онлајн однесувања или трендови, што може да влијае на нечија личност и постапки.
6. Сајбер вознемирување
- Силецитство – Платформите на социјалните медиуми можат да бидат причина и простор за сајбер негативно влијание, што може да има сериозни ефекти врз менталното здравје и развојот на личноста на поединецот. - Вознемирување – Онлајн вознемирувањето и тролањето може да доведат до стрес, анксиозност и чувство на ранливост.
7. Намалена емпатија
- Недостаток на интеракција лице в лице – Недостатокот на комуникација лице в лице може да го намали развојот на емпатијата, бидејќи корисниците не ги гледаат непосредните емоционални реакции на другите. - Дехуманизација – Социјалните медиуми понекогаш може да промовираат дехуманизација, каде што корисниците имаат поголема веројатност да се вклучат во негативно однесување кон другите поради воочената анонимност и оддалеченост.

Извор: Carter, D. (2005). Living in virtual communities: an ethnography of human relationships in cyberspace. Information, Communication and Society, 8 (2), 148-167.

Според студијата на Bramouille et al., (2009) споредно од сите предизвици и можности, користењето на социјални мрежи зависи од индивидуалните навики,

намери и умешности за управување со нив. Притоа, Brandtze et al., (2009) додава дека одговорното користење на социјалните мрежи, како и здрава балансирана употреба, може да помогне во минимизирање на негативните последици и максимизирање на позитивните аспекти на овие платформи. Притоа, треба да се настојува да се следат следните стратешки пристапи:

1. Внимателна употреба – Да се биде свесен за времето поминато на социјалните медиуми при што поставувањето граници може да помогне да се ублажат нивните негативни ефекти.
2. Следење на позитивна содржина – Следењето на сметки кои промовираат позитивност и благосостојба може да се спротивстави на некои негативни влијанија.
3. Дигитална детоксикација – Редовните паузи од социјалните мрежи може да го подобрат менталното здравје и целокупната благосостојба.
4. Барање професионална помош – За оние кои се сериозно погодени, барањето помош од професионалци за ментално здравје може да обезбеди поддршка и стратегии за соочување со прекувременото користење.

Разбирањето на овие негативни ефекти може да им помогне на корисниците да направат поинформирани избори за нивната употреба на социјалните медиуми и да усвојат стратегии за минимизирање на штетата.

Авторот McCreary (2008) наведува неколку начини на кои социјалните мрежи можат да влијаат на поединците позитивно:

1. **Квалитетни врски** – Социјалните мрежи им овозможуваат на поединците да се поврзат со пријателите, семејството и познаниците, поттикнувајќи чувство на припадност и намалувајќи ги чувствата на изолација.
2. **Комуникација** – Социјалните мрежи претставуваат практични платформи за да се остане во контакт, да се споделуваат ажурирања и да се постигне вклученост во разговори со луѓе од различни делови на светот.
3. **Споделување информации** – Поединците можат да ги споделат своите искуства, знаења и достигнувања со пошироката публика, добивајќи поддршка, охрабрување и повратни информации.

4. **Вмрежување** – Социјалните мрежи, особено професионалните платформи како LinkedIn, нудат можности за вмрежување, раст на кариерата и барање подобра работа.
5. **Ангажирање на заедницата** – Социјалните мрежи им овозможуваат на поединците да се приклучат на заедниците од интерес, поврзувајќи ги со истомисленици и проширувајќи ги нивните хоризонти.
6. **Позитивно самоизразување** – Луѓето можат да ги покажат своите таленти, интереси и креативност преку објави, фотографии и видеа, добивајќи потврда и признание од нивните врстници.
7. **Свесност и активизам** – Социјалните мрежи ги олеснуваат кампањите за подигање на свеста и активизмот, дозволувајќи им на поединците да се залагаат за социјални, политички и еколошки прогрес.
8. **Образование и учење** – Онлајн образовните ресурси и заедниците на социјалните мрежи обезбедуваат можности за континуирано учење и развој на вештини.

Авторот Oder (2010), пак ги наведува негативните ефекти:

1. **Социјална споредба** – Постојаната изложеност на курирани животи на социјалните мрежи може да доведе до социјална споредба и чувство на несоодветност, бидејќи луѓето се споредуваат со навидум совршените животи на другите.
2. **Зависност** – Зависничката природа на социјалните мрежи може да доведе до прекумерна употреба, што влијае на продуктивноста, односите во реалниот свет и менталната благосостојба.
3. **Сајбер малтретирање и вознемирување** – Социјалните мрежи можат да станат платформи за сајбер малтретирање и онлајн вознемирување, предизвикувајќи емоционална вознемиреност и штета на поединци.
4. **Загриженост за приватноста** – Споделувањето лични информации на социјалните мрежи може да доведе до нарушување на приватноста и кражба на идентитетот, а злоупотребата на личните податоци е, исто така, сè почесто прашање коешто бара посебно внимание.

5. **Влијание врз менталното здравје** – Прекумерната употреба и негативните интеракции на социјалните мрежи се поврзани со проблеми со менталното здравје како што се анксиозност, депресија и осаменост кај корисниците, особено кога станува збор кај младата популација.
6. **Дезинформации** – Ширењето дезинформации и лажни вести на социјалните мрежи може да доведе до конфузија и дезинформации.
7. **Одвркање** – Социјалните мрежи можат да бидат извор на одвлекување на вниманието, да влијаат на продуктивноста и да го отргнат фокусот од важни задачи.
8. **Изолација** – Парадоксално, прекумерната употреба на социјалните мрежи може да доведе до намалени социјални интеракции лице в лице, што придонесува за чувство на изолација.
9. **Самопретставување** – Притисокот да се одржи позитивна слика на социјалните мрежи може да доведе до неавтентична себепрезентација и вознемиреност за тоа како некој се перципира.

За да се максимизираат позитивните ефекти и да се минимизираат негативните влијанија на социјалните мрежи, неопходно е да се преземат следните мерки (Parsons,2010):

1. **Подигнување на нивото на дигитална писменост** – Потребно е критички да се проценуваат информациите, да се идентификуваат веродостојни извори и да се препознаат тактиките за манипулација преку интернет.
2. **Поставување граници** – Потребно е да се воспостават ограничувања за времето поминато на екранот и да се даде приоритет на интеракциите во реалниот свет.
3. **Внимателна употреба** – Потребно е да се внимава на емоционалното влијание на социјалните мрежи и да се направат паузи кога е потребно.
4. **Свесност за приватност** – Потребно е редовно да се прегледуваат поставките за приватност и да се биде внимателен при споделување лични информации.

5. **Позитивно вклучување** – Потребно е да се користат социјалните мрежи за да се шири позитивност, да се поттикне вклученост во значајни дискусии и да се поддржуваат другите.

Произлегува дека социјалните мрежи имаат значаен позитивен ефект врз луѓето и општеството. Тие овозможуваат повеќе поврзаност и комуникација, што резултира со зголемување на социјалната поддршка, засилување на меѓуличните односи и создавање заедници со слични интереси. Социјалните мрежи овозможуваат лесен пристап до информации, образовни ресурси и професионални контакти, што ги подобрува можностите за учење и кариерен напредок. Освен тоа, тие претставуваат платформа за изразување креативност, самоизразување и застапување мислења, што ги поттикнува самопочитувањето и самовербата на луѓето. Социјалните мрежи играат и важна улога во заедничките напори за соработка и социјална промена. Тие овозможуваат планирање настани, организирање кампањи за добро и мобилизација на заедницата околу заеднички цели и вредности. Преку социјалните мрежи луѓето можат да споделуваат свои искуства, да изразат своите ставови и да влијаат врз јавното мислење и друштвените промени. Споредно од сите предизвици, позитивните аспекти на социјалните мрежи се очигледни и важни. Со правилно користење и внимателно управување социјалните мрежи можат да имаат значително позитивно влијание врз луѓето и општеството, овозможувајќи социјална поврзаност, развој и поддршка за сите нивни корисници.

Како сублимат, поединците треба да бидат свесни за нивните навики на социјалните мрежи и да прават свесни избори кои ја подобруваат нивната севкупна благосостојба и личен раст (Rieh,2002). Социјалните мрежи треба да се користат во насока на позитивна искористеност, оттука младите да ги користат социјалните мрежи за да можат да присвојуваат знаења, да се вклучуваат во дискусии и да ги развиваат своите вештини, а да воспостават контрола врз прекумерното користење на социјалните мрежи коешто може да им поттикне зависност, нереална слика и да им презентира модерни, а воедно погрешни стилови на однесување кај младите.

1.2.2. Содржина и главни карактеристики на социјалните мрежи

Кога се истражува областа на социјалните мрежи, се стапува во динамичен свет каде што комуникацијата, глобалното поврзување и содржината се преплетени. Социјалните мрежи се клучни платформи кои го обликуваат начинот на кој се комуницира, споделува и управува со информации во дигиталната ера. Од раните денови на едноставната комуникација базирана на текст до денешните средини со богата мултимедија, овие мрежи имаат прогрес кон многуфункционални системи каде што идеите, креативноста и изразот постојано се унапредуваат и притоа во јадрото на социјалните мрежи е конструктивната моќ на содржината којашто ги поттикнува разговорите, предизвикува движења и ги поттикнува заедниците на одредени реакции. Притоа, без оглед на тоа дали станува збор за поставување фотографии споделени на Инстаграм, размислувајќи за твитови на Твитер или вирусни видеа во кругот на ТикТок, содржината служи како „валута“ за ангажман во овие дигитални простории. На социјалните медиуми може да се најде широк спектар на содржини и интеракции кои водат грижа за различни интереси, преференции и цели. Според студијата на De Giorgi et al., (2010) социјалните мрежи содржат кориснички профили каде што корисниците споделуваат информации за себе, вклучувајќи фотографии, лични ажурирања и интереси, содржат важни новости и информации за окружувањето и за светот глобално поради што многу платформи за социјални медиуми служат како извори за ажурирање вести, написи и информации за различни теми, од актуелни настани до забава. Авторот Dube (2010) во својата студија има додадено дека социјалните мрежи изобилуваат со визуелна содржина, вклучувајќи фотографии, видеа и преноси во живо споделени од корисници, организации и медиуми, а корисниците ги споделуваат своите мисли и новости преку ажурирање статуси, твитови и објави, овозможувајќи комуникација и изразување во реално време, па со тоа може да се констатира дека социјалните медиуми ги олеснуваат интеракциите меѓу корисниците преку лајкови, коментари, споделувања и директни пораки, поттикнувајќи ангажман и дискусија. Следно, според студијата на Garguilo et al., (2000) бизнисите и организациите користат платформи за социјални медиуми за да ги промовираат своите производи, услуги, настани и кампањи преку

насочени реклами и спонзорирана содржина. Gitler (2016) сублимирајќи ги содржините на социјалните мрежи објаснува дека корисниците можат да се придружуваат или да создаваат интернет-заедници и групи врз основа на заеднички интереси, хоби или припадности, овозможувајќи подлабок ангажман и поврзување со истомисленици, па оттука социјалните медиуми се центар за забава, каде што корисниците споделуваат хумористични содржини, меми, вирални видеа и трендовски теми кои ја забавуваат и привлекуваат публиката, но во исто време многу платформи за социјални медиуми се креатори на едукативна содржина, упатства, вебинари и онлајн курсеви, обезбедувајќи можности за учење и развој на вештини. Greenap (2015) констатира дека корисниците често ги користат социјалните медиуми за да побараат поддршка, да споделуваат лични приказни и да се залагаат за каузи за кои се грижат, поттикнувајќи ја заедницата и социјалните промени.

Генерално согласно претходно наведеното може да се објасни дека социјалните медиуми нудат динамичен и разновиден пејзаж каде што корисниците можат да откријат нови работи, да се поврзат и да се вклучат со широк опсег на содржини и интеракции прилагодени на нивните интереси и потреби.

Според Toffler (2000) содржините на социјалните мрежи се лесно достапни и поврзани со различни тематика од области на животот, природата, музиката, фотографијата итн., но и содржини поврзани со насилство, асоцијални однесувања, грубост, убиства, борба, агресија, страв итн.

Социјалните мрежи се однесуваат на онлајн платформи или дигитални простори кои ги олеснуваат врските, интеракциите и односите помеѓу поединци или групи луѓе. Овие платформи обезбедуваат виртуелна средина каде што корисниците можат да креираат профили, да споделуваат информации, да комуницираат и да се вклучат со други кои споделуваат заеднички интереси, врски или лични врски. Концептот на социјалните мрежи се заснова на идејата дека луѓето се природно склони да формираат и одржуваат врски, а технологијата обезбеди нови начини за овие врски да прогресираат.

Главните карактеристики на социјалните мрежи вклучуваат (Wentworth, 2009):

1. **Профили** – Корисниците создаваат лични профили кои вообичаено вклучуваат информации како што се нивното име, фотографија, биографија и интереси.
2. **Врски** – Корисниците можат да воспостават врски или „пријателства“ со други корисници, често преку испраќање и прифаќање барања за пријатели или следбеници.
3. **Текови** – Социјалните мрежи прикажуваат континуиран тек на ажурирања, објави, фотографии, видеа и други содржини споделени од корисниците во мрежата, а оваа содржина се појавува во активноста на корисникот врз основа на луѓето што ги следат или со кои се поврзани.
4. **Интеракции** – Корисниците можат да се поддржуваат меѓусебно преку дејства како лајкови, коментари, споделувања, ретвитови и реакции.
5. **Групи и заедници** – Многу социјални мрежи нудат можност за формирање или придружување групи насочени околу одредени теми, хоби или интереси, а овие групи овозможуваат фокусирани дискусии и интеракции.
6. **Пораки** – Корисниците можат приватно да комуницираат меѓу себе преку директни пораки или приватни разговори, овозможувајќи разговори еден на еден.
7. **Известувања** – Корисниците добиваат известувања за интеракции на нивната содржина, нови барања за пријатели, пораки и други релевантни активности.
8. **Споделување содржина** – Корисниците можат да споделуваат мултимедијални содржини, како што се фотографии, видеа, врски и написи, со кои потоа може да се комуницира преку нивните врски.
9. **Поставки за приватност** – Социјалните мрежи обично обезбедуваат контроли за приватност, овозможувајќи им на корисниците да приспособат кој може да ја гледа нивната содржина и кој може да се поврзе со нив.

Истакнати примери на социјални мрежи претставуваат: Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Snapchat и TikTok, меѓу другите. Овие платформи се грижат за различните потреби и преференциите на корисниците, при што некои се фокусираат на професионално вмрежување, други на споделување визуелна содржина, а некои на видеозабава во кратки форми.

Социјалните мрежи имаат големо влијание врз комуникацијата, односите, ширењето на информациите, па дури и аспектите на културата и општеството (UK Web Archive,2004). Тие го преобликуваа начинот на кој луѓето се поврзуваат едни со други, остануваат информирани, се изразуваат и се вклучуваат во различни онлајн заедници (Virkus,2008). Социјалните мрежи се популарни поради неколку причини, бидејќи ги исполнуваат основните човечки потреби и ги капитализираат способностите на технологијата.

Според истражувањето на Yoder (2010), присутни се неколку клучни фактори кои придонесуваат за широката популарност на социјалните мрежи:

1. **Поврзување и комуникација** – Социјалните мрежи им овозможуваат на луѓето да се поврзат и да комуницираат со пријателите, семејството, колегите, па дури и странци од различни делови на светот и обезбедуваат начин за одржување на односите, споделување ажурирања и вклучување во разговори, надминувајќи ги географските бариери.
2. **Лесно користење** – Повеќето социјални мрежи се дизајнирани да бидат кориснички, со интуитивни интерфејси кои им олеснуваат на луѓето од сите возрасти и технички потекла да креираат сметки, да објавуваат содржини и да комуницираат со други.
3. **Инстант поддршка** – Социјалните мрежи обезбедуваат платформа за моментална поддршка преку лајкови, коментари, споделувања и реакции, односно корисниците веднаш добиваат повратни информации за нивните објави, што може да биде емотивно наградувачко и зависно.
4. **Лично изразување** – Социјалните мрежи им овозможуваат на корисниците да ги изразат своите мисли, мислења и креативност, корисниците можат да ги споделат своите достигнувања, искуства и перспективи, обезбедувајќи можност за самоизразување.
5. **Визуелна содржина** – Многу социјални мрежи нагласуваат визуелна содржина, како што се фотографии и видеа; визуелната содржина е привлечна и може поефикасно да пренесе пораки и емоции, отколку само текстот.
6. **Вмрежување и професионални можности** – Социјалните мрежи како LinkedIn се грижат за професионалците, нудејќи можности за вмрежување,

огласи за работа и увид во индустријата и ова ги прави социјалните мрежи вредни алатки за раст и напредок во кариерата.

7. **Забава и одвлекување на вниманието** – Социјалните мрежи нудат разновиден опсег на содржини, вклучувајќи меми, видеа и забавни објави поради што корисниците често се обраќаат кон овие платформи за забава и поминување на времето.
8. **Градење заедница** – Социјалните мрежи овозможуваат формирање онлајн заедници и групи врз основа на заеднички интереси, хоби или вештини и притоа корисниците можат да се поврзат со истоимисленици и да учествуваат во дискусии релевантни за нивните интереси.
9. **Вести и информации** – Многу корисници се обраќаат на социјалните мрежи за вести и ажурирања за тековните настани и иако ова има свои предизвици во однос на дезинформациите, брзото ширење на вестите на овие платформи може да биде привлечно.
10. **ФОМО (Страв од пропуштање)** – Стравот од пропуштање важни ажурирања, настани или трендови ги тера луѓето да останат поврзани на социјалните мрежи и овој психолошки феномен поттикнува честа употреба.
11. **Социјална валидација** – Лајковите, коментарите и споделувањата можат да обезбедат чувство на социјална валидација и препознавање, а позитивните повратни информации за објавите можат да ја зголемат самодовербата и чувството на припадност на корисниците.
12. **Останување во контакт** – Социјалните мрежи нудат начин да се остане во контакт со далечните пријатели и членовите на семејството при што корисниците можат да ги следат животите на своите најблиски и да се чувствуваат поврзани, дури и кога се физички разделени.
13. **Ескапизам** – Социјалните мрежи можат да послужат како форма на бегство, дозволувајќи им на корисниците да се исклучат од секојдневниот живот и да се потопат во виртуелен свет.
14. **Трендови и предизвици** – Вирусни трендови, предизвици и меми брзо се шират на социјалните мрежи, а учеството во овие трендови може да биде забавно и да создаде чувство на заедничко искуство.

15. Приспособување – Корисниците можат да ги персонализираат своите профили, да ги следат сметките за кои се заинтересирани и да ги уредуваат нивните профили за да одговараат на нивните преференции.

Генерално, социјалните мрежи нудат спој на социјална интеракција, самоизразување, забава и информации што се совпаѓа со вродената желба на луѓето да се поврзат, да споделуваат мислења и да бидат дел од поголема заедница во која корисниците споделуваат исти или слични интереси. Развојните карактеристики и функционалности на овие платформи продолжуваат да се обликуваат и да се прилагодуваат на потребите на корисниците, придонесувајќи за нивната постојана популарност.

1.2.3. Еволуција на социјалните мрежи

Историјата на социјалните мрежи датира од пред неколку децении и еволуираше заедно со напредокот во технологијата и променливите начини на кои луѓето се поврзуваат и комуницираат.

Концептот на социјалните мрежи почна да се појавува во '70-тите и '80-тите со развојот на раните онлајн комуникациски системи. Еден од најраните случаи на платформа слична на социјална мрежа беше создавањето на системи за огласна табла (BBS) и онлајн заедници. Овие системи им овозможуваа на корисниците да комуницираат, да споделуваат информации и да се поврзуваат со други преку интерфејси базирани на текст. Иако тие не се како сегашните модерни социјални мрежи, тие ја поставија основата за идејата на истите. Сепак, првата вистинска онлајн платформа за социјално вмрежување често се припишува на „SixDegrees.com“, која беше основана во 1997 година од Andrew Weinreich-Ендрју Вајнрајх. SixDegrees.com и им овозможи на корисниците да креираат профили, да ги набројуваат своите пријатели и да испраќаат пораки до тие пријатели. Името на платформата е изведено од концептот „шест степени на одвојување“, што сугерира дека кои било двајца луѓе во светот можат да бидат поврзани со синцир на познаници со не повеќе од пет посредници.

SixDegrees.com беше влијателен во обликувањето на концептот за онлајн социјално вмрежување, но се соочи со предизвици во однос на приспособливост и монетизација. Платформата на крајот се затвори во 2001 година, а дури во раните 2000-ти, социјалните мрежи добија значителна привлечност со лансирањето на платформи како Friendster (2002) и LinkedIn (2003). Сепак, вистинската промена на играта дојде во 2004 година со лансирањето на Facebook од страна на Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg) и неговите колеги од факултет. Успехот и брзиот раст на Facebook означил пресвртница во историјата на социјалните мрежи, што доведе до експлозија на платформите за социјално вмрежување во годините што следеа. Додека SixDegrees.com беше првиот забележителен обид за создавање платформа за социјално вмрежување, следните платформи како Facebook, Twitter и други беа тие што навистина го трансформираа начинот на кој луѓето се поврзуваат, комуницираат и споделуваат онлајн.

Yoder (2021) во своето истражување има наведено краток преглед на клучните пресвртници во историјата на социјалните мрежи:

- ❖ **1971:** Првиот електронски систем за пораки, наречен ARPANET, беше развиен од Реј Томлинсон (Ray Tomlinson) и иако не е социјална мрежа, овој систем ја постави основата за идна онлајн комуникација.
- ❖ **1978:** Првиот систем на огласна табла (BBS) беше создаден од Вард Кристенсен (Ward Christensen) и Ренди Сус (Randy Suess). BBS им овозможи на корисниците да комуницираат и да споделуваат информации преку текстуални пораки.
- ❖ **1985:** Основана е WELL (Whole Earth 'Lectronic Link/Електронска врска на целата Земја), станувајќи една од најраните виртуелни заедници каде што корисниците можеа да се вклучат во дискусии на различни теми.
- ❖ **1995:** Беа лансирани TheGlobe.com и Classmates.com, што ги одбележа некои од најраните обиди за создавање платформи за социјално вмрежување. Classmates.com се фокусира на повторно поврзување на старите соученици, додека TheGlobe.com беше страница на поширока заедница.
- ❖ **1997:** Лансиран е SixDegrees.com, кој често се смета за првата вистинска страница за социјално вмрежување. Тоа им овозможи на корисниците да

креираат профили, да набројуваат пријатели и да испраќаат пораки. Сепак, таа беше затворена во 2001 година.

- ❖ **2002:** Беше лансиран Friendster, добивајќи популарност во Азија и САД. Го воведо концептот на поврзување со пријателите, прегледување на нивните профили и споделување содржина.
- ❖ **2003:** LinkedIn е основана како професионална мрежна платформа. Се фокусира на поврзување на професионалци за интеракции поврзани со кариерата.
- ❖ **2004:** Фејсбук е основан од Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg) и неговите колеги од колеџот. Првично ограничен на Универзитетот Харвард, тој брзо се прошири на други универзитети и на крајот на пошироката јавност, станувајќи една од највлијателните социјални мрежи.
- ❖ **2006:** Лансиран е Твитер, воведувајќи го концептот на микроблогирање со кратки објави од 140 знаци познати како твитови.
- ❖ **2006:** YouTube доби значителна популарност како платформа за споделување и гледање видеосодржини генерирани од корисниците.
- ❖ **2008:** Инстаграм беше лансиран, фокусирајќи се на споделување фотографии и визуелна содржина. Се здоби со брза популарност поради неговиот кориснички интерфејс и филтри.
- ❖ **2010:** Основан е Pinterest, нудејќи платформа за корисниците да откриваат и споделуваат визуелна инспирација, првенствено преку „иглички“.
- ❖ **2011:** Google+ беше лансиран од Google како платформа за социјално вмрежување, со цел да се натпреварува со Facebook. Сепак, таа се соочи со предизвици и на крајот беше затворена во 2019 година.
- ❖ **2012:** Snapchat се здоби со популарност поради ефемерното испраќање пораки и исчезнувањето на функциите за фотографии и видеозаписи.
- ❖ **2016:** TikTok, првично познат како Musical.ly, се појави како платформа за видеосодржини во кратки форми, брзо стекнувајќи масовна корисничка база, особено кај помладите корисници.
- ❖ **2020-ми:** Социјалните мрежи продолжуваат да се развиваат, со платформи како Clubhouse (социјално вмрежување базирано на глас) и нови функции на

постоечките платформи кои се прилагодуваат на променливите преференции на корисниците и технолошкиот напредок.

1.2.4. Креатори/основачи на социјалните мрежи

Во текот на историјата на социјалните мрежи, неколку платформи го обликуваа начинот на кој луѓето комуницираат, споделуваат информации и се поврзуваат едни со други. Тие влијаеја на културата, политиката, па дури и на бизнис-пејзажот, што доведе до длабоки промени во начинот на кој поединците и општествата комуницираат во дигиталната ера. Неколку поединци и тимови одиграа клучна улога во креирањето и популаризирањето на платформите за социјално вмрежување. Во продолжение елаборирани се некои од значајните креатори и основачи на големите социјални мрежи:

1. Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg), Ендрју МекКолум (Andrew McCollum), Едуардо Саверин (Eduardo Saverin), Крис Хјуз (Chris Huges) и Дастин Московитц (Dustin Moskovitz): Овие коосновачи го лансираа Фејсбук во 2004 година додека беа студенти на Универзитетот Харвард. Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg), особено, стана заштитно лице на компанијата и одигра клучна улога во нејзиниот развој.
2. Том Андерсон (Tom Anderson) и Крис ДеВолф (Chris DeWolfe): Том Андерсон и Крис ДеВолф го коосноваа Мајспејс во 2003 година. Мајспејс беше една од најраните платформи за социјално вмрежување и стекна значителна популарност во средината на 2000 г.
3. Рид Хофман (Reid Hoffman), Ален Блу (Allen Blue), Константин Герике (Konstantin Guericke), Ерик Ли (Eric Ly) и Жан-Лук Вајлан (Jean Luc Vaillan) го коосноваа LinkedIn во 2002 година, првенствено како професионална мрежна платформа. Компанијата подоцна беше купена од Мајкрософт.
4. Џек Дорси (Jack Dorsey), Биз Стоун (Biz Stone) и Еван Вилијамс (Evan Williams) го коосноваа Твитер во 2006 година. Твитер го воведо концептот на микроблогирање, каде што корисниците споделуваат кратки пораки наречени твитови.

5. Кевин Систром (Kevin Systrom) и Мајк Кригер (Mike Krieger) го коосноваа Инстаграм во 2010 година. Платформата се здоби со брза популарност поради нејзиниот фокус на споделување фотографии и визуелна содржина.
6. Еван Шпигел (Evan Spiegel), Боби Марфи (Bobby Murphy) и Реџи Браун (Reggie Brown), се коосновачи на Snapchat, кој воведе ефемерни пораки и мултимедијални содржини.
7. Павел Дуров (Pavel Durov) го основа ВКонтакте (ВК), платформа за социјално вмрежување широко користена во Русија и другите земји од поранешниот Советски Сојуз.
8. Брајан Актон (Brian Acton) и Јан Кум (Jan Koum) го основаа WhatsApp во 2009 година, кој првично се фокусираше на приватни пораки, а подоцна се прошири за да вклучи и други функции.
9. Бен Силберман (Ben Silbermann), Еван Шарп (Evan Sharps) и Пол Скиара (Paul Sciarra) го коосноваа Pinterest во 2010 година, платформа фокусирана на визуелно откритие и инспирација.
10. Zhang Yiminh- Џанг Јиминг ја основа ByteDance, матичната компанија на TikTok и нејзиниот претходник Musical.ly, која се здоби со глобална популарност за видеосодржини во кратки форми.
11. Дејвид Карп (David Karp) го основа Tumblr, платформа за микроблогирање која им овозможува на корисниците да објавуваат мултимедијални содржини во формат на кратки форми.

Овие креатори и основачи, заедно со нивните тимови, дадоа значителен придонес во развојот и еволуцијата на платформите за социјално вмрежување. Нивните иновации го обликуваа начинот на кој луѓето комуницираат, се поврзуваат и споделуваат во дигиталната ера.

1.2.5. Безбедно користење на социјалните мрежи

Во денешната дигитална ера, употребата на социјалните мрежи претставува важен дел од секојдневниот живот. Социјалните мрежи обезбедуваат бројни можности за комуникација, споделување искуства и поврзување со други луѓе од

целиот свет. Сепак, социјалните мрежи, исто така, носат со нив и некои потенцијални ризици во врска со приватноста и сигурноста. Затоа е важно да се поседуваат информации како да се користат социјалните мрежи на безбеден начин. Според Gitler et al. (2016) првиот чекор за безбедна употреба на социјалните мрежи е да се разбере нивниот начин на функционирање и да се прочитаат нивните правила и услови за користење. Потоа, треба да се применуваат основните мерки за сигурност како што се користење на јаки лозинки, избегнување на споделување на приватни информации и внимателно одбирање на лични податоци кои се споделуваат со други. Освен тоа, треба да се биде внимателни при отворање линкови и примање пораки од непознати извори за да се постигне заштита од потенцијални вируси.

Социјалните мрежи можат да понудат и придобивки и ризици, а нивната безбедност зависи од различни фактори, вклучувајќи ги политиките на платформата, однесувањето на корисниците и поставките за приватност. Неопходно е да се негува избалансирана перспектива за безбедноста на социјалните мрежи и да се користат придобивките од безбедноста на социјалните мрежи, кои се сведуваат на (Armano, 2009):

1. **Комуникација** – Социјалните мрежи обезбедуваат пригоден начин за комуникација со пријателите, семејството и колегите и овозможуваат да останат поврзани без оглед на географските растојанија.
2. **Споделување информации:** – Може да се споделуваат ажурирања, фотографии и искуства со мрежата, одржувајќи ги личните информации.
3. **Градење заедница:** – Социјалните мрежи го олеснуваат формирањето на заедници врз основа на заеднички интереси, обезбедувајќи платформа за истомисленици да се поврзат и да дискутираат за теми за кои се страстни.
4. **Професионално вмрежување** – Платформите како LinkedIn нудат можности за професионално вмрежување, барање работа и раст на кариерата.

Присутни се и одредени ризици и грижи за безбедноста на социјалните мрежи (Bawden и Robinson, 2009):

1. **Приватност** – Споделувањето лични информации на социјалните мрежи може да доведе до загриженост за приватноста и неопходно е да се биде

внимателен за тоа што се споделува и да се прегледуваат поставките за приватност за да се контролира кој може да ја гледа наведената содржина.

2. **Сајбер вознемирување и малтретирање** – Социјалните мрежи можат да бидат погодна основа за сајбер малтретирање, вознемирување и онлајн злоупотреба, односно, корисниците може да се соочат со негативни коментари, закани или несакан контакт.
3. **Кражба на идентитет** – Објавувањето лични информации може да ги направи корисниците ранливи на кражба на идентитет или измами и неопходно е да се биде внимателен при споделување чувствителни детали како што се адресата, телефонскиот број и финансиските информации.
4. **Дезинформации и лажни вести** – Социјалните мрежи можат брзо да шират дезинформации и лажни вести и затоа важно е критички да се проценат информациите и да се потпре на веродостојни извори.
5. **Зависност и ментално здравје** – Прекумерната употреба на социјалните мрежи може да доведе до зависност и негативно да влијае на менталното здравје, а постојаното споредување со туѓите курирани животи може да придонесе за чувство на несоодветност.
6. **Приватност на податоците** – Социјалните мрежи собираат кориснички податоци за насочено рекламирање и други цели поради што неопходно е да се разберат политиките за приватност на податоците на платформите што ги користат и да се размисли за прилагодување на поставките за ограничување на споделувањето податоци.
7. **Онлајн предатори** – Ранливите корисници, особено децата и тинејџерите, можат да станат мета на онлајн предаторите поради што родителите треба да ги едуцираат своите деца за безбедноста на интернет и да ги следат нивните онлајн активности.

Безбедноста на користењето на социјалните медиуми е клучна поради неколку причини (Mele,2017):

1. **Заштита на лични информации** – Платформите за социјални медиуми често бараат од корисниците да дадат лични информации, како што се нивното име, возраст, локација и интереси. Обезбедувањето на безбедноста на овие

информации е од суштинско значење за да се спречи кражба на идентитет, измама и други форми на сајбер криминал.

2. **Загриженост за приватноста** – Многу корисници на социјалните медиуми споделуваат лични ажурирања, фотографии и видеосодржини на нивните профили на социјалните мрежи коишто ги користат. Без соодветни поставки за приватност и безбедносни мерки, до овие информации може да пристапат неовластени лица, што доведува до нарушување на приватноста и потенцијална експлоатација.
3. **Сајбер вознемирување** – Платформите на социјалните медиуми можат да бидат почва за сајбер вознемирување и онлајн злоупотреба. Обезбедувањето безбедност на социјалните медиуми вклучува спроведување мерки за спречување и справување со овие штетни однесувања, заштитувајќи ги корисниците од психолошка и емоционална штета.
4. **Дигитален отпечаток** – Содржината што се споделува на социјалните медиуми придонесува за постоење на дигитален отпечаток, што може да има долгорочни импликации врз личните и професионални животи. Заштитувањето на онлајн присуството помага да се задржи контролата врз дигиталната репутација и да се избегнат негативни последици во иднина.
5. **Онлајн предатори** – Платформите на социјалните медиуми обезбедуваат можности за интеракција со странци, што може да претставува ризик, особено за децата и за ранливите поединци. Обезбедувањето безбедност на социјалните медиуми вклучува едукација на корисниците за опасностите од онлајн предаторите и спроведување мерки за заштита од експлоатација.
6. **Безбедност на податоците** – Платформите за социјални медиуми собираат огромни количини кориснички податоци за различни цели, вклучително и насочено рекламирање и аналитика. Обезбедувањето на безбедноста на овие податоци е од суштинско значење за да се спречи неовластен пристап, прекршување на податоците и злоупотреба на лични информации.

Генерално, безбедноста на користењето на социјалните медиуми е важна за да се заштитат корисниците од широк опсег на ризици и закани, вклучувајќи кражба на идентитетот, нарушување на приватноста, сајбер малтретирање, онлајн

вознемирување и експлоатација. Потребата од зголемување на безбедноста на социјалните мрежи неминовно дека претходи на случаи од судската пракса и секојдневни искуства коишто укажуваат дека објавувањето на лични податоци и содржини од себе и од блиските често може да биде причина за несакани дејствија и последици предизвикани од трети лица поради што секојдневно се зголемуваат глобално кампањите за превенција и разумно користење на социјалните мрежи, односно нивно користење согласно позитивните препораки за користење коишто укажуваат на тоа дека социјалните мрежи се добри за глобална комуникација и остварување блискост со далечните познаници, за учење вештини, за споделување искуства и знаења и за поврзување со групи со слични интереси. Оттука, со имплементирање силни безбедносни мерки, промовирање дигитална писменост и негување култура на одговорно онлајн однесување, може да се создаде побезбедна средина на платформите на социјалните медиуми.

1.3. Социјализација – поим, фази и агенси на социјализација

Дали човекот е производ на околината или на наследството? – погрешно! Подобро е да се постави прашањето: колкава е улогата на наследството, а колкава е на околината? Несвојствено е формирањето на човечката личност без учество на околината или наследството и тешко може да се одреди во колкава мера делува едниот или другиот фактор.

Социјализацијата е основен процес преку кој поединците ги учат и интернализираат нормите, вредностите, верувањата и однесувањата на нивното општество. Тоа е доживотно патување кое започнува од детството и продолжува во текот на целиот живот, обликувајќи го човечкиот идентитет, односите и интеракциите со другите. Преку социјализација поединците ги стекнуваат потребните вештини, знаења и општествени улоги за ефективно да учествуваат во нивните заедници и да придонесат за општеството.

Во нејзиното јадро социјализацијата е динамичен и повеќеслоен процес кој се јавува преку различни канали, вклучувајќи семејство, врсници, образование,

медиуми и културни институции. Секој од овие канали игра уникатна улога во обликувањето на социјалниот идентитет и влијае на индивидуалното разбирање на светот и затоа, суштински е потребно да се истражи социјализацијата од аспект на сложеноста на тоа како поединците се социјализираат во рамките на нивните соодветни култури и општества и да се испита улогата на клучните чинители на социјализацијата, како што се семејството, училиштата и медиумите во пренесувањето на културните норми и вредности. Дополнително, потребно е да се истражи влијанието на социјализацијата врз индивидуалниот развој, формирањето идентитет и социјалното однесување. Преку подлабоко разбирање на социјализацијата, во овој дел од трудот добиен е детален вовед во сложената интеракција помеѓу поединците и општеството, како и механизмите преку кои културата, општествените структури и институциите ги обликуваат човечките животи. Во продолжение елаборирани се претходни студии од областа.

Cooley (1902) објаснува дека социјализацијата започнува од самото раѓање, од моментот на раѓање добиваме нараквица со број за да не можат да нè заменат со други, добиваме сина или розова облека за да нè идентификуваат како машко или женско, а со самиот тој чин започнува процесот на учење на нашите улоги во општеството, учење на општествените норми, па оттука воочливо е дека машките и женските деца различно се однесуваат при што кај машките се поттикнува агресивноста, затоа што таа се смета за природна и природно е да им се купуваат играчки кои ја симболизираат агресивноста, на пример, пиштоли, пушки, фигури на мали војници и така натаму.

Од друга страна, пак кај женските деца е сосема поинаку; кај нив се поттикнува стереотипното однесување на мајки и жени, па им се купуваат кукли, мали кујни за играње и слично; во сите тие улоги децата се чувствуваат убаво и притоа на некои девојчиња им претставува задоволство да играат фудбал, додека, пак на некои момчиња интересно им е да играат со кукли (Bloom, 2011). Меѓутоа, општеството успева да ги наметне стандардите и стереотипни обрасци на однесување.

Психолозите упатуваат на тоа дека во изградувањето на особините на личноста особено се важни искуствата од првата година. Досегашните истражувања

(Erikson,1982;Durkheim,2011) покажуваат дека социјализацијата е процес кој се одвива во текот на целиот живот, преку кој луѓето ги учат основните вештини, норми, правила, статуси и вредности кои, пак се неопходни за да можеме да функционираме како активни членови во општеството.

Човековото доаѓање на свет и неговото приспособување на општествениот живот по многу нешта е специфично. Тој се раѓа како најбеспомошно суштество, во споредба со другите живи суштества, без способност сам да се грижи за својата егзистенција, да употребува алати и орудија, способност за говор и комуникација, култура, морал итн. Но, тој има можности да се развие неспоредливо повеќе од другите живи суштества. За да ги развие своите потенцијали, човекот треба да се социјализира, да се вклопи во општеството. Без социјализацијата поединецот едвај би наликувал на човечко суштество кое според нормите на своето општество е дефинирано како нормално. Но, и кај оние кои се социјализираат според нормите на општеството, секојпат постои еден број на индивидуи кои не успеваат да се вклопат во општеството, туку доаѓаат во конфликт со него. Процесот на социјализација е таков процес каде што индивидуите се подготвуваат да се интегрираат во општествените групи и во општеството во целина. За да може општеството да опстане, неопходно е да постојат општо прифатени начини на однесување и почитување на одреден систем на вредности и норми. Нормите претставуваат такви правила кои го дефинираат пожелното, прифатливото однесување во одредени ситуации, а го санкционираат однесувањето спротивно на нив. Нормите го регулираат човековото однесување во сите ситуации и постојат норми за сите возрасти.

Ако луѓето немаат ништо заедничко, би владеел општ хаос и заедницата не би можела да се одржи (Freud,2000). Тоа, пак во општеството се обезбедува преку системот на социјализација, преку кој луѓето ги усвојуваат начините на однесување што се сметаат за прифатливи, нормални и пожелни во една заедница и системот на социјална контрола, којшто треба да обезбеди нивно почитување. Кај пониските живи суштества постои нагон или инстинкт со што се регулира однесувањето. И кај луѓето постојат некои нужности од биолошко-инстинктивен карактер, но најголемиот

број примери на однесување на луѓето се научени во општеството, односно во комуникација со другите луѓе и општествени групи.

Доказ дека човековата социјализација се разликува од биолошко-нагонско однесување е фактот што во различно време и во различни општества постои различно однесување. Ако човековото однесување би било само биолошки условено и со таква нужност, сите луѓе би се однесувале на ист начин, односно би било прифатено однесувањето што се смета за нормално, без оглед на времето и општеството и сите однесувања би биле униформни.

Социјализацијата претставува таков процес на интеракција во кој индивидуата (новиот член на општествената заедница) усвојува знаења, вештини, навики, ставови, норми, вредности и други сознанија што ѝ се потребни за успешно вклопување во општествената група или во глобалната заедница (Gilligan, 1982). Накратко – социјализацијата претставува прифаќање на културните придобивки од претходните генерации. За разлика од биолошкото созревање, процесот на социјализација се развива под непосредно влијание на средината во која индивидуата живее. Секако, тоа се случува со нејзино активно соучествување и самоактивност, што претставува одредена човекова специфичност. Всушност, преку социјализацијата поединецот го прифаќа оној дел од социјалното наследство којшто е неопходен за вклучување во општеството, а тоа се постигнува главно преку учење.

Мошне е значајно новите генерации да го научат однесувањето во согласност со прифатените општествени норми и вредности и да се формираат како личности кои понатаму ќе го развиваат општеството во коешто живеат. Но, потребно е да се нагласи дека процесот на социјализација не значи исто што и конформизмот. Имено, социјализацијата како процес може да тече, но нејзиниот резултат не мора да доведе до прифаќање на сите нејзини норми како свои сопствени или поединецот може да ги отфрли конвенционалните сфаќања. Кога така не би било, кога сите потполно би се конформирале, не би постоел напредок во општеството.⁵ Исто така, треба да се прави

⁵ Грижејќи се за јаснотија на поимите некои автори предлагаат да се објаснат и два соседни термини на социјализацијата: акултурација и енкултурација. По дефиниција акултурација се однесува на возрастните и нивната постојана адаптација (како на пример, адаптација на една нова работа, на една култура). Акултурацијата се заснова на еден ненасилен процес при што едно лице прифаќа една култура во новата средина каде што се ситуирало. Но, поимот енкултурација означува мачна

разлика помеѓу социјализацијата и воспитно-образовниот процес. Воспитанието и образованието како две страни, на еден единствен процес, значат систематско, организирано, институционално насочување – поттикнување на развитокот со учење, стекнување знаење, развиток на ментални способности, полн развиток на личноста во насока што си ја поставило општеството како негова цел. Наспроти тоа, пак социјализацијата претставува вкупност на процеси за формирање на личноста како член на општеството, семејството и сл., односно на помалите и поголемите општествени групи и на општеството во целина. Таа претставува интериоризација на кулното наследство коешто во себе вклучува знаење, способност или вештини. Социјализацијата по обем е поширок поим зашто во себе вклучува организирани и неорганизиран и стихијни општествени влијанија, комплекс на влијанија што ги врши средината врз личноста, а чии различни контролирани и неконтролирани сегменти можат да бидат од пресудно влијание за целокупниот подоцнежен развиток на личноста.

Образованието и воспитанието претставуваат систематско, планско и организирано, но неинтенционално поттикнување на развитокот на личноста, како и стекнување знаење, умешности и способности за нивно применување и развивање во една цел која ја поставува едно општество и владеачка класа – додека социјализацијата е еден поширок комплекс на процеси на претворање на човечкиот индивидуум во општествена личност, значи комплекс на процеси чија цел е значително поширока (Gilligan,1990).

Социјализацијата води кон формирање на личности способни да извршуваат повеќе улоги: член на семејството, брачен другар, родител, улога на другар и пријател, колега, патриоти подготвени на откажување и жртви, припадник на одредена професија, член на некоја работна организација, национална заедница, одредена политичка, верска или слична организација, член на културни, спортски, рекреативни и сл. групи во кои задоволува свои потреби, остварува свои права, извршува обврски, во согласност или несогласност со очекувањето на општествената

интеграција и адаптација спротивна на акултурацијата, таа се спроведува со насилство од власта врз индивидуите кои се противат на тоа (пр. присилување на помладите за постојано да се населат на некое место).

средина, што ќе има многу значајни последици за животот на поединецот (Haney, 2011). Мошне често повторуваната псевдомарксистичка и неофродистичка фраза дека социјализацијата е трансформација на биолошкото во социјално, претворање на индивидумот во општествена личност – толку е воопштена што не значи ништо.

Денес, кога човекот се вивна во вселената и со рака допре нови светови, уште една третина од човештвото гладува, што значи дека можностите да се реализираат сонштата на едно дете да одигра улога на космонаут или, наспроти тоа, да биде еден од просјациите, приближно се еднакви. Социјализацијата е сосема конкретен комплекс на подготвувани процеси за улоги кои човекот ќе ги игра, комплекс на организирани и неорганизиран влијанија во едно сосема конкретно човеково општество. Не може човекот истовремено да се подготвува за улога на племенски старешина и за претседател на САД, а глуп човек за професионален музичар.

Тоа значи дека социјализацијата е еден процес ограничен со општествените потреби и индивидуалните можности, секогаш географски, социјално и класно лоциран. Во таа ограниченост се кондензирани две тенденции на тој процес. Денес кога светот станува една економска и културна целина, кога судбинската поврзаност на луѓето и човештвото е појасна од било кога, социјализацијата би требало да биде, пред сè, процес на создавање на една динамична личност, нејзина интеграција во човештвото, во прогресивни и хуманистички текови на човечкото творештво и еманципација на човекот и од архаични и од модерни видови ропство. Иако некои автори социјализацијата ја изедначуваат со акултурацијата, сепак не би требало тие да се мешаат, бидејќи содржината на овие поими не е идентична.

Акултурацијата претставува процес којшто настанува со допир и меѓусебно дејствување на различни култури и нивните елементи (Harlow, 1971). Акултурацијата е карактеристична за војните, преселбите и други бурни општествени процеси во кои доаѓаат во контакт и се мешаат разни етнички и други групи кои се носители на различен јазик, обичаи и други норми, вредносни системи, сознанија и други елементи од културата.

Тие елементи во тој контакт не само што се допираат, туку и се мешаат, наметнуваат и создаваат синтети. Акултурацијата не мора да го следи текот на општествените односи. Можно е да се случи групата која во општествен поглед била победена, да стане културен победник, како што било случај со старите Грци и Римјани. Акултурационите процеси се мошне интензивни во современото општество, што е условено особено од развиениот сообраќај и со развитокот на средствата за масовни комуникации.

Процесот на социјализација почнува да се развива уште од првиот животен циклус, од детството и најинтензивен е во адолесценцијата и тоа не е само време кога човечките суштества научуваат многу нешта (хигиенски навики, вкус, начин на однесување со другите луѓе, јазик, улоги итн.), туку тоа е возраст која е многу еластична и соодветна за учење и многу нешта се прават тогаш со леснотија и брзина, која не ќе се сретне подоцна во животот на човекот (Kolhberg,1981). Но, социјализацијата продолжува во натамошниот живот, односно трае, речиси низ целиот човеков живот во кој постојано се прифаќа она однесување кое во општеството се оценува како нормално, пожелно и примерно. Модерните општества речиси по правило ја продолжуваат адолесценцијата, тој период на интензивна социјализација, за разлика од традиционалните општества, каде што адолесцентот го примаат во друштвото на возрасните мошне помлад. Фактори коишто играат посебна улога во социјализацијата се семејството, училиштето, групата на врсници, средствата за масовна комуникација, религијата и слично. Социолозите и социјалните психолози разликуваат два типа на социјализација: примарна и секундарна. Докажано е дека примарната социјализација е многу позначајна за личноста и ја поставува основата за секундарната социјализација, која над неа треба да се надгради.

Талкот Парсонс, кој е водечки функционалистички теоретичар, смета дека социјализацијата е една од главните задачи на секое општество. Меѓутоа тој не е познат по јасниот стил и едноставното однесување. Неговата теза е ваква: Главен функционалистички проблем кој се однесува на општествениот систем и системот на личност е развој за одржување на текот на циклусот на доволна мотивација за дејствување, на облиците на дејствување кој ги цени и со кои управува општеството;

за своето добро, општеството мора да им овозможи на своите членови доволно задоволство или награда преку дејствување на таквите облици, ако сака да постои непрекината соработка за да функционира како систем. Овој процес на „социјализација“ претставува сплет на процеси преку кои индивидуите стануваат членови на социјалната заедница (социјална заедница се нормите и вредностите на општеството) и го одржуваат тој статус. Процесот на социјализација претставува пресуден фактор во обликувањето и функционирањето на личностите. Успешната социјализација има потреба општеството да овозможи културно учење заради силно одржување низ механизмите на задоволството.

Секоја единка во општеството се раѓа беспомошна, некултивирана и зависна од другите луѓе. Со социјализацијата единката се стекнува со знаења и навики, исто така, развива склоп на карактеристики кои ги стекнува, со што ги стекнува сите квалитети со кои суштински се разликува од другите живи суштества. Со социјализацијата човекот се формира во личност. Социјализацијата трае преку целиот животен век, меѓутоа со текот на времето се менуваат нејзините задачи и цели, односно содржината на нормите и вредностите со кои се стекнува социјализацијата. Во добата на зрелост се нормите и вредностите кои влијаат на изборот на партнерот, прилагодување кон работниот свет и слично. Во староста пак задачата на социјализацијата е да се прифатат општествените објаснувања за мирно прифаќање на причините за физичката немоќ, болестите и неминовната смрт. Искуството на социјализацијата влијае на развојот, на обликувањето на личноста и на сликата која ја имаме за себеси.

Социјализацијата ги оспособува поединците за живот во општеството, како и ги оспособува за функционирање на општественото очекување на прифатлив начин на однесување. Успехот на социјализацијата се постигнува за да се појават основни сличности помеѓу припадниците на иста култура. Истиот процес овозможува и развој на биолошката единка во личност. Личноста е единствена комбинација на елементи и обележја со свои специфични особини. Личностите кои се различни (различни, варијабилни), општеството ги дозволува само во рамките на поединечните култури.

Сепак, може да се тврди дека на пример, врз формирањето на ставовите поголемо влијание има околината, додека врз темпераментот поголемо влијание има наследството (Mead, 1964). Но, постојат и социјални однесувања, како на пример, агресивно однесување, просоцијално однесување, деликвентно однесување, или прилагодувањето во училиштето каде не може да се тврди со сигурност колкаво е влијанието на наследството, а колкаво на околината.

Секој процес поминува низ одредени фази, па така и процесот на социјализацијата поминува низ четири основни фази и тоа: детство, адолесценција, зрелост и возраст од 65 години и над. За време на секоја од овие фази луѓето почнуваат да учат и да развиваат важни и корисни вештини. Овие вештини продолжуваат да еволуираат пренесувајќи се и подготвувајќи нè за наредната фаза од животот.

Одредена група на луѓе и институции ни помагаат да нè водат низ сите четири фази од процесот на социјализација. Овие таканаречени „агенси на социјализација“ го вклучуваат: семејството, училиштето, соучениците, колегите, медиумите, религијата како и работното место. Без да се искушат важните фази на социјализација и без интеракција со „агентите на социјализација“ можноста за развој и развојот на еден човек се успорува или целосно се спречува. Имајќи во предвид дека со социјализацијата го градиме општеството, ги учиме принципите на живот кои ни се долгорочни, кои се наша иднина, треба да обрнеме внимание и на содржините на социјалните мрежи и како тие влијаат врз социјализацијата кај адолесцентите, бидејќи од сето ова може да настанат и низа антисоцијални однесувања и појави и да предизвикаат низа социјални проблеми. Со ова се појавува еден современ фактор, односно агент на социјализација на кој немаме обрнато внимание за неговото влијание, го оставаме да делува, а последиците (позитивни или негативни) ќе нè сретнат во иднината со појава на низа нови социјални или асоцијални однесувања.

Детството е првата и најважна фаза во процесот на социјализација. Првото нешто низ коешто поминуваат луѓето се нарекува примарна социјализација, во која децата го развиваат својот карактер, моторните способности, способност за расудување, го учат јазикот и што е најважно, развиваат способност за самосвест. Во

подоцнежното детство тие се запознаваат со улогите, вредностите и нормите. Примарната социјализација е темел на целокупниот процес на социјализацијата. Ако не се научат и развијат овие вештини на почетокот на животот, тешко дека во подоцнежните фази човекот може воопшто да ги стекне, при што нема да биде способен да стане активен член на општеството.

За време на детството, семејството е најважен „агенс на социјализацијата“. Семејството овозможува такво опкружување коешто е клучно за когнитивен, емоционален и физички развој. Интеракцијата со семејството на детето му овозможува да го научи јазикот, да ги научи и усоврши основните моторни вештини, на пример, врзување патики, како и способност да ги споделува емоциите и да има разбирање за истите. Откако детето ќе ги усоврши основните животни вештини, родителите започнуваат да го учат што е правилно, а што не, го учат на послушност, еднаквост, односно го учат и му ја даваат основата за да може да го живее животот којшто го очекува во иднина. После севе ова сосема е јасно дека без фазата на развој во детството и придружната семејна околина децата воопшто не би биле подготвени да преживеат сами, да комуницираат со другите луѓе, ниту пак да продолжат понатаму, во наредната фаза.

Адолесценцијата е наредната фаза во процесот на социјализација. Таа претставува продолжение на развојот кој се случува во фазата на детството, но во исто време, пак поставува основи за новите работи коишто треба да се научат за време на оваа фаза. За време на адолесценцијата најголемиот развој којшто треба да го постигне една индивидуа е осамостојување од родителите. Оваа драматична промена се нарекува антиципативна социјализација, за време на која адолесцентот учи како да се подготви за улогите со кои можеби ќе се сретне подоцна во животот, во фазата на зрелост.

Досегашните примери покажуваат дека антиципативната и адолесцентната социјализација зависат од два клучни „агенси на социјализација“, училиштето и соучесниците. Една од најважните работи кои семејството ги прави за време на првата фаза е да го подготви детето за социјалните предизвици кои би ги имало во училиштето. Покрај тоа што училиштата ги учат децата за основно техничко знаење,

тие ги учат и на општествената култура, вредности, норми и идеали. Тие, исто така, ги учат децата да следат правила, да почитуваат авторитет како и да посредуваат при запознавање на децата со нивните соученици. Токму соучениците се тие кои играат огромна улога во процесот на социјализацијата, особено за време на адолесценцијата и раната зрелост.

Сосема е природно една личност да бара прифаќање, па кога личноста ќе најде група на луѓе со коишто ќе може да се идентификува, таа тежнее кон прилагодување на норми кои ги има групата (Piaget,1954). Идентификувањето е, исто така, познато како попуштање на притисокот од страна на соучениците, што може да доведе таа личност да направи многу работи само за да се вклопи во групата, на пример, облекување во одреден стил, употреба на дрога, учествување во вонучилишни активности и сл. Иако вклопувањето во одредена група може да биде од голема важност за адолесцентната индивидуа, тоа може да предизвика конфликт со семејството. Овие како и голем број други конфликти укажуваат на тешката природа на адолесценцијата, особено при пронаоѓање на сопствената личност или осамостојување од родителите.

Третата фаза во процесот на социјализацијата е зрелоста. Во оваа фаза луѓето се најверојатно целосно подготвени за тоа што ги очекува во животот, имајќи ги во предвид антиципативните искуства кои ги имале во претходните две фази.

Иако антиципативната социјализација постои за да нè подготви за тоа што најверојатно ќе биде наша идна улога во општеството, ние треба да одиме еден чекор понапред и да влеземе во „вистинскиот свет“. Голема е веројатноста дека во текот на зрелоста ќе се соочиме со работа којашто ќе нè условува да ја напуштиме антиципативната социјализација и да преминеме на професионална социјализација.

Тука, всушност, станува збор за процес кој нè подготвува за работа, овозможувајќи ни да се стекнеме со знаење и културна основа за да бидеме успешни во нашата идна работна околина. Работната околина е последниот „агент на социјализација“. Најголем дел од луѓето поминуваат многу време од секојдневието на работа и тоа долги години. Луѓето се социјализираат во нивната работна околина на различни начини, во зависност од тоа која е нивната професија. На пример,

социјализацијата како градежен работник многу се разликува од онаа на бизнисмен. Едноставна разлика може да се согледа во нивниот начин на облекување, каде градежниот работник носи комбинезон, додека од бизнисменот се очекува да носи костум.

Четвртата и последна фаза од социјализацијата се нарекува 65 години и над. Во нашето општество, многу луѓе влегуваат во светот на пензионираниите, што може да се нарече излезна улога или напуштање на важна општествена улога. Оваа фаза на социјализацијата не е толку значајна за личноста, заради тоа што не ја подготвуваат за наредната фаза од животот. Во најголем број случаи, пензионерите започнуваат да се занимаваат со одредено хоби, само за да си го пополнат времето.

II. СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ И АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

2.1. Адолесценција

Адолесценцијата е преоден период на развој кој се јавува помеѓу детството и зрелоста и се карактеризира со значителни физички, психолошки и социјални промени. Според досегашните студии, не е достапна една универзално договорена дефиниција, но постојат бројни дефиниции и описи на адолесценцијата (El Khouli, 2013; Findahl, 2012; Lenhart, 2012):

- **Биолошка дефиниција** – Адолесценцијата често се дефинира со биолошките промени што се случуваат во овој период. Обично започнува со почетокот на пубертетот, процес означен со брз физички раст и развој на секундарните сексуални карактеристики, како што се растот на влакната на лицето кај машките деца и развојот на градите кај женските деца.
- **Психолошка дефиниција** – Адолесценцијата е период на психолошки развој во кој поединците се подложени на значителни когнитивни и емоционални промени. Тоа е време на самооткривање, формирање идентитет и развој на вештини за критичко размислување. Адолесцентите често се соочуваат со предизвици поврзани со самодовербата, независноста и социјалните односи со врсниците.
- **Социјална дефиниција** – Адолесценцијата е општествен конструкт чија дефиниција може да варира во различни култури и општества. Во многу општества адолесценцијата го опфаќа периодот помеѓу детството и зрелоста кога од поединците се очекува да ги стекнат знаењата, вештините и одговорностите неопходни за зрелоста. Ова вклучува образование, стручна обука и подготовка за идните улоги во заедницата.
- **Правна дефиниција** – Во некои правни контексти, адолесценцијата е дефинирана со одреден опсег на возрасна граница, па така на пример, возрасната граница на која поединецот се смета за законски возрасен кога може сам за себе да одговара и да носи одлуки, може да варира од една јурисдикција до друга, па оттука може да постојат разлики во однос на тоа кога настапува адолесценцијата кај децата.

- **Развојни фази** – Психологот Ерик Ериксон предложи теорија за психосоцијалниот развој која вклучува фаза наречена „Идентитет наспроти збунетост на улогите“, која ја поврзува со адолесценцијата. Оваа фаза се фокусира на развојот на стабилно чувство за себе, свесност за припадност и нечија улога во општеството.
- **Културна перспектива** – Дефиницијата за адолесценција може да биде под влијание на културните норми и очекувања. Во некои култури транзицијата кон зрелоста може да вклучува специфични ритуали или церемонии, додека во други тоа може да биде помалку изразено и нагласено.
- **Времетраење** – Адолесценцијата не е фиксен период со одредено времетраење. Може да варира од личност до личност, но генерално ги опфаќа тинејџерските години, приближно на возраст од 12 до 18 или повеќе, во зависност од индивидуалниот развој и културните фактори.

Имајќи ги предвид наведените дефиниции, јасно е дека адолесценцијата може да се елаборира од неколку различни аспекти и притоа сите се еднакво значајни за да се опише преминот од детство кон зрелост, опфаќајќи ги клучните промени коишто се случуваат кај младите во тој период.

2.1.1. Значење на адолесценцијата како фаза при човековиот развој

Адолесценцијата е клучен период во развојот на човековиот живот кога се случува премин од детството кон фазата на свесна, возрасна личност. Ова е време на значителни физички, емоционални, когнитивни и социјални промени, каде што индивидуалците ги истражуваат своите идентитети, вредности и односи со светот околу нив. Во овој период адолесцентите се соочуваат со многу предизвици и можности. Тие градат своја самослика и самопочитување, ги истражуваат своите интереси и афинитети и градат блиски пријателства и романтични односи. Во исто време, тие се соочуваат со притисоци од околината, како и со промени во семејството, училиштето и општеството. Се случуваат физички и психолошки промени што ги доживуваат адолесцентите, како и нивните социјални и културни контексти кои влијаат на нивните животи. Тоа е докажано со студијата на Aldao et al., (2010) според кој „*адолесценцијата е период во човековиот живот кој обично се*

случува помеѓу детството и возрасната доба, каде што личноста и телото на индивидуалците подоцна се менуваат, а се појавуваат и нови социјални и психолошки предизвици и во ова време адолесцентите обично се соочуваат со истражување на својата идентичност, восприемање на нови социјални улоги и одговорности, како и развивање на способности за самостојност и независност“.

Основните карактеристики на адолесценцијата вклучуваат (De France,2017):

1. **Физички промени** – Адолесцентите го искусуваат периодот на пубертетот, кога телото им се менува како дел од процесот на зреење. Ова вклучува промени во висината, тежината, длакавоста и слично.
2. **Психолошки развој** – Во ова време адолесцентите се соочуваат со интензивни емоции и психолошки предизвици. Тие ги истражуваат своите идентитети, вкусови и вредности и се обидуваат да го пронајдат своето место во светот.
3. **Социјална интеракција** – Адолесцентите го искусуваат периодот на истражување на социјалните односи и групната припадност. Тие формираат блиски пријателства, развиваат романтични односи и ги истражуваат различните социјални улоги и идентитети.
4. **Едукативни предизвици** – Адолесцентите се соочуваат со предизвиците на учењето и развивањето на академски вештини. Тие треба да се адаптираат на нови учебни предмети, извршување обврски и подготовка за идните образовни и кариерни патеки.
5. **Експериментирање и ризици** – Во ова време адолесцентите се често изложени на различни видови експериментирање и ризици, вклучувајќи пијанство и употреба на наркотици. Ова може да биде период на големи предизвици и опасности за нивното здравје и благосостојба.

Адолесценцијата е клучна и важна фаза од човековиот развој поради неколку причини (Love и сор.,2016):

- **Биолошки и физички раст** – Адолесценцијата означува период на значителен физички раст и развој. Пубертетот, кој обично започнува во адолесценцијата, вклучува промени во висината, тежината, мускулната маса и

развојот на секундарни физички/полови карактеристики. Овие промени се од суштинско значење за подготовка на поединците за зрелоста и нивните идни улоги во општеството.

- **Когнитивен развој** – Адолесценцијата е време на когнитивен развој, обележано со напредок во апстрактното размислување, решавање проблеми и критичко расудување. Овие когнитивни вештини се од суштинско значење за академски достигнувања, донесување одлуки и решавање проблеми во зрелоста.
- **Формирање идентитет** – Адолесцентите минуваат низ процес на формирање идентитет каде што истражуваат и експериментираат со различни аспекти од себе, вклучувајќи ги нивните вредности, верувања, интереси и личниот идентитет. Ова самооткривање е клучно за развивање силно чувство за себе и стабилен идентитет.
- **Социјален и емоционален развој** – Адолесценцијата се карактеризира со значителен социјален и емоционален развој. Адолесцентите воспоставуваат независност од нивните родители и формираат односи со врстници кои можат да влијаат на нивната социјална и емоционална благосостојба. Тие, исто така, доживуваат низа емоции и учат како да се адаптираат во сложени социјални ситуации.
- **Образование и развој на вештини** – Адолесценцијата е период во кој поединците добиваат формално образование и стекнуваат основни вештини и знаења кои ќе ги подготват за идните кариери и одговорности како возрасни луѓе. Во оваа фаза најмногу се развиваат и академски и практични вештини.
- **Подготовка за зрелоста** – Адолесценцијата служи како подготвителна фаза за зрелоста. За тоа време поединците учат животни вештини, како што се финансиска писменост, управување со времето и одлучување, кои се од витално значење за ефикасно функционирање како независни возрасни лица.
- **Здравствени однесувања** – Адолесцентите воспоставуваат здравствени однесувања и навики кои можат да имаат долгорочни последици за нивната благосостојба. Ова вклучува избор на исхрана, физичка активност и развој на одговорни здравствени практики.

- **Идни можности** – Многу можности за личен и образовен раст, како што се високото образование и планирањето на кариерата, стануваат достапни за време на адолесценцијата. Изборите направени во овој период може значително да влијаат на идните перспективи на поединецот.
- **Општествена одговорност** – Адолесцентите почнуваат да стануваат свесни за нивните улоги и одговорности во рамките на нивните семејства, заедници и општеството во целина. Тие почнуваат да формираат вредности и верувања за социјалните прашања и можат да се вклучат во активности поврзани со социјалната и граѓанската одговорност.
- **Морален и етички развој** – Адолесцентите почнуваат да ги развиваат своите морални и етички рамки, често под влијание на нивните културни, семејни и општествени контексти. Овој процес придонесува за нивното разбирање за доброто и погрешното и го обликува нивното однесување како возрасни.

Накратко, адолесценцијата е клучна и трансформативна фаза на човековиот развој што ги поставува темелите за зрелоста. Тоа е време на раст, истражување, учење и самооткривање, а искуствата и изборите направени во овој период може да имаат длабоко и трајно влијание врз животот на поединецот. Адолесценцијата е трансформативна и сложена фаза во животното патување на поединецот, која се карактеризира со значителни физички, емоционални и социјални промени. Тоа е време на истражување, самооткривање и формирање идентитет, во текот на кое адолесцентите се движат низ предизвиците на транзицијата од детството во зрелоста. Во текот на адолесценцијата, поединците доживуваат мноштво предизвици и можности додека се стремат да ја воспостават својата независност, да создадат значајни односи и да ги дефинираат своите вредности и верувања. Додека адолесценцијата може да биде период на несигурност и ранливост, тоа е, исто така, време на огромен раст, издржливост и потенцијал.

За да се поддржат адолесцентите низ оваа преодна фаза, од суштинско значење е да им се обезбедат насоки, разбирање и ресурси. Родителите, воспитувачите и општеството во целина играат клучна улога во негувањето на развојот на адолесцентите, поттикнувањето здрави механизми за справување и промовирањето на вештините за позитивно донесување одлуки. Препознавајќи ги

уникатните потреби и искуства на адолесцентите и создавање средини за поддршка кои поттикнуваат раст и благосостојба, може да се поттикне успешно да се справат со предизвиците на адолесценцијата и да се појават како самоуверени, способни поединци подготвени да придонесат позитивно во општеството.

2.1.2. Разлики кај адолесцентите

Адолесценцијата е период на човековиот развој кој опфаќа широк опсег на индивидуални разлики. Овие разлики можат да бидат под влијание на генетиката, околината, културата и личните искуства. Според истражувањето на Tugrow (1999) достапни се неколку клучни разлики што може да се забележат кај адолесцентите:

Физички развој:

- Скокови на раст – Адолесцентите може да доживеат скокови на раст на различни возрасти и притоа некои може да имаат брз физички раст рано во адолесценцијата, додека други може да го имаат тој раст подоцна.
- Пубертет – Почетокот и прогресијата на пубертетот може многу да се разликуваат кај адолесцентите, што резултира со разлики во развојот на секундарните сексуални карактеристики.

Когнитивен развој:

- Интелектуални способности – Адолесцентите можат да имаат различни когнитивни способности и силни страни. Некои може да се истакнат во логичното расудување, додека други може да бидат покреативни или повешти во вербалните вештини.
- Академски перформанси – Образовните достигнувања и интереси може да варираат, при што некои адолесценти се истакнуваат академски, а други пак потешко се соочуваат со предизвиците на училиште.

Социјален и емоционален развој:

- Социјални вештини– Адолесцентите се разликуваат во нивните социјални вештини и способности да формираат и одржуваат врски. Некои се повеќе социјално дружељубиви, додека други се интровертни.

- Емоционална регулација – Способностите за емоционално регулирање може да варираат, што влијае на тоа како адолесцентите се справуваат со стресот и управуваат со нивните емоции.
- Врсници – Природата на односите со врсниците и степенот на влијанието на врсниците може да се разликуваат кај адолесцентите. Некои може да имаат голем круг на пријатели, додека други може да имаат неколку блиски пријатели.

Формирање идентитет:

- Истражување на идентитетот – Степенот до кој адолесцентите ги истражуваат своите вредности, верувања и личниот идентитет може да варира. Некои може да се вклучат во опширно самооткривање, додека други може да имаат постабилно чувство за себе.

Културни и социоекономски фактори:

- Културна позадина – Културното и етничкото потекло може значително да влијае на вредностите, верувањата, традициите и очекувањата на адолесцентите.
- Социоекономски статус – Економските околности може да доведат до варијации во можностите, пристапот до ресурсите и животните искуства кај адолесцентите.
-

Семејна динамика:

- Структура на семејството – Разликите во семејните структури (на пример, домаќинства со еден родител, мешани семејства) може да влијаат на искуствата и односите на адолесцентите во нивните семејства.
- Стилови на родителство – Варијациите во родителските стилови можат да влијаат на однесувањето и развојот на адолесцентите.

Здравје и благосостојба:

- Физичко здравје – Адолесцентите може да имаат различни нивоа на физичко здравје и кондиција, под влијание на генетиката, изборот на начин на живот и пристапот до здравствена заштита.
- Ментално здравје – Варијациите во менталното здравје, вклучително и присуството на состојби на ментално здравје, може да влијаат на емоционалната благосостојба и однесувањето на адолесцентите.

Интереси и хоби:

- Интереси – Адолесцентите имаат различни интереси и хобија, кои варираат од спорт и уметност до технологија и академски определби.
- Воннаставни активности – Учеството во воннаставните активности може да варира кај адолесцентите, обликувајќи го нивниот развој на вештини и општествени искуства.

Идни цели и аспирации:

- Цели во кариерата – Адолесцентите може да имаат различни аспирации за кариера, под влијание на нивните интереси, способности и изложеност на различни професии.
- Образовни цели – Некои може да имаат аспирации за високо образование, додека други може да се занимаваат со стручна или техничка обука.

Согласно наведеното, може да се заклучи дека важно е да се препознаат и почитуваат овие индивидуални разлики меѓу адолесцентите. Разбирањето дека не постои единствен пристап кон адолесценцијата може да им помогне на родителите, воспитувачите и менторите да обезбедат соодветна поддршка и насоки прилагодени на уникатните потреби и карактеристики на секој адолесцент.

2.1.3. Ризично однесување кај адолесцентите

Адолесценцијата е период на развој кој се карактеризира со зголемено експериментирање и истражување, а тоа може да биде причина и за појава на ризици во однесувањето на младите лица. Адолесцентите често бараат независност, се

впуштаат во нови искуства и ги тестираат границите, што понекогаш може да доведе до ризично однесување и последици кои ќе треба понатака да се коригираат. Тоа се докажува со истражувањето на авторот Sheldon (2008) според кој вообичаените ризици во однесувањето за време на адолесценцијата вклучуваат:

1. **Употреба на супстанции** – Експериментирањето со дрога и алкохол е вообичаено кај адолесцентите, а злоупотребата на супстанции може да доведе до зависност, нарушена когнитивна функција, физички здравствени проблеми и ризични однесувања како возење во пијана состојба.
2. **Употреба на тутун** – Адолесцентите може да се обидат да пушат или да користат тутунски производи, додека пак зависноста од никотин и долгорочните здравствени проблеми може да произлезат од раната употреба на тутун.
3. **Ризично сексуално однесување** – Адолесцентите може да се вклучат во сексуална активност без заштита или со повеќе партнери, зголемувајќи го ризикот од несакана бременост и сексуално преносливи инфекции (СПИ).
4. **Несовесно возење** – Неискусното и импулсивно однесување може да доведе до несовесно возење, вклучително брзо возење, пишување пораки додека се вози или возење под дејство на дрога или алкохол при што сите наведени однесувања го зголемуваат ризикот од несреќи.
5. **Притисок од врсниците:** – Адолесцентите се под влијание на нивните врсници, а притисокот од врсниците може да доведе до ризично однесување коешто може да вклучува пробување дрога, вклучување во небезбедни сексуални практики или учество во опасни активности, сè со цел да се постигне вклопување во групата на врсници.
6. **Самоповредување и ризични однесувања за справување** – Некои адолесценти вршат самоповредување или друг вид на ризично однесување како начин да се справат со емоционалната вознемиреност со која многу често не умеат да се соочат доколку немаат помош и поддршка, односно доколку јасно не разговараат за ситуациите кои им предизвикуваат негативни емоции. Ова може да вклучува нанесување физички повреди на себе, злоупотреба на супстанции или практикување на екстремни спортови со висок ризик.

7. **Деликвенција и криминална активност** – Адолесцентите може да се вклучат во деликвентно однесување или криминални активности, што може да резултира со правни последици и да влијае на нивните идни можности.
8. **Ризици од интернет и социјалните медиуми** – Активностите на интернет може да понесат со себе, исто така, ризици како што се сајбер малтретирање, онлајн вознемирување или изложување на несоодветна содржина при што некои адолесценти може да се вклучат и во ризично онлајн однесување, како што е споделување лични информации со странци.
9. **Нарушувања во исхраната** – Адолесцентите, особено жените, се ранливи на развој на нарушувања во исхраната како анорексија, нервоза или булимија, често водени од општествените притисоци поврзани со сликата за телото.
10. **Проблеми со менталното здравје** – Адолесценцијата е време кога проблемите со менталното здравје како депресија, анксиозност и нарушувања на расположението може да се појават или доколку веќе се присутни, да се влошат.

Истото е докажано и со студијата на Troy et al., (2013) според кој адолесценцијата често се карактеризира со период на истражување, самооткривање и експериментирање, што понекогаш може да доведе до ризично однесување, а некои вообичаени ризични однесувања што ги покажуваат адолесцентите вклучуваат:

1. **Употреба и злоупотреба на супстанции** – Експериментирањето со алкохол, тутун и дрога е распространето во текот на адолесценцијата. Притисокот од врсниците, љубопитноста и желбата да се вклопат можат да придонесат за употреба на супстанции, што може да доведе до зависност и негативни здравствени последици.
2. **Несовесно возење:** – Адолесцентите имаат поголема веројатност да се вклучат во ризично возење, како што се брзо возење, возење под дејство на алкохол или дрога и неврзување појаси. Ова може да го зголеми ризикот од несреќи и повреди.
3. **Небезбедни сексуални практики** – Адолесцентите може да се вклучат во небезбедни сексуални практики, вклучувајќи незаштитен секс и повеќе

сексуални партнери, што може да доведе до несакана бременост, сексуално преносливи инфекции (СПИ) и емоционални последици.

4. **Деликвентно однесување:** Некои адолесценти може да се вклучат во деликвентно однесување како вандализам, кражба или насилство. Факторите како што се влијанието на врсниците, семејната дисфункција и социоекономскиот статус можат да придонесат за деликвенција.
5. **Самоповредување и самоубиствено однесување** – Адолесцентите може да доживеат проблеми со менталното здравје како што се депресија, анксиозност и ниска самодоверба, што доведува до самоповредување или самоубиствени мисли и однесувања како начин да се справат со емоционалниот стрес.
6. **Ризици преку интернет** – Со ширењето на дигиталната технологија адолесцентите може да се вклучат во ризично онлајн однесување како што се сајбер малтретирање, споделување лични информации со странци и пристап до несоодветна содржина.

Овие ризични однесувања може да имаат сериозни последици за физичкото здравје на адолесцентите, менталната благосостојба и идните перспективи. Од суштинско значење е родителите, воспитувачите и креаторите на политики да обезбедат насоки, поддршка и ресурси за да им помогнат на адолесцентите да донесат информирани одлуки, да развијат здрави стратегии за справување и безбедно да се движат низ предизвиците на адолесценцијата. Дополнително, промовирањето на отворена комуникација, градењето еластичност и поттикнувањето позитивни односи со врсниците може да помогне да се ублажат ризиците поврзани со однесувањето на адолесцентите.

Согласно наведеното, важно е да се констатира дека сите наведени ризик фактори се еднакво значајни и на истите треба да им се посвети внимание затоа што промените во развојот на мозокот, притисокот од врсниците, љубопитноста и желбата за автономија можат да бидат причина за сериозни психофизички нарушувања во периодот на адолесценцијата. Од клучно значење е родителите, старателите, воспитувачите и здравствените работници да бидат свесни за овие ризици и да обезбедат насоки, поддршка и едукација за да им помогнат на адолесцентите да направат одговорен избор и безбедно да се справат со овие

предизвици при што раната интервенција и отворената комуникација можат да бидат ефективни стратегии за справување и спречување на ризичното однесување кај адолесцентите.

2.1.4. Контрола врз адолесцентите

Адолесценцијата не треба да се контролира во смисла на ограничување или микроменаџирање на секој аспект од животот на адолесцентот. Тоа е период на раст, истражување и самооткривање и од суштинско значење за адолесцентите е да имаат одреден степен на автономија и независност. Сепак, насоките, поддршката и одговорниот надзор се неопходни за да се постигне сигурност дека адолесцентите донесуваат сигурни и безбедни одлуки во текот на оваа критична фаза од развојот.

Авторот Wang и сор.(2005) во своето истражување наведува неколку начини како да им се даде поддршка на адолесцентите:

1. **Балансирање на автономијата и насоките** – На адолесцентите им е потребна слобода да прават избор и да учат од нивните искуства, но сепак, родителите, старателите и воспитувачите треба да обезбедат соодветни насоки и граници за да им помогнат на адолесцентите да донесат одговорни одлуки.
2. **Комуникација** – Отворената и искрена комуникација помеѓу родителите или старателите и адолесцентите е клучна и овозможува размена на идеи и вредности, помагајќи им на адолесцентите да ја разберат правилната смисла на правилата и одлуките.
3. **Образование и информации** – На адолесцентите треба да им се обезбедат точни информации за различни аспекти од животот, вклучувајќи здравје, социјални односи, сексуално образование, употреба на супстанции и лични финансии, додека пак образованието ги овластува да прават информирани избори.
4. **Позитивни модели на улоги** – Адолесцентите често учат со набљудување на однесувањето на возрасните и врсниците и притоа позитивните модели можат да ги инспирираат и да ги водат кон правење одговорни избори.
5. **Влијание од врсниците** – Притисокот од врсниците може да биде значаен за време на адолесценцијата, а охрабрувањето на адолесцентите да одбираат

пријатели кои ги споделуваат нивните вредности и обезбедувањето стратегии за справување со притисокот од врсниците може да биде корисно.

6. **Поддршка за независноста** – Адолесцентите треба да имаат можност да преземаат одговорности, да донесуваат одлуки и да учат од своите успеси и грешки, при што поттикнувањето на независноста и самодовербата поттикнува личен раст.
7. **Поставување граници:** додека им се дава автономија на адолесцентите, важно е да се воспостават разумни граници и правила кои ќе ја осигураат нивната безбедност и благосостојба, а овие граници треба да бидат конзистентни и праведни.
8. **Ментално здравје и емоционална поддршка** – Адолесцентите може да доживеат емоционални и психолошки предизвици во овој период, а од суштинско значење е да се обезбеди емоционална поддршка и пристап до ресурси за ментално здравје кога е тоа потребно.
9. **Управување со ризик** – Адолесцентите имаат поголема веројатност да се вклучат во ризично однесување поради нивните способности за донесување одлуки кои сè уште се развиваат, а родителите и старателите треба да разговараат за потенцијалните ризици и последици и да им помогнат на адолесцентите да развијат стратегии за нивно ублажување.
10. **Почитување на индивидуалноста** – Секој адолесцент е уникатен со свои интереси, силни страни и слабости поради што неопходно е да се охрабрат да ги остварат своите интереси, притоа давајќи им насоки кога е тоа потребно.

Накратко, иако е важно на адолесцентите да им се дозволи одреден степен на автономија и независност, одговорниот надзор, водство и поддршка се од суштинско значење. Целта треба да биде да се поттикнат адолесцентите да прават информирани, одговорни избори и да ги развијат вештините и издржливоста кои се потребни за да се соочат со предизвиците на адолесценцијата и успешно да преминат во зрелоста.

2.1.5. Адолесцентите и следењето на актуелните трендови

Адолесцентите често се под големо влијание на трендовите и популарната култура. Следењето трендови е вообичаен аспект на однесувањето на адолесцентите

и може да се манифестира на различни начини. Авторот Rosen и сор., (2014) објаснува неколку начини како адолесценцијата се поврзува со следењето на актуелните трендови:

1. **Влијание од врсниците** – Адолесцентите се особено подложни на влијанието од врсниците и тие често сакаат да се вклопат во нивните врнички групи, што може да доведе до силна желба да ги следат трендовите за кои се заинтересирани нивните пријатели, а ова може да вклучува модни трендови, музички преференции, хоби и многу повеќе.
2. **Модни трендови** – Адолесцентите често ставаат значителен акцент на облеката, фризури и целокупниот изглед поради што можат да ги усвојат најновите модни трендови за да се чувствуваат прифатено и стилски меѓу своите врсници.
3. **Музика и забава** – Адолесцентите често имаат силен афинитет за музика, филмови, ТВ-емисии и други форми на забава поради што можат да ги следат трендовите во музичките жанрови, да присуствуваат на концерти и да учествуваат во културата на обожавателите поврзана со нивните омилени уметници.
4. **Технологија и гаџети** – Да се биде во тек со најновите технолошки трендови е вообичаено кај адолесцентите поради што често се случува да ги сакаат најновите паметни телефони, конзоли за игри или гаџети со цел да останат поврзани со своите колеги и да пристапат до дигитална содржина.
5. **Трендови на социјалните медиуми** – Адолесцентите се активни корисници на платформите на социјалните медиуми, каде што често се среќаваат и учествуваат во вирусни предизвици, хаштагови и трендови поради што може да се чувствуваат под притисок да учествуваат за да го задржат своето онлајн присуство и социјален статус.
6. **Јазик и сленг** – Адолесцентите често создаваат и усвојуваат свој јазик и сленг, што може брзо да се промени, а ги користат овие лингвистички трендови за да комуницираат и да се поврзат со своите врсници.
7. **Хоби и интереси** – Адолесцентите може да развијат специфични хоби или интереси кои се усогласуваат со популарните трендови, како што се фотографијата, стилските на танцување или онлајн игрите.

8. **Активизам и причини** – Некои адолесценти стануваат особено заинтересирани за социјалните или еколошките причини кои се во тренд во нивната заедница или на глобално ниво поради што можат да се приклучат кон одредени социјални движења, да ја подигнат свеста и да се вклучат во активизам поврзан со овие прашања.
9. **Трендови во исхраната** – Адолесцентите може да ги следат трендовите поврзани со исхраната и преференциите на храна, кои може да вклучуваат модни диети, вегетаријанство, веганство или интерес за одредени кујни.
10. **Трендови за здравје и фитнес** – Некои адолесценти може да се вклучат во фитнес и велнес трендови, како што се одредени рутини за вежбање, додатоци во исхраната или велнес практики како јога или медитација.

Исто така, истакнато е дека социјалните мрежи многу често имаат тенденција да бидат причина за идеализирање. Идеализацијата на телото во социјалните мрежи е значајно прашање што ги погодува корисниците, особено адолесцентите и младите луѓе. Овој феномен може да има длабоки импликации за самодовербата, сликата за телото и менталното здравје. Присутни се неколку клучни аспекти за тоа како се манифестира идеализацијата на телото на социјалните медиуми и нејзините ефекти:

1. Курирани и уредени слики

- Филтри за уредување фотографии – Многу платформи за социјални медиуми нудат филтри и алатки за уредување кои им овозможуваат на корисниците да го подобрат својот изглед, често создавајќи нереални и недостижни слики. Ова може да постави искривени стандарди за убавина.
- Содржина со професионален изглед – Инфлуенсерите и познатите личности често објавуваат високо полирани и професионално уредени фотографии, дополнително промовирајќи идеализирани слики на телото.

2. Промоција на специфични типови на тело

- Стандарди за културна убавина – Социјалните медиуми често промовираат одредени типови на тело како идеални, како што се тенки или мускулести тела, во зависност од платформата и преовладувачките трендови. Овие

стандарди можат да ги маргинализираат оние кои не се вклопуваат во овие тесни дефиниции за убавина.

- Хаштагови и трендови – Хаштагови како #fitspiration или #bodygoals ги поттикнуваат корисниците да следат одредени идеали за телото, што може да доведе до нездрави споредби и аспирации.

3. Влијание врз самодовербата и сликата на телото

- Споредба и завист – Постојаната изложеност на идеализирани слики може да доведе до негативни самоспоредувања, каде што корисниците се чувствуваат несоодветни или незадоволни со сопственото тело.
- Телесна дисморфија – Притисокот да се исполнат нереалните телесни стандарди може да придонесе за дисморфично нарушување на телото, каде што поединците се опседнати со перцепираните недостатоци во нивниот изглед.

4. Последици по менталното здравје

- Анксиозност и депресија – Настојувањето да се исполнат недостижните стандарди на телото може да предизвика значителен стрес, анксиозност и депресија.
- Нарушувања во исхраната – Изложеноста на идеализирани слики на телото може да придонесе за развој на нарушувања во исхраната, како што се анорексија нервоза, булимија нервоза и нарушување на прекумерното јадење.

5. Родово-специфични ефекти

- Жени – Жените и девојките често се подложени на притисок да бидат витки, затегнати и естетски беспрекорни. Ова може да доведе до високи нивоа на незадоволство од телото и следење на екстремни диети и козметички процедури.
- Мажи – Момчињата сè повеќе се изложени на мускулести и хипермажествени идеали за тело, што доведува до незадоволство од телото и употреба на додатоци или стероиди за да се постигне оваа физичка форма.

6. Контра движења и позитивни трендови

- Позитивност на телото – Движењата кои промовираат телесна позитивност и прифаќање ги поттикнуваат поединците да ги прифатат и да ги вреднуваат сите типови на тело. Кампањите и хаштаговите како #bodypositivity и #loveyourself имаат за цел да се спротивстават на негативните трендови на сликата за телото.
- Различно претставување – Некои кампањи и инфлуенсери на социјалните медиуми активно промовираат разновидни и реални претстави на телото, предизвикувајќи ги традиционалните стандарди за убавина и поттикнувајќи ја инклузивноста.

Иако следењето трендови е нормален дел од адолесценцијата и може да им помогне на адолесцентите да се поврзат со своите врсници и да ги истражат нивните интереси, од суштинско значење е родителите, воспитувачите и старателите да ги водат адолесцентите кон правење одговорни избори. Адолесцентите треба да се охрабруваат да размислуваат критички, да ги преиспитуваат мотивите зад трендовите и да го земат предвид потенцијалното влијание врз нивната физичка и ментална благосостојба. Дополнително, треба да се промовираат дискусии за индивидуалноста и самоизразувањето, помагајќи им на адолесцентите да постигнат рамнотежа помеѓу следењето трендови и развојот на нивните уникатни идентитети. Поттикнувањето на отворена комуникација и обезбедувањето безбедно опкружување за адолесцентите да се изразат и да ги истражуваат своите интереси може да им помогне да се движат низ светот на трендовите на здрав и конструктивен начин.

2.1.6. Користење на интернетот кај адолесцентите

Интернетот има големо влијание врз адолесценцијата, анализирано од различни аспекти од животот на адолесцентите, вклучувајќи комуникација, образование, социјални интеракции и забава. Авторот Dodge и соп., (2011) во своето истражување наведува неколку начини како адолесценцијата и интернетот се меѓусебно поврзани:

1. **Комуникација** – Адолесцентите користат интернет за комуникација преку платформи за социјални медиуми, е-пошта, инстант пораки и видеоповици и тоа им е средство да останат поврзани со пријателите и семејството, да споделуваат искуства и да се изразуваат.
2. **Информации и учење** – Интернетот е големо помагало за истражување и учење; адолесцентите често користат интернет за помош за пишување на домашните задачи, за стекнување други образовни ресурси и неформално учење. Онлајн курсевите и образовните веб-страници, исто така, нудат можности за развој на вештини и поттикнуваат академско збогатување со нови научни содржини.
3. **Социјални медиуми** – Платформите за социјални медиуми се централни начини како да се стекнат адолесцентите со онлајн искуства. Тие користат платформи како Facebook, Instagram, Snapchat, TikTok и Twitter за да се поврзат со врсниците, да споделуваат фотографии и видеа и да се вклучат во онлајн заедниците.
4. **Онлајн игри** – Онлајн игрите се популарна форма на забава за адолесцентите. Игрите со повеќе играчи им овозможуваат да комуницираат со пријателите и да запознаваат нови луѓе додека соработуваат или се натпреваруваат во виртуелни светови.
5. **Сајбер вознемирување** – Интернетот може да биде платформа за сајбер вознемирување каде што адолесцентите може да доживеат вознемирување, исклучување или да се соочат со онлајн закани. Од суштинско значење е да се едуцираат адолесцентите за безбедноста на интернет и одговорното дигитално граѓанство.
6. **Приватност на интернет** – Адолесцентите можеби не секогаш ги разбираат целосно импликациите од споделувањето лични информации на интернет. Од клучно значење е да се едуцираат за сочувување на приватноста на интернет, безбедноста и потенцијалните ризици поврзани со прекумерното споделување содржини кои содржат лични податоци.
7. **Пристап до информации** – Интернетот им овозможува на адолесцентите пристап до широк опсег на информации, вклучувајќи вести, написи, видеа и

форуми и тоа им овозможува да истражуваат различни перспективи и да стекнат пошироко разбирање за светот.

8. **Креативност и изразување** – Адолесцентите често го користат интернетот како платформа за креативно изразување, како што се блогирање, споделување уметност и музичка продукција. Тие на тој начин можат да ги покажат своите таленти и да добијат повратни информации од глобалната публика.
9. **Врски на интернет** – Некои адолесценти формираат онлајн пријателства што може да се третира позитивно ако се постапува одговорно при испраќањето на текстуални содржини. Сепак, адолесцентите треба да бидат внимателни при споделување лични информации и средба со луѓе со кои комуницирале претходно само на интернет.
10. **Ментално здравје и благосостојба** – Интернетот може да има и позитивни и негативни ефекти врз менталното здравје на адолесцентите, може да биде извор на поддршка преку онлајн заедниците, но прекумерното време поминато на екранот и изложеноста на одредена содржина може да придонесе за чувство на анксиозност и депресија.
11. **Дигитална писменост** – Адолесцентите треба да развијат вештини за дигитална писменост, вклучувајќи критичко размислување, евалуација на информации и медиумска писменост, за ефективно да се движат низ светот на интернетот и да донесуваат информирани одлуки.

Од суштинско значење е родителите, воспитувачите и старателите да играат активна улога во насочувањето на употребата на интернетот кај адолесцентите. Ова вклучува отворена комуникација, поставување граници, подучување на одговорно однесување на интернет и следење на времето на екранот за да се обезбеди избалансирано и безбедно онлајн искуство. Балансирањето на онлајн и офлајн активности е од клучно значење за целокупната благосостојба и здрав развој на адолесцентите.

2.2. Време поминато на социјалните мрежи

Времето што адолесцентите го поминуваат на социјалните мрежи може да варира во голема мера во зависност од различни фактори, вклучувајќи ја нивната возраст, локација, интереси и пристап до дигитални уреди.

Адолесцентите денес поминуваат значително време на платформите на социјалните медиуми, бидејќи овие дигитални простори нудат начини за комуникација, поврзување и самоизразување. Времето што адолесцентите го поминуваат на социјалните медиуми варира во голема мера во зависност од индивидуалните преференции, интереси и околности. Сепак, неколку студии даваат увид во општите трендови во врска со користењето на социјалните медиуми кај адолесцентите (Hollon et al.,2021; Naga et al.,2009; Gullone et al.,2010):

1. **Фреквенција на употреба** – Многу адолесценти користат платформи за социјалните медиуми повеќепати на ден, честопати ги проверуваат своите профили по будењето, за време на паузите на училиште и пред спиење. Леснотијата на пристап обезбедена од паметните телефони и другите мобилни уреди овозможува постојано поврзување и ангажирање со социјалните медиуми.
2. **Времетраење на употреба** – Адолесцентите може да поминуваат часови секој ден прелистувајќи ги новостите на социјалните медиуми, објавувајќи ажурирања, овозможувајќи им да лајкуваат и коментираат содржина и да комуницираат со пријателите и следбениците. Некои студии сугерираат дека адолесцентите поминуваат во просек по неколку часа дневно на социјалните медиуми, при што шемите на користење варираат во зависност од фактори како што се возраста, полот и социоекономскиот статус.
3. **Видови активности** – Адолесцентите се вклучуваат во различни активности на социјалните медиуми, вклучувајќи разговор со пријателите, споделување фотографии и видеа, гледање преноси во живо, играње игри и следење влијателни и познати личности. Тие, исто така, можат да користат социјални медиуми за едукативни цели, преку пристап до студиски материјали и учество во онлајн дискусии.

4. **Влијание врз благосостојбата** – Додека социјалните медиуми можат да обезбедат можности за социјализација и самоизразување, прекумерната употреба или негативните искуства на овие платформи може да имаат негативни ефекти врз менталното здравје и благосостојбата на адолесцентите. Истражувањата ја поврзуваат прекумерната употреба на социјалните медиуми со прашања како што се нарушувања на спиењето, сајбер малтретирање, ниска самоверба и чувство на анксиозност и депресија.

Според истражувањето на авторот Brenner (2012) присутни се неколку општи трендови и статистики во врска со времето што адолесцентите го поминуваат на социјалните мрежи:

1. **Високи стапки на користење** – Адолесцентите, особено тинејџерите, се познати по нивната голема употреба на социјалните медиуми, многу од нив секојдневно пристапуваат до социјалните мрежи повеќепати на ден.
2. **Дневен ангажман** – Значителен дел од адолесцентите секојдневно ги проверуваат своите профили на социјалните мрежи и присутна е статистика дека повеќе од 90 % од тинејџерите секојдневно ги користат социјалните мрежи.
3. **Продолжено време на екранот** – Адолесцентите можат да поминуваат неколку часа дневно на платформите на социјалните медиуми, особено кога имаат пристап до паметни телефони и други уреди, а ова време на екранот може да варира од еден до неколку часа.
4. **Варијација по платформа** – Шемите на користење може да се разликуваат врз основа на специфичните платформи за социјални медиуми, притоа адолесцентите имаат тенденција да имаат преференции за одредени платформи како Instagram, Snapchat, TikTok и Facebook.
5. **Употреба навечер и доцна навечер** – Многу адолесценти се вклучуваат во социјалните мрежи навечер и доцна навечер, што понекогаш може да им пречи на нивниот режим на спиење.
6. **Социјална интеракција** – Социјалните медиуми играат клучна улога во социјалните животи на адолесцентите, овозможувајќи им да се поврзат со пријателите, да споделуваат ажурирања и да комуницираат со врсниците.

7. **Забава и потрошувачка на содржина** – Адолесцентите ги користат социјалните медиуми за забавни цели, вклучувајќи гледање видеа и анализирање и следење на содржини кои се моментално во тренд.
8. **Учење и информации** – Социјалните медиуми се користат и за едукативни цели, при што адолесцентите пристапуваат до информации, вести и образовни содржини преку различни платформи.
9. **Социјална споредба** – Адолесцентите може да поминуваат време во споредување со своите врстници на социјалните мрежи, што може да доведе до чувство на несигурност или страв од пропуштање (FOMO).
10. **Влијание на трендовите** – Адолесцентите често ги следат трендовите, предизвиците и вирусните содржини на социјалните медиуми, што може да доведе до зголемена употреба за време на такви настани.

Важно е да се забележи дека шемите на користење и трендовите поврзани со адолесцентите и социјалните медиуми може да се менуваат со текот на времето и може да варираат во зависност од регионот и културните фактори. Дополнително, достапноста и популарноста на одредени платформи за социјални медиуми може да влијае на тоа како адолесцентите го распределуваат своето време онлајн. Следствено на тоа, социјалните медиуми играат значајна улога во животот на адолесцентите, обликувајќи ги нивните социјални интеракции, развојот на идентитетот и секојдневните рутини. Од суштинско значење е родителите, воспитувачите и старателите да промовираат одговорна и урамнотежена употреба на социјалните медиуми кај адолесцентите, истовремено обезбедувајќи поддршка и насоки за да им помогнат да се движат низ можностите и предизвиците на дигиталното поврзување.

Контролирањето на времето поминато на социјалните мрежи е од суштинско значење за одржување здрава рамнотежа помеѓу онлајн и офлајн активностите, а прекумерната употреба на социјалните мрежи може да доведе до различни негативни последици, вклучувајќи намалена продуктивност, нарушен сон и затегнати односи. Според студијата на Boyd и сор., (2007) присутни се неколку начини како да се воспостави контрола врз времето што секој адолесцент го минува на социјалните мрежи:

1. **Поставување специфични цели** – Неопходно е да се определи зошто треба да се ограничи користењето на социјалните мрежи (на пример, поради потребата од зголемување на продуктивноста, подобрување на менталната благосостојба или поминување повеќе квалитетно време со блиските).
2. **Анализа на употребата** – Неопходно е да се анализира користењето на социјалните медиуми неколку дена или една недела за да се добие увид во тоа колку време моментално индивидуата поминува на социјалните мрежи и кои платформи најмногу ги користи.
3. **Воспоставување временски ограничувања** – Неопходно е да се постават специфични временски ограничувања за користење на социјалните медиуми секој ден (на пример, можете да конкретизирате во кој дел од денот би одвоиле 30 минути наутро и 30 минути навечер за проверка и одговарање на пораките на социјалните мрежи).
4. **Користење апликации и функции** – Многу паметни телефони имаат вградени функции кои дозволуваат да се следи и ограничи користењето на апликациите, а исто така, може да се постават временски ограничувања за секоја поединечна апликација.
5. **Оневозможување на известувања** – Доколку се исклучат известувањата за апликациите за социјални медиуми, ќе се намали искушението да се провери телефонот секогаш кога ќе се добие некакво известување.
6. **Практикување дигитален одмор** – Се препорачува практикување дигитален одмор од социјалните мрежи, на пример, за време на викендите или за време на одморите.
7. **Отстранување/отслежување** – Се препорачува намалување на бројот на социјални мрежи со откажување од профили кои не се потребни, ниту за едукативни ниту за социјални цели.
8. **Давање приоритет на интеракциите во реалниот живот** – Се препорачува кога се поминува време со пријателите и семејството, да се остави телефонот настрана за целосно да се постигне вклученост во разговорите.
9. **Промена на приоритетите во однос на времето на социјалните медиуми** – Неопходно е да се замени времето што порано се поминувало на социјалните

мрежи со попродуктивни или поисполнителни активности, како што се читање, вежбање или практикување хоби.

10. **Добивање поддршка** – Ако се споделат целите со пријателите или членовите на семејството, може да се добие поддршка и разбирање за потребата од намалување на времето кое се поминува на социјалните мрежи.
11. **Внимателна употреба** – Користењето на социјалните медиуми се препорачува да биде контролирано со тоа што ќе се воспостават намери зошто би се следеле одредени содржини и на тој начин би се одбегнало следење содржини кои на корисникот не му се реално потребни.
12. **Користење блокатори на веб-страници** – Достапни се блокатори на веб-локации или апликации кои го ограничуваат пристапот до социјалните медиуми во одредени периоди од денот.
13. **Едукација** – Платформите на социјалните медиуми користат специфични дизајни кои имаат за цел да ги задржат корисниците и да поттикнат тие подолго време да поминат анализирајќи ги содржините.

Се доаѓа до заклучокот дека социјалните мрежи се корисни и за едукативни и за социјални цели доколку истите се користат при здрава рамнотежа и ако корисникот има контрола зошто и колку ги користи социјалните мрежи, а крајната цел е да се користат социјалните медиуми како алатка за поврзување, информации и забава, а истовремено да се постигне сигурност дека тие немаат негативно влијание на другите аспекти од животот на корисникот.

2.2.1. Преферирање социјални мрежи

Следно, присутни се разлики и во однос на платформите за социјални медиуми на кои адолесцентите поминуваат најмногу време и тоа, исто така, може да варира во зависност од регионот и трендовите, иако постојат неколку популарни платформи кои обично ги фаворизираат тинејџерите. Според студијата на Neft и сор., (2002) некои од овие платформи вклучуваат:

1. **Инстаграм** – Инстаграм, познат по својата визуелна и визуелно-центрична содржина е широко популарен меѓу адолесцентите бидејќи нуди функции

како приказни и можност за споделување фотографии и видеа со пријателите и следбениците.

2. **Snapchat** – Snapchat е особено популарен меѓу тинејџерите поради ефемерните функции за пораки и мултимедија со што им се овозможува на корисниците да испраќаат фотографии и видеосодržини што исчезнуваат на своите пријатели, што го прави претпочитан изборот за поприватна и секојдневна комуникација.
3. **TikTok** – TikTok стекна огромна популарност меѓу адолесцентите поради неговата видеосодržина во кратки форми и креативните предизвици. Платформата обезбедува простор за корисниците да се изразат преку музика, синхронизирање и други креативни содржини.
4. **Фејсбук** – Иако Фејсбук не е толку популарен меѓу помладите тинејџери како некогаш, тој сè уште има одредено ниво на актуелност кај адолесцентите, наспроти постарите возрасни групи. Платформите како Инстаграм и WhatsApp, исто така, одиграа значајна улога да се намали актуелноста на оваа социјална мрежа.
5. **YouTube** – YouTube остана платформа за адолесцентите да користат широк спектар на видео содржини, вклучувајќи блогови, упатства, видеа за игри и многу повеќе.
6. **Твитер** – Некои адолесценти го користат Твитер за да ги следат нивните омилени познати личности, да бидат во тек со актуелните настани и да ги споделат своите мисли и вештини.
7. **WhatsApp** – WhatsApp е широко користен за текстуални пораки и гласовни повици меѓу адолесцентите, особено во регионите каде што е доминантна оваа платформа за пораки.
8. **Facebook Messenger** – Messenger, самостојна апликација за пораки на Facebook, најчесто се користи за текстуални, гласовни и видеоразговори меѓу адолесцентите.
9. **Редит** – Постарите адолесценти со специфични интереси честопати се обраќаат на Редит за посебни заедници и дискусии поврзани со нивните интереси и хобија.

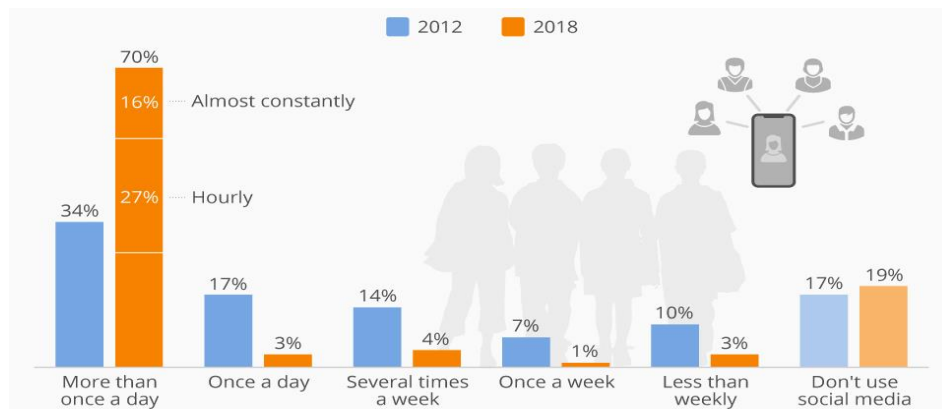
Преферирањето на социјалните мрежи кај адолесцентите може да варира врз основа на фактори како што се демографијата, интересите и културните влијанија. Генерално, преференциите на адолесцентите за социјалните мрежи може да се развиваат со текот на времето и да се разликуваат врз основа на регионалните трендови, влијанието од врсниците и карактеристиките на платформата. Од суштинско значење е родителите, воспитувачите и старателите да останат информирани за популарните платформи за социјални медиуми и да се вклучат во отворени дискусии со адолесцентите за одговорно и безбедно користење на овие дигитални алатки.

2.2.1.1. Статистички податоци

Основањето на Facebook во 2004 година имаше големо влијание врз денешните тинејџери кои се првата генерација која порасна со социјалните медиуми. Притоа, додека многу постари луѓе во меѓувреме станаа постојани корисници на Твитер, Инстаграм и други платформи за социјални медиуми, ниту една друга генерација ги нема социјалните медиуми и технологијата толку длабоко проучени во нивниот секојдневен живот.

Според извештајот објавен од страна на Common Sense Media, а кој се повивкува на статистичките податоци од Statista (2018), употребата на социјалните медиуми кај тинејџерите драстично се зголемила помеѓу 2012 и 2018 година. Истражувањето спроведено во САД на почетокот на оваа година покажува дека 70 % од тинејџерите (13 – 17 год.) ги проверуваат социјалните медиуми неколку пати на ден, за разлика од претходно анализираните 34 % во 2012 година. Следи резултатот дека 16 % од тинејџерите постојано ги проверуваат нивните социјални информации, а други 27 % го прават тоа на еден час. Истражувањето алудира на фактот дека присутна е преголема употреба на социјалните мрежи, а постојаното проверување за лајкови, коментари или нови објави од пријатели има ефект врз младите луѓе и тоа не е позитивно. Зависноста од социјалните медиуми и уредите се важно прашање во ерата на интернетот. Потребен е напор од индустријата, како и од самите корисници за да се реши овој проблем на долгорочно ниво.

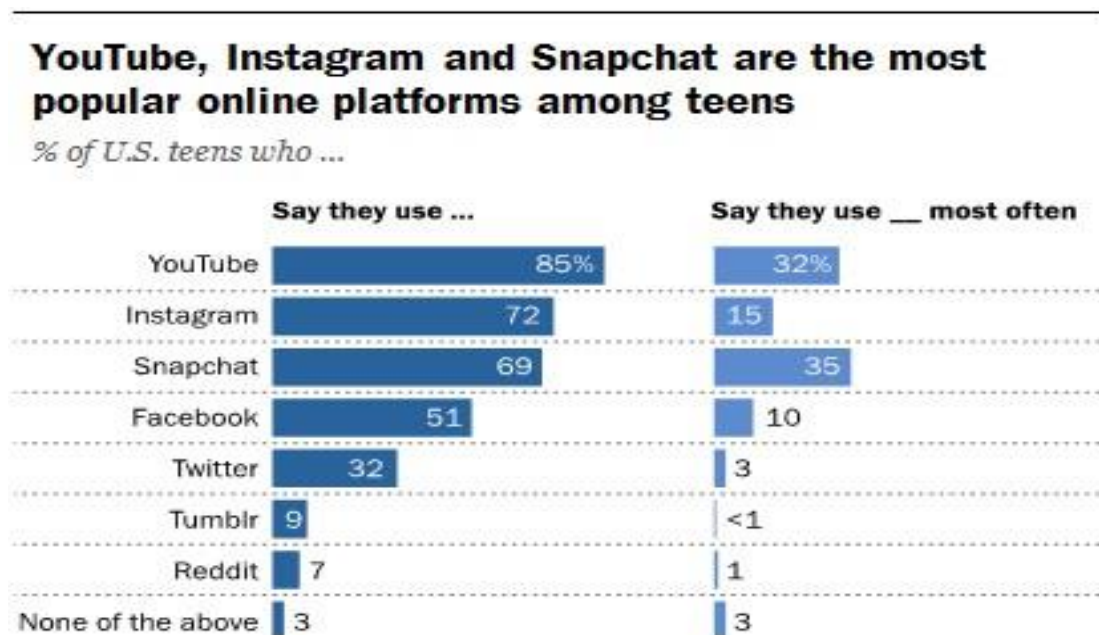
Слика 2.1.: Користење на социјалните медиуми од страна на адолесцентите во периодот 2012 – 2018 год.

Извор: Statista. (2018), “Teens' Social Media Usage Is Drastically Increasing”, достапно на <https://www.statista.com/chart/15720/frequency-of-teenagers-social-media-use/>

До неодамна Фејсбук доминираше во пејзажот на социјалните медиуми кај младите, но повеќе не е најпопуларната онлајн платформа меѓу тинејџерите, според истражувањето на Истражувачкиот центар Пав (PewResearchCenter), според кое приближно половина (51 %) од тинејџерите во САД на возраст од 13 до 17 години користат Фејсбук, а останатите преферираат YouTube, Instagram или Snapchat. Оваа промена во користењето на социјалните медиуми кај тинејџерите е само еден пример за тоа како еволуирал технолошкиот пејзаж за младите од последното истражување на Центарот за тинејџерите и употребата на технологијата во 2014 – 2015 година. Најзначајно, поседувањето паметен телефон стана речиси сеприсутен елемент на тинејџерскиот живот: 95 % од тинејџерите изјавуваат дека имаат паметен телефон или пристап до него. Овие мобилни врски за возврат поттикнуваат онлајн активности при што 45 % од тинејџерите се онлајн на речиси секоја платформа, социјална мрежа. Истражувањето, исто така, открива дека не постои јасен консензус меѓу тинејџерите за ефектот што социјалните медиуми го имаат врз животите на младите денес. Само мал дел од тинејџерите го опишуваат тој ефект како главно позитивен (31 %) или главно негативен (24 %), но најголем дел (45 %) вели дека тој ефект не бил ниту позитивен ниту негативен, што алудира дека немаат сопствен став за користењето на социјалните медиуми.

Слика 2.2.: Користење на социјалните медиуми по популарност во 2018 год.

Извор: PewResearchCenter. (2018), “Teens, Social Media and Technology 2018”, достапно на <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/>

Преференциите на социјалните медиуми драстично се променија во изминатите неколку години, а изборот на платформата се менува бидејќи тинејџерите ја зголемуваат нивната употреба на социјалните мрежи. Постоечкиот извештај од Common Sense Media нуди неколку научно значајни податоци за тоа како тинејџерите ги користат социјалните медиуми и како тоа се променило од 2012 година. Според приложените резултати:

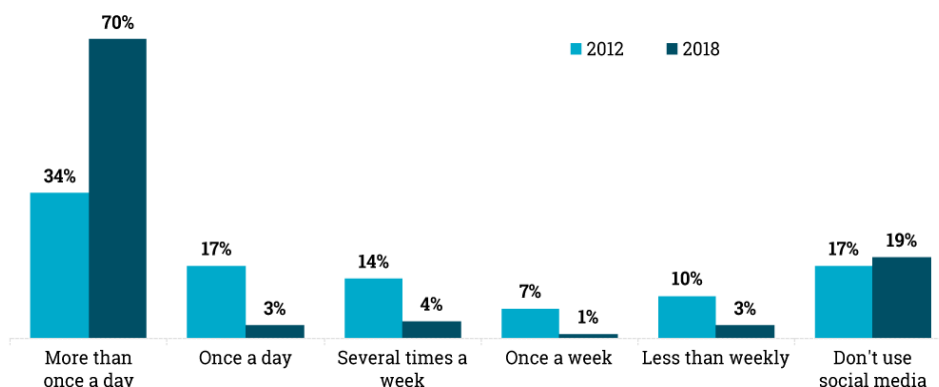
1. Бројот на тинејџери кои користат друштва повеќе од еднаш дневно е двојно зголемен, односно 7 од 10 тинејџери на возраст од 13 – 17 години се согласни дека ги проверуваат социјалните мрежи повеќе од еднаш дневно, според истражувањето. Тоа претставува удвојување на процентот (34 %) испитаници кои ги проверувале социјалните мрежи со таа зачестеност во слично истражување спроведено во 2012 година. Студијата дава слика за големата употреба кај тинејџерите и речиси половина (43 %) велат дека ги проверуваат социјалните мрежи или речиси постојано (16 %) или на час (27 %). И додека

процентот на тинејџери кои тврдат дека се „зависни“ од социјалните мрежи не пораснал премногу, сепак е околу 1 од 4 испитаници (24 %).

2. Snapchat е фаворизиран двапати повеќе од Instagram. Падот на Фејсбук е видлив поради тоа што само 15 % испитаници тврдат дека тоа е нивната најкористена социјална мрежа. Околу 1 од 5 (22 %) анкетирани тинејџери велат дека најмногу користат Инстаграм. Наместо тоа, Snapchat е јасен фаворит, со речиси двојно повеќе (41 %) испитаници кои велат дека го користат најмногу Instagram. Наспроти тоа, Snapchat стана познат кај тинејџерите, при што Instagram е на второ место, а Фејсбук ја смалува актуелноста. Гледајќи ја употребата на сајтовите на социјалните медиуми од страна на различни демографски групи, истражувањето открива дека:
 - Постарите тинејџери имаат поголема веројатност од помладите да користат Snapchat, Instagram, Facebook и Twitter;
 - Женските корисници тенденциозно се попогодни за користење социјални платформи, отколку машките корисници, со исклучок на Facebook;
 - Има малку разлики по раса или етничка припадност, иако Афроамериканците имаат помала веројатност од другите да користат Snapchat, наместо тоа се попогодни да бидат корисници на Instagram;
 - Тинејџерите од домаќинствата со повисоки приходи имаат поголема веројатност од другите да користат Snapchat и Instagram, но со помала веројатност да користат Facebook и Twitter; и
 - Snapchat е најкористената страница во сите демографски групи, но домаќинствата со пониски приходи се единствените што го ставаат Facebook на второ место пред Instagram.
3. Само 1 од 3 велат дека социјалното вмрежување е многу важно за нивниот живот и покрај тоа што 7 од 10 користат социјални медиуми повеќепати на ден, помалку од половина од нив сметаат дека социјалните медиуми се или многу важни (23 %) или исклучително важни (9 %) за нивниот живот. Всушност, повеќе тинејџери тврдат дека социјалните медиуми не се важни или воопшто не ги користат социјалните медиуми. Понатаму, тинејџерите не им придаваат толку големо значење на лајковите и

следбениците и само 1 од 3 (34 %) велат дека добивањето нови пријатели/следбеници им е малку важно (26 %) или исклучително/многу важно (8 %). Лајковите, според истражувањето, се со поголемо значење бидејќи 45 % велат дека се или донекаде (32 %) или многу/исклучително важни (13 %).

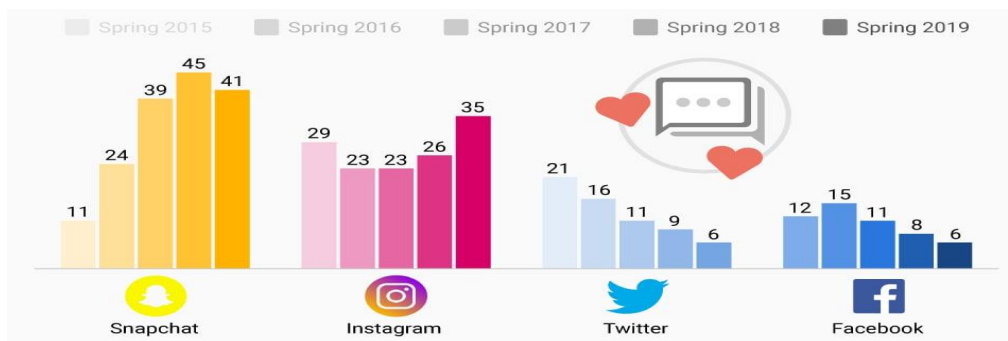
Слика 2.3.: Користење на социјалните мрежи кај адолесцентите според зачестеност на користењето

Извор: MarketingCharts. (2018), “3 Interesting Stats About Teens’ Use of Social Media”, достапно на <https://www.marketingcharts.com/demographics-and-audiences/teens-and-younger-105750>

За оние на возраст од 18 до 24 години, Instagram и Snapchat се најчесто користени социјални мрежи. 75 и 73 % од таа возрасна група, соодветно, ги користат апликациите редовно. Инстаграм е единствената платформа за која Pew забележа пораст во вкупната употреба од 2016 до 2019 година (слика 2.4.).

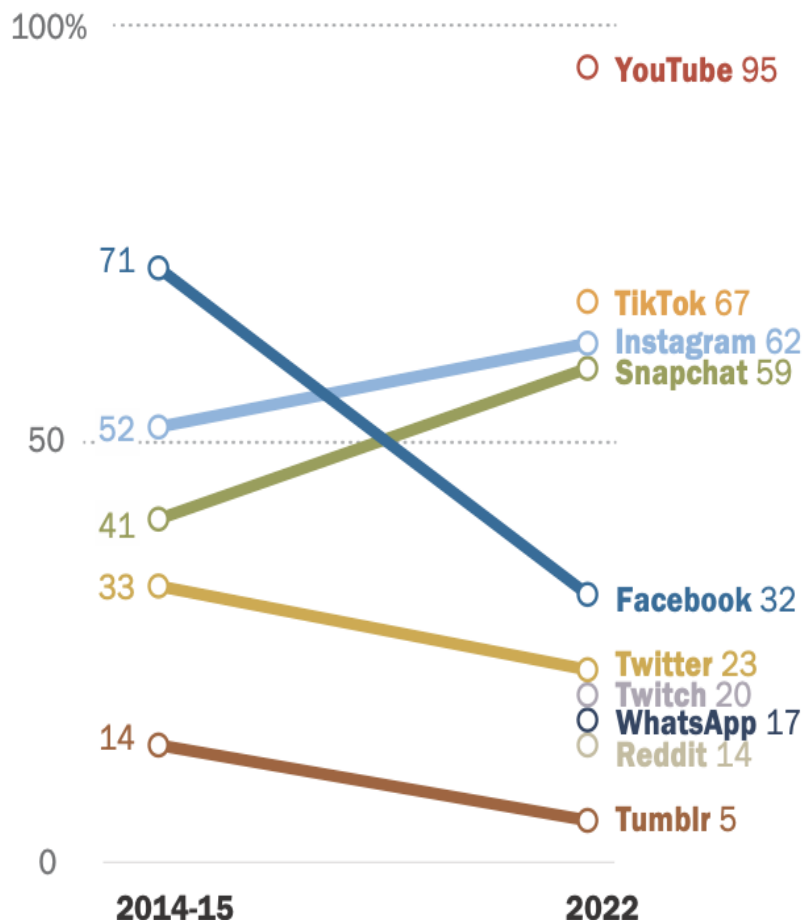
Слика 2.4.: Најчесто користени социјални мрежи во 2019 год.

Извор: PcMag. (2019), “How Teen and Adult Social Media Usage Has (And Hasn't) Changed”, достапно на <https://www.pcmag.com/news/how-teen-and-adult-social-media-usage-has-and-hasnt-changed>

Пејзажот на социјалните медиуми постојано се менува, особено кај тинејџерите (слика 2.5). Новото истражување на Pew Research Center спроведено на американски тинејџери на возраст од 13 до 17 години открива дека TikTok се унапреди во однос на популарноста во Северна Америка и за разлика од пред неколку години сега е врвна платформа за социјални медиуми. Околу 67 % од тинејџерите велат дека некогаш користеле TikTok, а 16 % од сите тинејџери велат дека го користат речиси постојано. Во меѓувреме, уделот на тинејџерите кои велат дека користат Фејсбук, доминантна платформа за социјални медиуми меѓу тинејџерите во истражувањето на Центарот за 2014 – 2015 година опадна од 71 % тогаш на 32 % при актуелното истражување. YouTube е на врвот на онлајн пејзажот за тинејџери во 2022 година меѓу платформите опфатени во новото истражување на Центарот, бидејќи го користат 95 % од тинејџерите. TikTok е следен на листата на платформи за кои беа прашани во ова истражување (67 %), а потоа следат Instagram и Snapchat, кои ги користат околу шест од десет тинејџери. После тие платформи доаѓа Facebook со 32 % и помали проценти на корисници кои користат Twitter, Twitch, WhatsApp, Reddit и Tumblr. Промените во пејзажот на социјалните медиуми од 2014 – 2015 година се протегаат надвор од подемот на TikTok и падот на Facebook. Растечките акции на тинејџери велат дека оттогаш користат Инстаграм и Снепчет. Спротивно на тоа, Твитер забележа опаѓање кај интересите на тинејџерите кои известуваат дека ги користат другите платформи многу почесто. Статистички значајно, има некои забележителни демографски разлики во изборот на социјалните медиуми на тинејџерите. На пример, момчињата тинејџери почесто од тинејџерките велат дека користат YouTube, Twitch и Reddit, додека тинејџерките почесто од тинејџерите користат TikTok, Instagram и Snapchat.

Слика 2.5.: Користење на социјалните мрежи во 2022 год.

Извор: PewResearch. (2022), “Teens, Social Media and Technology 2022”, достапно на <https://www.pewresearch.org/internet/2022/08/10/teens-social-media-and-technology-2022/>

2.2.2. Фактори кои влијаат врз преференциите на адолесцентите

Преференциите на адолесцентите за одредени платформи за социјални медиуми во однос на други се под влијание на комбинација на фактори кои често се уникатни за секој поединец. Според истражувањето на Henderson (2011) присутни се неколку клучни причини зошто адолесцентите може да претпочитаат една платформа за социјални медиуми пред друга:

1. **Содржина и карактеристики** – Адолесцентите ги привлекуваат платформите за социјални медиуми кои нудат содржина и карактеристики кои се усогласуваат со нивните интереси и преференции. На пример, тие може да

претпочитаат платформи кои се фокусираат на визуелна содржина (како Instagram и TikTok) доколку ги преферираат фотографијата или креирањето кратки видеа.

2. **Влијание од врсниците** – Притисокот од врсниците и социјалната динамика играат значајна улога во изборот на социјалните медиуми на адолесцентите. Ако нивните пријатели и врсници се активни на одредена платформа, адолесцентите се со поголема веројатност да се приклучат и да се вклучат во таа платформа за да останат поврзани.
3. **Трендови и популарност** – Адолесцентите честопати се под влијание на трендовите и она што е моментално популарно. Платформите што се домаќини на вирусни предизвици, трендови и содржини имаат тенденција да привлечат млади корисници кои сакаат да учествуваат и да бидат дел од најновите трендови.
4. **Приватност и безбедност** – Некои адолесценти претпочитаат платформи кои нудат посилни карактеристики на приватност и безбедност. Тие можат да изберат платформи што ќе им овозможат да контролираат кој може да ја гледа нивната содржина и со кого комуницираат.
5. **Леснотија на користење** – Адолесцентите обично ги фаворизираат платформите кои се прифатливи за корисниците, односно платформите со едноставни интерфејси и лесна навигација имаат тенденција да бидат попривлечни за помладите корисници.
6. **Вредност на забавата** – Адолесцентите често ги користат социјалните медиуми за забавни цели и претпочитаат платформи кои обезбедуваат привлечна и забавна содржина, како што се хумористични видеосодржини, меми и предизвици.
7. **Креатори на содржини и влијателни лица** – Адолесцентите следат и најчесто се вклучуваат со креаторите на содржини и влијателите кои се активни на одредени платформи. Тие можат да бидат под влијание на изборот на социјалните медиуми на нивните омилен инфлуенсери.
8. **Пораки и комуникација** – Леснотијата и карактеристиките на алатките за пораки и комуникација на платформа најчесто влијаат на преференциите на

адолесцентите поради што некои претпочитаат платформи со робусни способности за пораки.

9. **Географски и културни фактори** – Преференциите за социјалните медиуми може да варираат во зависност од регионот и културата. Адолесцентите во различни делови на светот може да ги фаворизираат платформите кои се попопуларни или порелевантни во нивните специфични региони.
10. **Родителско влијание** – Ставовите и грижите на родителите за одредени платформи за социјални медиуми може да влијаат на изборот на адолесцентите. Некои адолесценти може да ги избегнуваат платформите што нивните родители ги користат или внимателно ги следат.
11. **Образование и учење** – Адолесцентите може да користат платформи за социјални медиуми за образовни цели, како што се следење образовни сметки, пристап до ресурси за учење и учество во студиски групи. Тие можат да изберат платформи што се усогласуваат со нивните образовни цели.
12. **Лично брендирање и изразување** – Некои адолесценти може да претпочитаат платформи кои им дозволуваат да го изразат својот идентитет и креативност преку создавање содржина, раскажување приказни или лично брендирање.
13. **Менување на трендовите** – Адолесцентите честопати брзо ги прифаќаат и напуштаат платформите на социјалните медиуми врз основа на променливите трендови и нивните интереси кои се развиваат.

Важно е да се признае дека преференциите на адолесцентите можат да бидат многу индивидуалистички и може да се менуваат со текот на времето. Адолесцентите често се под влијание на комбинација на фактори, вклучувајќи ги нивните социјални кругови, интереси и развојот на пејзажот на социјалните медиуми. Како резултат на тоа, причините за нивното претпочитање за една платформа во однос на друга може многу да варираат кај различни адолесценти.

2.3. Перцепции на адолесцентите за користењето на социјалните мрежи

Децата користат домашни компјутери за различни цели (на пр. играње игри и сурфање на веб-страници) и училишна работа (Pew Internet and American Life Project

2002; Shields and Behrman 2000; Subrahmanyam et al. 2000). DeBell и Chapman (2003) од Националниот центар за образовна статистика открија дека 23 % од децата во градинките користат интернет, каде што најпопуларните употреби припаѓаат на децата на возраст од 5 – 9 години. Резултатите покажаа дека околу 20,5 % го поминуваат своето време играјќи игри, додека 11,7 % од своето време потрошиле на домашни задачи. Roberts и сор. (2005) истакна дека децата од 8 до 10 години имаат најголема веројатност од сите возрасни групи да имаат уред за видеоигри во спалната соба, поминувајќи околу 1 час на ден играјќи игри. Од друга страна, малите деца на возраст под 3 или 4 години имаат поголема веројатност да користат интернет за да гледаат видеоклипови (Childwise 2012; Findahl 2012; Teuwen et al. 2012). Paul и сор. (2012) во своето истражување користат моделирање со структурни равенки за да покажат статистички значајна негативна врска помеѓу времето поминато на онлајн социјалните мрежи и академските перформанси. Kirschner и Karpinski (2010) заклучија дека користењето на Фејсбук негативно влијае на образовниот успех кај децата. Karpinski и сор. (2013) користат регресивна анализа и имаат докажано дека времето поминато на социјалните медиуми (минути/ден), исто така, негативно влијае врз образовниот успех.

Yan (2005) откри дека децата од 5 до 8 години имаат само минимално или делумно техничко и социјално разбирање за Интернет во споредба со постарите деца. Децата имаат став дека Интернетот им помага во учењето и дека истото нема негативно влијание. Спротивно на тоа, постарите деца во возрасната група од 9 до 11 години констатираат дека Интернетот може да помогне во училишната работа, но дека исто така може да доведе до лоши идеи. Изразена е загриженост за времето што тинејџерите го поминуваат онлајн (Gross, 2004) и недостатокот на родителска контрола врз нивната употреба на интернет (Wang et al. 2005). Потребно е да се прават перманентни обиди за да се обучат децата како да ги користат социјалните мрежи во насока на позитивно искористување и осознавање нови вештини и знаења, многу повеќе отколку за следење на нереалните прикажувања на другите корисници.

2.3.1. Разлики во ставовите

Најпопуларните сајтови кај тинејџерите и младите од двата пола (од 2014 година) се Фејсбук и Твитер, кои ги сочинуваат сајтовите на социјалните мрежи според трите критериуми артикулирани од Boyd и Ellison (2007) и Lenhart и сор. (2015). Сепак, девојчињата во просек поминуваат повеќе време на социјалните мрежи и ги користат поактивно од момчињата (Brenner 2012; Rideout et al. 2010). Ова вклучува повеќе девојчиња отколку момчиња кои користат Фејсбук и Твитер. Половите разлики се присутни и во начинот на кој тинејџерите го користат интернетот и социјалните медиуми, иако шемите на користење се менуваат со текот на времето. Gross (2004) откри дека најчестата активност меѓу американските ученици од основните и средните училишта е разговорот преку инстант пораки. Во 2007 година, тинејџерките во САД беа поактивни блогери од момчињата. Во меѓувреме, момчињата имаа поголема веројатност да поставуваат видеосодржини на интернет и да користат апликации за споделување видеосодржини (Lenhart et al. 2007). Момчињата поминуваат повеќе време користејќи компјутери, особено играјќи видеоигри и посетувајќи видеовеб-страници како што е YouTube (Rideout et al. 2010). Сепак, девојките создаваат и споделуваат повеќе видеолинкови (Ленхарт 2012), а исто така, имаат поголема веројатност да разговараат преку видеоповик, во согласност со нивните поактивни однесувања за испраќање пораки и мобилна комуникација (Lenhart et al. 2010). Без разлика на полот, повеќето тинејџери во САД денес поминуваат дел од слободното време на интернет, посетувајќи ги социјалните мрежи (Pew Internet and AmericanLife Project 2011). Некои студии покажаа дека полот има мало влијание врз овие интеракции. Bergin (1993) не најде речиси никакви родови разлики меѓу децата во градинка при користењето на компјутер. Yelland (1994) заклучил дека, иако на почетокот момчињата можеле да работат побрзо и поефикасно од девојчињата, по одреден временски период девојчињата изгледале дека имаат подобри резултати од момчињата. Студијата на Heft и Swaminathan (2002) покажа дека постојат полови варијации во однос на фреквенцијата на користење на компјутер, при што момчињата почесто го користат компјутерот отколку девојчињата. Според Holloway и сор. (2013), големиот пораст на употребата на интернетот и технологијата од страна на многу мали деца сè уште не е усогласен со

доволно студии кои ги истражуваат ризиците и придобивките од нивната онлајн интеракција и употребата на уредите. Cranmer et al. (2009) донесе слични заклучоци како Dodge et al. (2011) во тоа што безбедноста на интернет во главите на нивниот примерок од деца на возраст меѓу 7 и 11 години беше апстрактен и слабо разбран концепт.

2.4. Родителска контрола врз користењето на социјалните мрежи од страна на адолесцентите

Има зголемени докази дека времето што децата го поминуваат на технолошките уреди користејќи ги социјалните медиуми дома и на училиште ја зголемува загриженоста за влијанието на овие активности врз нивниот развој (Goh et al. 2015; Kanthawongsa и Kanthawongs 2013). Истражувањата спроведени на групи на родители сугерираат дека многумина купуваат домашни компјутери и се претплатуваат за да добијат пристап до интернет за да им обезбедат образовни ресурси на своите деца (Turow 1999; DeBellandChapman 2003; Greenfield и Yan 2006; Livingston и Hadon 2008; Hedereson 2011). Дополнително, истражувањето посочува дека употребата на социјалните медиуми кај децата е значително зголемена (Rosen et al. 2014; Willett 2015). Wilson et al. (2005) покажуваат дека подложноста на децата на медиумско влијание може да варира во зависност од нивниот пол и возраст и тие заклучуваат дека родителите имаат видно влијание кон тоа да ги подобрат позитивните ефекти на социјалните медиуми, во исто време минимизирајќи ги ризиците поврзани со одредени видови содржини кои се достапни на социјалните медиуми.

Важно е да се препознае дека мотивацијата на адолесцентите за користење на социјалните медиуми може да варира во голема мера од една до друга личност. Дополнително, нивните причини за користење на социјалните медиуми може да се променат со текот на времето додека се движат во различни развојни фази и животни искуства. Разбирањето на овие мотивации може да им помогне на родителите, старателите и воспитувачите да се вклучат во значајни разговори и да ги насочат адолесцентите да ги користат социјалните медиуми одговорно и безбедно. Важно е родителите, старателите и воспитувачите да се вклучат во отворени и тековни

разговори со адолесцентите за нивната употреба на социјалните мрежи. Поттикнувањето одговорно и урамнотежено користење, поставувањето соодветни граници и следењето на онлајн активностите може да помогне да се обезбеди позитивно и безбедно искуство за адолесцентите во дигиталниот свет.

Употребата на социјалните медиуми од страна на адолесцентите има и придобивки и потенцијални ризици. Од суштинско значење е родителите, старателите, воспитувачите и самите адолесценти да бидат свесни за овие ризици и да преземат чекори за нивно ублажување. Wang и сор. (2005) укажуваат на тоа дека свеста на родителите и вклученоста во користењето на интернетот на нивните деца се зголемува и со оглед на ризиците тинејџерите добиваат многу придобивки и задоволства од користењето на интернет. Децата обично користат социјална мрежа без насоки или ефективна контрола, а тоа за возврат ги одразува предизвиците кои имаат негативни ефекти врз стабилноста на семејството (Haythornthwaite, 2005). Додге и сор. (2011) откриле дека сè поголем број мали деца користат интернет без надзор од возрасен. Сепак, постојат некои докази кои укажуваат дека холандските родители пријавиле дека биле активно вклучени во надзорот над користењето на интернетот на нивните мали деца, со деца од повисоки социоекономски потекла добиваат малку поголем надзор од оние од посиромашните семејства (Никкен и Jansz, 2011). Davies and Gentle (2012) забележуваат дека промените во изборот на медиумите на децата на училишна возраст се чини дека укажуваат на поголема автономија дадена од родителите во одлучувањето.

Родителската контрола е важна поради неколку причини (Kuppens et al., 2022):

1. **Заштита на децата од несоодветна содржина** – Алатките за родителска контрола им овозможуваат на родителите да филтрираат и блокираат несоодветни содржини на интернет, вклучувајќи насилство, експлицитни материјали и содржини за возрасни. Ова помага да се заштитат децата од изложување на штетен или несоодветен материјал за возраста, што може негативно да влијае на нивниот развој.
2. **Управување со времето на екранот** – Прекумерното време на екранот може да има штетни ефекти врз физичкото здравје на децата, менталната

благосостојба и академските перформанси. Алатките за родителска контрола им овозможуваат на родителите да постават ограничувања за времето поминато пред екранот на нивните деца и да поттикнуваат здрави навики преку промовирање балансиран пристап кон употребата на технологијата.

3. **Спречување на онлајн предатори и сајбер вознемирување** – Алатките за родителска контрола им помагаат на родителите да ги следат активностите на нивните деца на интернет и да ги заштитат од потенцијални закани како што се онлајн предатори и сајбер вознемирување. Со следење на онлајн интеракциите и комуникациите на нивните деца, родителите можат да идентификуваат и да се соочат со секое загрижувачко однесување или ризични ситуации.
4. **Промовирање на одговорно дигитално однесување** – Алатките за родителска контрола ги зголемуваат можностите за одговорно однесување на интернет преку следење на поставките за приватност. Со работа со децата во насока на стекнување на знаења и вештини за безбедно и одговорно однесување во дигиталниот свет, родителите им помагаат да развијат вештини за критично размислување и да станат одговорни дигитални граѓани во понатамошните години.
5. **Поддршка на здрави семејни односи** – Алатките за родителска контрола поттикнуваат отворена комуникација и доверба меѓу родителите и децата во однос на употребата на технологијата. Со поставување јасни очекувања и граници за онлајн активностите, родителите можат да поттикнат позитивни семејни односи и да создадат средина за поддршка за децата да бараат насоки и поддршка кога е потребно.

Генерално, родителската контрола е од суштинско значење за заштита на децата од ризици на интернет, промовирање здрави навики на екранот и поттикнување децата да прават безбедни и одговорни избори во дигиталната ера. Со активно вклучување во онлајн искуствата на нивните деца и ефикасно користење на алатките за родителска контрола, родителите можат да се осигураат дека нивните деца имаат позитивно и безбедно онлајн искуство.

Според студијата на McRae et al., (2012), алатките и стратегиите за родителска контрола може да им помогнат на родителите ефективно да управуваат и да го следат користењето на социјалните мрежи на нивните деца и притоа наведени се неколку опции за родителска контрола на социјалните медиуми:

1. **Вградена родителска контрола** – Многу платформи за социјални медиуми нудат вградени функции за родителска контрола што им овозможуваат на родителите да ги следат и управуваат сметките на нивните деца. Овие функции може да вклучуваат поставки за приватност, ограничувања на сметката и алатки за следење на активноста.
2. **Апликации за родителска контрола од трети лица** – Достапни се бројни апликации за родителска контрола од трети лица кои им овозможуваат на родителите да поставуваат ограничувања за користењето на социјалните мрежи на нивните деца, да блокираат несоодветна содржина и да ја следат активноста на интернет. Овие апликации често обезбедуваат функции како што се временски ограничувања, филтрирање содржина и извештаи за активности.
3. **Поставки на уредот** – Родителите може да ги користат поставките на уредот за да го контролираат пристапот до апликациите за социјални медиуми на уредите на нивните деца. Ова може да вклучува поставување ограничувања заштитени со лозинка, ограничување на преземањата на апликации и овозможување ограничувања на времето поминато на екранот.
4. **Отворена комуникација** – Воспоставувањето отворена комуникација со децата за користењето на социјалните медиуми е од клучно значење. Родителите треба да разговараат за важноста на одговорното онлајн однесување, поставките за приватност и потенцијалните ризици поврзани со социјалните медиуми. Поттикнувањето на децата отворено да зборуваат за нивните онлајн искуства може да им помогне на родителите да ги решат сите грижи и да обезбедат насоки и поддршка.
5. **Поставување правила и граници** – Воспоставувањето јасни правила и граници за користење на социјалните мрежи може да им помогне на

родителите да управуваат со активностите на нивните деца на интернет. Ова може да вклучува поставување ограничувања за времето поминато на екранот, одредување кои платформи за социјални медиуми се дозволени и воспоставување упатства за соодветно однесување на интернет.

6. **Моделирање на здраво однесување** – Родителите можат да моделираат здраво однесување на социјалните мрежи со тоа што самите ќе покажат одговорно користење. Ова вклучува да внимаваат на сопственото време на екранот, да ги почитуваат поставките за приватност и да се вклучат во позитивни онлајн интеракции.
7. **Набљудување и надзор** – Редовното следење и надгледување на користењето на социјалните медиуми кај децата може да им помогне на родителите да останат информирани за нивните онлајн активности и да идентификуваат какви било потенцијални проблеми или грижи. Ова може да вклучи прегледување на поставките за приватност, проверка на дневниците на активности и дискусија за онлајн искуствата со децата.

Со имплементирање алатки и стратегии за родителска контрола, родителите можат да се осигураат дека нивните деца имаат безбедно и позитивно искуство на социјалните медиуми, а истовремено промовираат одговорно дигитално граѓанство и здрави навики на екранот. Притоа, многу е важно да се направи анализа и од другата страна, односно да се истражи како децата се чувствуваат во врска со родителската контрола.

Начинот на кој децата се чувствуваат за мерките за родителска контрола може да варира во зависност од неколку фактори, вклучувајќи ја нивната возраст, темперамент и начинот на кој се спроведува родителската контрола. Неколку вообичаени чувства што децата може да ги имаат за родителската контрола се следните (Gross,2002):

1. **Незадоволство или фрустрација** – Некои деца може да се чувствуваат огорчени или фрустрирани поради мерките за родителска контрола, гледајќи ги како ограничувања на нивната слобода и независност. Тие може да го сфатат родителското следење или ограничувањата на времето на екранот како

наметливо или нефер, особено ако сметаат дека нивната приватност е нарушена или нивната автономија е поткопана.

2. **Разбирање и прифаќање** – Другите деца може да ги разберат и прифатат мерките за родителска контрола, препознавајќи ги како неопходни заштитни мерки за нивната безбедност и благосостојба. Можеби ќе ги ценат напорите на нивните родители да ги заштитат од штетна содржина, закани преку интернет и прекумерно време на екранот и можеби ќе бидат подготвени да се усогласат со родителските правила и упатства.
3. **Срам или страв** – Децата може да се чувствуваат засрамени или исплашени ако ги перцепираат мерките за родителска контрола како знак дека нивните родители не им веруваат или дека им треба дополнителен надзор. Тие, исто така, може да се грижат дали ќе бидат оценети негативно од нивните врстници кои може да им се потсмеваат поради нивната родителска контрола.
4. **Благодарност и безбедност** – Некои деца може да се чувствуваат благодарни за мерките за родителска контрола, гледајќи ги како извор на сигурност и поддршка во навигацијата низ светот на интернетот. Тие може да се чувствуваат уверени знаејќи дека нивните родители се грижат за нивната безбедност и благосостојба и може да се чувствуваат посигурни и овластени да прават одговорни избори на интернет.
5. **Комуникација и преговарање** – Како децата се чувствуваат за мерките за родителска контрола може да зависи од квалитетот на комуникацијата и преговарањето помеѓу родителите и децата. Кога родителите ги вклучуваат децата во дискусиите за безбедноста на интернет, поставуваат јасни очекувања и граници и ги почитуваат нивните мислења и чувства, децата имаат поголема веројатност да се чувствуваат разбрани, ценети и поддржани во нивните дигитални искуства.

Од суштинско значење е родителите да ги земат предвид перспективите и чувствата на нивните деца кога спроведуваат мерки за родителска контрола и да пристапат кон темата со чувствителност, емпатија и отворена комуникација. Со поттикнување соработка и односи со почит со своите деца, родителите можат да

помогнат во ублажувањето на негативните чувства или грижи и да промовираат позитивна и поддржувачка семејна средина.

Притоа, кога се разговара за воспоставување на родителска контрола со детето, важно е да му се пристапи на разговорот со емпатија, разбирање и транспарентност. Тоа може да се постигне на следните начини (Hollon et al.,2021):

1. **Нагласување на безбедноста** – Неопходно е да биде присутно објаснувањето дека мерките за родителска контрола се на сила за да им помогнат на децата да се чуваат безбедни на интернет. Треба да се користи јазик соодветен на возраста за да се разговара за потенцијалните ризици како што се изложеност на несоодветна содржина, интеракции со странци и сајбер вознемирување. Неопходно е да се постигне увереност дека родителската контрола е алатка за да се заштитат од штета и да се обезбеди детска благосостојба.
2. **Контролата како насоки** – Наместо да се наметнува родителската контрола како ограничување, неопходно е да се прикаже како насока и поддршка. Треба да се објасни дека исто како што родителите ги учат децата да гледаат на двете страни пред да ја преминат улицата или да носат шлем додека возат велосипед, родителската контрола помага да ги водат во правење безбедни и одговорни избори во дигиталниот свет.
3. **Истакнување на придобивките** – Неопходно е да се разговара за позитивните аспекти на родителската контрола, како што е помагањето ефикасно да управуваат со времето поминато на екранот, да избегнуваат одвлекување на вниманието за време на домашната работа или времето на спиење и да развијат здрави дигитални навики. Потребно е да им се објасни на децата дека родителската контрола може да им помогне да постигнат рамнотежа помеѓу уживањето во технологијата и ангажирањето во други активности кои се важни за нивната благосостојба.
4. **Охрабрување на отворена комуникација** – Неопходно е да се поттикнат децата да ги споделат своите мисли, чувства и грижи за родителската контрола. Потребно е да им се даде до знаење дека нивните мислења се вреднуваат и дека има отвореност да се разговара за какви било прашања

што можеби ги имаат. Потребно е да се поттикне заеднички пристап каде и родителите и децата ќе работат заедно за да воспостават правила и граници за кои секој може да се согласи.

5. **Поставување на јасни очекувања** – Јасно треба да се наведат правилата и очекувањата во врска со родителската контрола, вклучително и какви видови содржини се соодветни, колку е дозволено време на екранот и какви било последици од прекршување на правилата. Неопходна е доследност и фер односи во спроведувањето на овие очекувања и потребно е да се понудат пофалби и позитивно засилување кога детето покажува одговорно однесување на интернет.
6. **Модел на одговорно однесување** – Неопходно е да се покаже пример со тоа што ќе се покаже одговорна употреба на технологијата. Неопходно е да се покаже на детето како се користат мерките за родителска контрола за да управува со сопственото време на екранот, да ја заштити семејната приватност и да остане безбедно на интернет. Со моделирање здрави дигитални навики, може да се зајакне важноста на родителската контрола и да се постави позитивен пример што треба да го следи детето.

Генерално, клучот е да му се пристапи на разговорот со емпатија, почит и отворена комуникација. Со нагласување на безбедноста, вградување на родителската контрола како насока, истакнување на нејзините придобивки, охрабрување на отворена комуникација, поставување јасни очекувања и моделирање на одговорно однесување, може да му се помогне на детето да разбере зошто родителската контрола е важна и да го поттикне безбедно и одговорно да се движи низ онлајн светот.

2.5. Улогата на социјалната работа на влијанието кое го имаат содржините на социјалните мрежи

Улогата на социјалната работа во насока на постигнување на влијание врз содржините на социјалните медиуми може да биде анализирана од повеќе аспекти. Социјалните работници работат усогласено со законските рамки во нивните напори да ги заштитат ранливите популации, да се залагаат за промени во политиките и да

гарантираат дека содржината на социјалните медиуми се усогласува со етичките и правните стандарди. Според студијата на Bloom (2011) најголемото влијание се согледува преку следните активности:

1. Застапување за правна заштита

Лобирање за законодавство – Социјалните работници можат да се залагаат за закони кои ги штитат поединците, особено децата, тинејџерите и маргинализираните заедници од штетна содржина на социјалните медиуми. Ова вклучува застапување за построги регулативи за сајбер малтретирање, онлајн вознемирување и ширење на несоодветна содржина.

Поддршка за постоечките закони – Социјалните работници помагаат во спроведувањето на постоечките закони поврзани со социјалните медиуми, како што се оние кои ја регулираат приватноста, заштитата на податоците и забраната за штетна содржина како говор на омраза или материјали за експлоатација на деца.

2. Соработка со органите за спроведување на законот

Известување и интервенција – Социјалните работници соработуваат со органите за спроведување на законот за да пријават незаконски активности забележани на социјалните медиуми, како што се сајбер малтретирање, трговија со луѓе и онлајн експлоатација. Тие, исто така, ги поддржуваат жртвите на овие злосторства преку правниот процес.

Одговор на кризи – Во случаи кога содржината на социјалните мрежи води до кризи, како што се закани за насилство или самоповредување, социјалните работници може да работат со органите за спроведување на законот и правните системи за да обезбедат координиран одговор.

3. Правно застапување и застапување

Застапување за правата на клиентите – Социјалните работници се залагаат за правата на поединци кои биле негативно погодени од содржината на социјалните медиуми, обезбедувајќи тие да добијат соодветно правно застапување и поддршка. Ова вклучува застапување за жртви на сајбер малтретирање, одмазднички сексуални содржини или клевета.

Правно старателство и застапување – Во некои случаи социјалните работници може да служат како законски старатели или застапници за поединци кои не можат да се залагаат за себе, како што се малолетниците или оние со попреченост, обезбедувајќи дека нивните права се заштитени во дигиталниот простор.

4. Етичка и законска усогласеност

Обезбедување усогласеност со законите – Социјалните работници мора да се погрижат нивната практика да се усогласи со релевантните закони во врска со користењето на социјалните медиуми, вклучувајќи прашања за доверливост, приватност и етичка употреба на информациите за клиентите на интернет.

Навигација по правните граници – Социјалните работници им помагаат на клиентите да ги разберат законските граници на користењето на социјалните медиуми, како што се последиците од споделување чувствителни информации или вклучување во нелегални активности на интернет.

5. Развој и имплементација на политики

Влијание врз политиката – Социјалните работници играат улога во обликувањето на политиките што ги регулираат платформите на социјалните медиуми, осигурувајќи дека овие политики ја земаат предвид благосостојбата на сите корисници, особено на ранливите популации и адолесцентите, особено.

Политики за имплементација – Во образовни услови социјалните работници може да бидат вклучени во спроведувањето на политиките за социјалните медиуми кои се во согласност со законските стандарди и ги штитат и наставниот кадар и учениците.

6. Едукација за законски права и одговорности

Едукација на јавноста – Социјалните работници ги едуцираат поединците и заедниците за нивните законски права и одговорности поврзани со социјалните медиуми. Ова вклучува информирање на луѓето за законите во врска со сајбер малтретирањето, дигиталната приватност и интелектуалната сопственост.

Обука за професионалци – Социјалните работници можат да добијат и да обезбедат обука за правните импликации од користењето на социјалните медиуми во нивната практика, осигурувајќи дека се свесни за најновите закони и прописи.

7. Истражување и правна реформа

Спроведување правно истражување – Социјалните работници може да се вклучат во истражување кое ја испитува ефективностa на постоечките закони и правната заштита поврзана со содржината на социјалните медиуми. Ова истражување може да ги поттикне правните реформи и развојот на нови закони.

Застапување за реформи – Социјалните работници можат да се залагаат за законски реформи кои се однесуваат на новите прашања поврзани со социјалните медиуми, како што е потребата за посеопфатна заштита од онлајн експлоатација или дезинформации.

8. Заштита на приватноста и доверливоста на корисниците

Правни заштитни мерки за приватност – Социјалните работници гарантираат дека доверливоста на корисниците се одржува во согласност со законите и други прописи за приватност кога се вклучени социјалните медиуми. Ова вклучува советување на корисниците за тоа како да ги заштитат своите лични информации на интернет.

Управување со дигитални отпечатоци – Социјалните работници им помагаат на корисниците да ги разберат долгорочните правни импликации на нивните дигитални отпечатоци, како што е потенцијалот објавите на социјалните мрежи да се користат во правни постапки.

9. Етичко одлучување во правен контекст

Урамнотежување на етичките и правните должности – Социјалните работници се особено значајни во сложени ситуации каде што законските обврски може да се судрат со етичките размислувања, како, на пример, пријавување онлајн однесување кое може да им наштети на другите.

10. Поддршка за жртвите во правните постапки

Помош во правни случаи – Социјалните работници ги поддржуваат жртвите на прекршоци поврзани со социјалните медиуми преку правниот процес, обезбедувајќи емоционална поддршка, застапување и помагајќи им да се движат низ правниот систем.

Накратко, социјалните работници играат клучна улога во обезбедувањето, што значи дека влијанието на содржината на социјалните медиуми се решава во правна рамка која ги штити поединците и заедниците. Тие се ангажираат во застапување, образование, развој на политики и директна интервенција за да се осигураат дека користењето на социјалните медиуми е во согласност со законските стандарди и ја поддржува благосостојбата на сите корисници, а каде особено се погодени младите адолесценти.

3. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

3.1. Предмет, цел и хипотези

Предметот на оваа докторска дисертација се содржините на социјалните мрежи како фактор на социјализација на адолесцентите. Впрочем, истражувањето спроведено во рамки на оваа докторска дисертација го третира прашањето дали содржините на социјалните мрежи влијаат врз процесот на социјализација кај адолесцентите, притоа настојувајќи да даде подетални одговори на следниве истражувачки прашања:

1. Какво е влијанието на содржините на социјалните мрежи врз социјализацијата на адолесцентите?
2. На кој начин е попречен правилниот развој на процесот на социјализација кај адолесцентите?
3. Дали времето кое треба да се посвети на други активности е заменето со користење на социјалните мрежи?
4. Дали содржините кои се споделуваат на социјалните мрежи можат да бидат причина за агресивното однесување кај адолесцентите?
5. Кој е критериумот врз чија основа ќе се утврди дека употребата на социјалните мрежи и содржините кои се споделуваат се прекумерни?
6. Според социјалните содржини која од нив има поголема зависничка природа?
7. Дали односите во семејството влијаат врз адолесцентот и содржините кои ќе ги посети и сподели на социјалните мрежи?
8. Дали содржините кои се посетуваат и споделуваат на социјалните мрежи се зависни од полот, возраста и средината во која адолесцентот живее?

Основна цел на истражувањето е анализа на содржините на социјалните мрежи и нивното влијание врз процесот на социјализација на адолесцентите. Исто така, постои потреба да се покаже и првенствено да се докаже дали содржините на социјалните мрежи влијаат врз социјализацијата на адолесцентите.

Во контекст на наведеното, општата хипотеза е дека „содржините на социјалните мрежи негативно влијаат врз правилниот психосоцијален развој на

адоlesцентите, особено кај оние адоlesценти кои неконтролирано ги употребуваат социјалните мрежи“.

Со цел научно тестирање на оваа претпоставка, кон истата се пристапува посредно, преку тестирање на следниве посебни хипотези:

- Хипотеза 1 - Сензитивноста на адоlesцентите кон содржините на социјалните мрежи има негативно влијание врз комуникацијата и социјализацијата, вредностите и идентитетот.
- Хипотеза 2 - Контролата врз следењето на социјалните мрежи и влијанието на содржините кои се пласираат влијае превентивно.
- Хипотеза 3- Возраста на адоlesцентите претставува значаен фактор кој влијае на врската помеѓу сензитивноста на адоlesцентите кон содржините на социјалните мрежи и нивниот психосоцијален развој.

3.2. Дизајн на истражувањето

Во согласност со предметот и целта на оваа докторската дисертација, истражувањето спроведено во рамки на истата е дизајнирано така што емпириски ќе ги тестира поставените хипотези, настојувајќи да дојде до релевантни и издржани заклучоци, првенствено преку примена на соодветни техники за прибирање на податоци, како и со употреба на соодветни статистички методи за нивна обработка и анализа. Во оваа насока, истражувањето се заснова на доминантните теоретски аспекти кои ја засегаат предметната проблематика, при што земени се предвид современите научни достигнувања на темата, односно современата емпириска литература.

Истражувањето во суштина е описно, односно има за цел проценка на психосоцијалниот развој кај адоlesцентите, како и проценка на нивната сензитивност кон содржините на социјалните мрежи. Резултатите од спроведеното истражување треба да овозможат подобро разбирање на врската помеѓу овие две променливи, земајќи ја предвид и улогата на родителите при контрола на користењето на социјалните мрежи од страна на адоlesцентите.

Од методолошки аспект, истражувањето е составено од неколку последователни чекори. Имено, согласно горенаведеното, истото поаѓа од теоретските основи на проблемот и анализа на релевантната емпириска литература, кои претставуваат основа за поставување на статистички модел и дефинирање на истражувачките хипотези. Следно, како инструмент за прибирање на потребните податоци за анализата, развиен е анкетен прашалник, кој соодветствува со поставените хипотези и кој има за цел доследно идентификување на променливите од моделот. Статистичката анализа понатаму се сведува на дескриптивна и инференцијална статистика, при што таа поаѓа од пресметка на основните индикатори, односно мерки на централна тенденција и мерки на дисперзија на променливите, спроведување на соодветни тестови за еднаквост, односно споредба помеѓу различни групи на испитаници, анализа на поврзаноста на променливите, односно пресметка на коефициенти на корелација, како и спроведување на регресивна анализа, т.е. оценка на поставениот статистичкиот модел.

Анализата завршува со дискусија и критички осврт на добиените резултати од аспект на доминантните теоретските гледишта по однос на предметната проблематика, како и нивно поврзување и споредба со современата научна литература.

3.3. Променливи и анкетен прашалник

За потребите на ова истражување креиран е анкетен прашалник составен од вкупно 47 прашања, распоредени во неколку дела. Најпрво, опфатени се демографските карактеристики на испитаникот: пол, возраст и место на живеење. Од аспект на местото на живеење, направена е разлика помеѓу испитаници кои живеат во урбана и во рурална средина, додека, пак според возраста, истите се распоредени во неколку групи на адолесценти:

- од 10 до 13 години
- од 14 до 17 години
- од 18 до 19 години и
- од 20 до 24 години.

Понатаму, следат прашања во врска ИТ-поддршката во домот на испитаникот (вкупно 6 прашања); прашања за користење на социјалните мрежи (11 прашања); прашања за контролата врз следењето на социјалните мрежи од страна на родителите (6 прашања); како и прашања поврзани со психосоцијалниот развој на адолесцентите. Во оваа насока, прашањата за психосоцијалниот развој на адолесцентите се структурирани во три групи, согласно идентификуваните фактори:

- комуникација и социјализација (4 прашања)
- идентитет (7 прашања) и
- вредности (10 прашања).

Прашањата поврзани со ИТ-поддршката во домот на испитаникот се ДА/НЕ прашања, додека пак останатите се искази базирани на Ликертова скала на вредности (од 1 до 5), каде испитаникот треба да наведе во која мера се согласува со наведениот исказ, при што:

- 1 – воопшто не се согласувам
- 2 – не се согласувам
- 3 – неутрален став
- 4 – се согласувам и
- 5 – се согласувам во целост.

Исклучок од ова се неколку прашања од групата за користење на социјалните мрежи, каде на испитаниците им е дадена можност да ги наведат конкретните социјални мрежи кои ги познаваат и кои ги користат, како и да го посочат видот на содржините кои најчесто ги гледаат на социјалните мрежи.

Согласно поставените хипотези, во анализата се користени неколку променливи, и тоа:

- Психосоцијалниот развој на адолесцентите (PSI_avg), како индиректна зависна променлива, набљудувана преку три клучни фактори:
 - Комуникација и социјализација (KOM_avg)
 - Идентитет (IDENT_avg) и

- Вредности (VRED_avg).
- Сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи како клучна независна променлива (SM_avg);
- Родителската контрола врз следењето на социјалните мрежи од страна на адолесцентите и влијанието на содржините кои се пласираат (KONT_avg), како друга независна променлива и
- Возраста на адолесцентите изразена во вредности од 1 до 4, согласно горенаведените групи, како медијатор на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и психосоцијалниот развој на адолесцентите, набљудуван преку трите утврдени фактори (VOZRAST).

Наведените променливи, со исклучок на возраста, се добиени како просек од одговорите на прашањата во соодветната група, при што психосоцијалниот развој на адолесцентите, како индиректна променлива, е пресметана како просек од сите прашања во рамки на оваа група, додека пак поединечните фактори се пресметани како просек од одделните прашања во рамки на истата. Во оваа смисла, Табела 1 подолу дава преглед на анкетните прашања во рамки на секоја група, односно променлива.

Битно е да се напомене дека покрај наведените прашања, анкетниот прашалник содржи и прашања за ИТ-поддршката во домот на испитаникот, како и во врска со социјалните мрежи кои ги познаваат и на кои имаат креирано кориснички профили. Сепак, овие променливи се анализирани единствено описно, односно истите не се земени предвид при квантитативната анализа. Дополнително, демографските прашања (пол, возраст и место на живеење) се земени како фактор при анализа на наведените променливи, од аспект на тоа дали постојат разлики во нивото на секоја од променливите според демографските карактеристики на испитаниците.

Табела 1: Преглед на анкетни прашања според променлива

Прашање	Кратенка
12. Прикажаното на социјалните мрежи ме поттикнува потоа да размислувам за одредена содржина којашто ја имам видено таму.	SM_6
13. За нешто видено на социјалните мрежи имам размислувано повеќе од два часа.	SM_7
14. Интересно и забавно ми е да ги имитирам ликовите кои ги гледам на социјалните мрежи.	SM_8
15. Некои игри кои ги имам видено на социјалните мрежи потоа ги применувам дури и ако содржат насилство.	SM_9
16. Одредена содржина може да ми остави силен впечаток што потоа ја споделуваме со пријателите и разговараме за неа.	SM_10
17. Иако некои содржини директно не се поврзани со мене, сепак имаат моќ во мене да предизвикаат емоции како среќа, љубов, тага или страв.	SM_11
18. Моите родители/старатели ме едуцираат за влијанието на социјалните мрежи врз однесувањето на младите.	Kont_1
19. Моите родители/старатели со примери ми докажуваат дека прекумерното користење на социјалните мрежи може да биде лошо за мојот развој и социјализација.	Kont_2
20. Моите родители/старатели ми го контролираат пристапот до социјалните мрежи.	Kont_3
21. Моите родители/старатели ми даваат насоки како корисно и безбедно да ги користам социјалните мрежи.	Kont_4
22. Моите родители/старатели ги знаат сите мои профили на социјалните мрежи.	Kont_5
23. Моите родители/старатели ме советуваат дека слободното време може да го искористам и на друг начин, освен на социјалните мрежи, упатувајќи ме на спорт или други рекреативни активности.	Kont_6
24. Содржините на социјалните мрежи ми помагаат да го збогатам мојот вокабулар.	Kom_1
25. Содржините на социјалните мрежи ми помагаат да ги развијам моите јазични вештини.	Kom_2
26. Содржините на социјалните мрежи ми овозможуваат да сознавам други дијалекти, освен локалниот како и да користам кратенки при пишување и на тој начин подобро се поврзувам со врсниците.	Kom_3
27. Содржините на социјалните мрежи се често тема за која комуницираме со врсниците и на тој начин се поврзуваме.	Kom_4
28. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат прославување празници од западната култура.	Ident_1
29. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат правење тетоважи.	Ident_2

30. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат носење ѓердани/синцири.	Ident_3
31. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат носење облека од светски брендови.	Ident_4
32. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат носење модерни фризури.	Ident_5
33. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат формирање пријателства со другиот пол.	Ident_6
34. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат да размислувам на која религија/националност припаѓам.	Ident_7
35. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на слобода.	Vred_1
36. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство за разбирање.	Vred_2
37. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство за еднаквост.	Vred_3
38. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство за простување.	Vred_4
39. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на припадност.	Vred_5
40. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на дисциплина.	Vred_6
41. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на стекнато високо знаење.	Vred_7
42. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат потреба за соработка.	Vred_8
43. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на почит.	Vred_9
44. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат потреба за пријателство.	Vred_10

Извор: Преглед на авторот

3.4. Статистички методи и модели

Во насока на исполнување на поставените цели и тестирање на истражувачките хипотези, статистичката анализа спроведена во рамки на оваа докторска дисертација се сведува на дескриптивна анализа на податоците, односно пресметка на клучните мерки на централна тенденција и дисперзија, која служи да се добие првичен увид во структурата на податоците и очекуваните врски помеѓу променливите.

Понатаму, анализата опфаќа и инференцијална статистика, односно спроведување тестови на еднаквост, со цел утврдување на потенцијалните структурни разлики помеѓу одделни групи на испитаници во зависност од нивните демографски карактеристики. Во овој контекст, со оглед на тоа што добиените податоци од спроведената анкета немаат нормален распоред (подетално во врска со ова во наредното поглавје), користен е Крускал-Валис тестот за еднаквост на медијаната, како непараметарски пандан на АНОВА-тестот, кој во основа го зема

просекот како мерка на централна тенденција, а не медијаната. Примената на непараметарски тестови во однос на параметарските (како што е тоа АНОВА-тестот, на пример) има одредени предности, но и слабости. Главна предност е тоа што непараметарските тестови не зависат од претпоставката за нормален распоред на податоците, која впрочем во пракса често е тешко остварлива, додека пак главен недостаток е тоа што истите имаат помала моќ и прецизност во однос на параметарските тестови. Сепак, непараметарските тестови, исто како и параметарските тестови, се доста често користени во пракса и се особено корисни при идентификување на одредени систематски разлики и структурни карактеристики.

Во контекст на претходното, во анализата е користен и Спирмановиот тест на корелација, кој претставува ранг тест, односно врши подредување на вредностите според растечки редослед и користење на рангот при пресметка на коефициентот на корелација. Овој тест е особено корисен кога постои неправилна дистрибуција на податоците, како и при екстремни вредности.

Суштината на спроведената анализа е оценка на статистички модел со помош на кој ќе се тестираат поставените хипотези. Во суштина станува збор за регресивен модел, кој во аритметичка форма може да се претстави како:

$$PSI_{avg} = \beta_0 + \beta_1 SM_{avg} + \beta_2 KONT_{avg} + \beta_3 SM_{avg} * VOZRAST + u \quad \text{Равенка (1)}$$

каде:

- β_0 е коефициент на отсечок;
- β_1 , β_2 и β_3 се коефициенти на наклон за соодветните променливи;
- $SM_{avg} * VOZRAST$ е медијаторот на врската помеѓу SM_{avg} и PSI_{avg} и
- u е случајната грешка, која ги опфаќа сите останати фактори кои влијаат врз PSI_{avg} , а не се опфатени со независните променливи.

Битно е да се напомене дека коефициентите во моделот се парцијални коефициенти, односно истите се интерпретираат како просечна промена на зависната

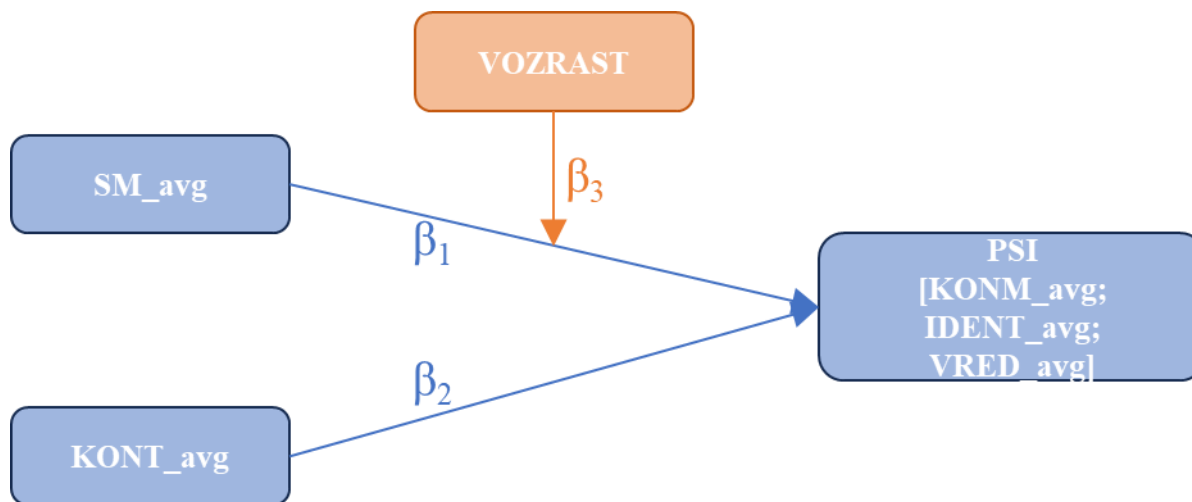
променлива за единица пораст на соодветната независна променлива, притоа држејќи ги сите други фактори константни (*ceteris paribus*).

Друга битна напомена е тоа што коефициентот β_3 ја претставува разликата во коефициентот на наклон β_1 , кој се однесува на квантификација на влијанието на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи врз психосоцијалниот развој на адолесцентите, за секоја возрасна група. На овој начин, односно преку овој коефициент, може да се види дали и на кој начин сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи влијае врз психосоцијалниот развој на адолесцентите од различни возрасни групи.

Конечно, со оглед на тоа што психосоцијалниот развој е набљудуван индиректно, преку горенаведените фактори (комуникација и социјализација, идентитет и вредности), моделот опишан во Равенката 1 е оценет 3 пати, односно одделно за секој од овие фактори.

Визуелно, горенаведениот модел може да се прикаже на следниов начин:

Слика 2.6: Шематски приказ на статистичкиот модел од Равенката 1

Извор: Визуелизација на авторот

Табела 2: Правила за прифаќање на поставените истражувачки хипотези

Хипотеза	Правило за прифаќање на хипотезата
Хипотеза 1	Коефициентот β_1 во моделот за <u>комуникација и социјализација</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> ; во моделот за <u>идентитет</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> ; во моделот за <u>вредности</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> .
Хипотеза 2	Коефициентот β_2 во моделот за <u>комуникација и социјализација</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> ; во моделот за <u>идентитет</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> ; во моделот за <u>вредности</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> .
Хипотеза 3	Коефициентот β_3 во моделот за <u>комуникација и социјализација</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> (се зголемува со зголемување на возраста); во моделот за <u>идентитет</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> (се намалува со зголемување на возраста); во моделот за <u>вредности</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> (се зголемува со зголемување на возраста).

Извор: Преглед на авторот

Очекуваните врски помеѓу променливите дефинирани во Табела 2 се во согласност со начинот на кој се поставени прашањата во анкетниот прашалник. Па така, со зголемување на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи се очекува намалување на нивните комуникациски вештини и степен на социјализација, намалување/губење на сопствениот идентитет, како и намалување/губење на сопствените вредности. Спротивна врска, пак се очекува кога е во прашање родителската контрола, односно зајакнување на родителската контрола се очекува да доведе до подигнување на степенот на социјализација на адолесцентите и зајакнување на нивните комуникациски способности, како и зголемување/зајакнување на идентитетот и вредностите. Дополнително, кај возраста како модератор на врската од сензитивноста кон психосоцијалниот развој, се очекува дека повозрасните адолесценти ќе бидат поотпорни на таквото влијание, односно сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи во помала мера ќе се рефлектира врз нивниот психосоцијален развој.

Со оглед на тоа што психосоцијалниот развој е набљудуван индиректно, преку дефинираните фактори, тестирањето на поставените хипотези се врши врз основа на трите оценети модели. Соодветната хипотеза се прифаќа во случај кога условот од

Табела 2 е исполнет кај сите три оценети модели. Делумно се прифаќа кога условот е исполнет во некој(и) од моделите, односно се отфрла кога поставениот услов не е исполнет во ниту еден од оценетите модели.

Од статистичка гледна точка, за тестирање на првите две хипотези се користи Т-тестот за статистичка значајност на коефициентите β_1 и β_2 , на ниво на значајност од 0,05 (п-вредноста треба да е помала од 0,05). Во врска со третата хипотеза, од причина што практично коефициентот β_3 е составен од повеќе коефициенти (за секоја возрасна група), оваа хипотеза ќе се тестира со помош на Валд-тестот, кој во суштина е Ф-тест за повеќекратно ограничување, каде нултата хипотеза е дека сите оценети коефициенти (за секоја возрасна група) се еднакви на нула, односно немаат статистички значајно влијание, наспроти алтернативната хипотеза која гласи дека барем еден од овие коефициенти, односно барем една возрасна група има статистички значајно влијание. Нивото на значајност и во овој случај е 0,05, односно п-вредноста од спроведениот Валд-тест треба да биде помала од 0,05 за да констатираме дека возраста има статистички значајно влијание врз врската помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и психосоцијалниот развој на адолесцентите.

Од причина што со помош на горенаведениот модел се тестира причинско-последичната врска помеѓу две или повеќе променливи, можеме да констатираме дека станува збор за регресивен модел, односно за регресивна анализа. Во овој контекст, за оценка на моделот ќе се примени методот на обични најмали квадрати, како најчесто користен метод за регресивна анализа. Во суштина, станува збор за метод преку кој се врши оценка на линеарната врска на влијание помеѓу независните променливи и зависната променлива, при што се пресметуваат коефициенти кои соодветствуваат на т.н. најдобра прилагоденост на моделот, односно избор на сет на оценети коефициенти кои најверодостојно ја отсликуваат реалноста. Во овој контекст, моделот оценет со помош на методот на обични најмали квадрати потребно е да исполнува одредени претпоставки:

1. Моделот е точно специфициран и е линеарен во параметрите.

2. Случајната грешка е стохастички процес, односно истата не е поврзана со некоја од независните променливи.
3. Случајната грешка има нула средина и константна варијанса (хомоскедастичност).
4. Постои отсуство на корелација помеѓу случајните грешки од различни периоди (отсуство на автокорелација).
5. Случајната грешка следи нормален распоред.
6. Постои отсуство на корелација помеѓу независните променливи (отсуство на мултиколинеарност).

Исполнувањето на првите 4 претпоставки е клучно за да констатираме дека оценетите коефициенти се непристрасни и ефикасни. Нормалниот распоред на резидуалите не ја засега пристрасноста и ефикасноста на оценетите коефициенти, но влијае врз нивните интервали на доверба, при што доколку постои нарушување на оваа претпоставка истото може да се одрази негативно при тестирање на хипотези поврзани со коефициентите. Мултиколинеарноста, пак предизвикува нестабилност на оценетите коефициенти, односно зголемена сензитивност, дури и при мали промени во спецификацијата на моделот, правејќи ги истите неверодостојни за изведување на какви било заклучоци.

Со оглед на тоа што во конкретниот случај располагаме со вкрстени податоци (за повеќе субјекти, во една временска точка), автокорелацијата не е типичен проблем кој би го очекувале, туку тоа би била хетероскедастичноста. Имено, хетероскедастичноста, како и автокорелацијата, се одразуваат на стандардните грешки на коефициентите, правејќи ги пристрасни и оттука неверодостојни за тестирање на нивната статистичка значајност, односно пресметка на соодветните т-статистики и п-вредности. Токму затоа, за да се спречи влијанието на хетероскедастичноста, при оценка на моделот користени се хетероскедастично коригирани (робустни) стандардни грешки, што е вообичаена пракса во вакви случаи.

Исполнувањето на наведените претпоставки се проверува преку неколку дијагностички тестови, како на пример:

- коефициентот на детерминација на моделот (колкав дел од варијациите на зависната променлива се објаснети преку варијациите на независните променливи);
- ф-статистиката за целокупната статистичка значајност на моделот;
- РЕСЕТ-тестот за грешки во спецификацијата, односно во функционалната форма на моделот (присуство на евентуална нелинеарна врска);
- Вајт-тестот за хетероскедастичност;
- Жарк-Бера-тестот за нормален распоред на резидуалите; како и
- Варијансно-инфлацискиот фактор (ВИФ), за присуство на мултиколинеарност.

Во овој контекст, моделите потребно е да имаат високи коефициенти на детерминација (со оглед на тоа што станува збор за вкрстени податоци, за висок коефициент на детерминација се смета и 0,5), значајни Ф-статистики (п-вредност помала од 0,05), п-вредности за РЕСЕТ-тестот, Вајт-тестот и Жарк-Бера-тестот поголеми од 0,05 (нултата хипотеза кај овие тестови е дека моделот е добар), како и $VIF < 5$ за секоја од независните променливи.

Целата статистичка анализа е спроведена со помош на софтверот Eviews10.

3.5. Структура на примерокот

Согласно предметот и целите на оваа докторска дисертација, популацијата од интерес за емпириското истражување ја сочинуваат адолесцентите на возраст од 10 до 24 години кои живеат во Република Северна Македонија. Согласно податоците од последниот попис на населението, вкупното резидентно население во Република Северна Македонија на оваа возраст е околу 317 000 жители.

Спроведената емпириска анализа се базира на примерок од вкупно 203 испитаници, адолесценти од Република Северна Македонија на возраст од 10 до 24 години. Земајќи ја предвид големината на популацијата, маргината на грешка при ниво на значајност од 0,05 изнесува околу 6,9 %.

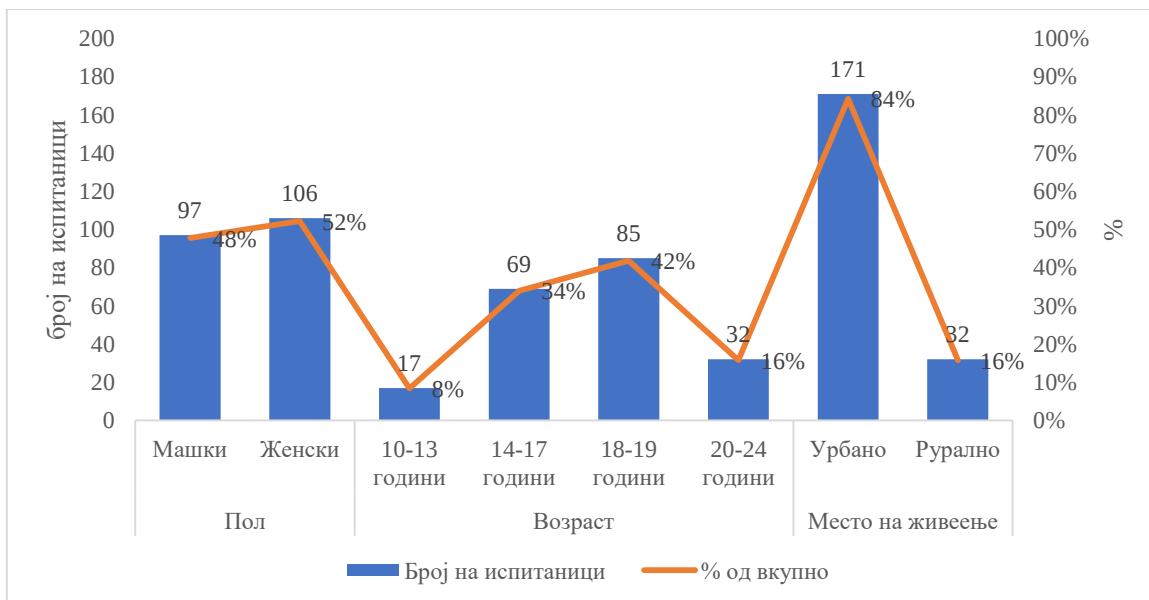
Од аспект на полот, 48 % од испитаниците или вкупно 97 испитаници, се машки, додека пак 52 % или 106 испитаници се женски.

Најголемиот дел од адолесцентите опфатени со истражувањето се на возраст од 18 – 19 години и тоа 85 испитаници или 42 % од вкупниот број, додека пак на возраст од 14 – 17 години се речиси една третина од испитаниците, односно вкупно 69 испитаници. Околу 16 % од адолесцентите спаѓаат во групата 20 – 24 години, додека пак најмал дел, односно 8 % се испитаници на возраст од 10 – 13 години.

Од аспект на местото на живеење, најголемиот дел од испитаниците, односно 84 % (171 испитаник) живеат во урбана средина, додека пак помал дел, 16 % или 32 испитаници живеат во рурална средина.

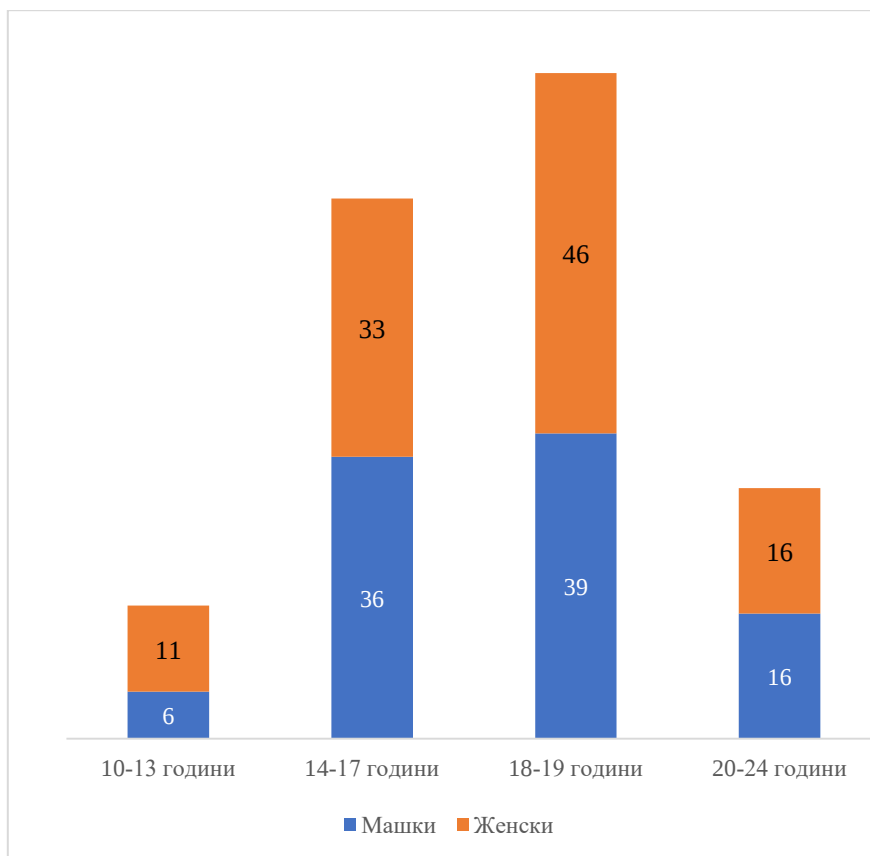
Гледајќи ја структурата на испитаниците вкрстено за полот и возраста, може да се констатира дека со исклучок на првата група адолесценти, оние на возраст од 10 – 13 години, каде нешто над една третина се машки, а речиси две третини се женски, структурата на испитаниците во останатите старосни групи од аспект на полот е речиси балансирана (Графикон 2).

Графикон 1: Демографска структура на примерокот

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 2: Структура на примерокот според возраст и пол

Извор: Пресметка на авторот

Анкетата е спроведена по електронски пат во периодот од месец април до месец јуни 2024 година. Примерокот на испитаници е избран по методот на „снежна топка“, каде од неколку случајно одбрани испитаници, адолесценти во соодветната возраст, понатаму е побарано да го дистрибуираат анкетниот прашалник до нивни блиски, итн., при што опсегот на истражувањето експоненцијално расте, како снежна топка која се тркала низ снегот (Baltar & Brunet, 2012). Клучна предност на овој метод е тоа што е лесно спроведлив во пракса, особено кога станува збор за ограничена популација, како што е тоа случај во ова истражување. Сепак, главниот недостаток е тоа што примерокот секогаш има одредена тенденција на пристрасност кон одредена група испитаници, зависно од карактеристиките и окружувањето на иницијалната група. Анкетата е спроведена со помош на алатката Google Forms.

3.6. Ограничувања и можности за натамошни истражувања

Иако предметното емпириско истражување се базира на јасно дефиниран и концептуално издржан научен метод, сепак постојат одредени области каде истото може да се подобри, што остава простор за натамошна, подлабока, анализа во иднина.

Најпрво, како независни променливи во моделот, односно фактори кои влијаат врз психосоцијалниот развој на адолесцентите се земени сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и родителската контрола. Сепак, иако се ова клучни независни променливи од интерес за истражувањето, постојат и други фактори кои влијаат врз психосоцијалниот развој на адолесцентите, а кои можеби би требало да се опфатат како контролни променливи во моделот. Сепак, какво било продлабочување на оваа тема носи и ризик за губење на фокусот и застранување од поставените цели, па оттука, калибрирање на моделот со други независни променливи е оставено како можност за натамошна анализа.

Во овој контекст може да се истакне и тоа што психосоцијалниот развој се набљудува посредно, преку три фактори, комуникација и социјализација, идентитет и вредности. Сепак, постојат повеќе фактори, со различен интензитет на влијание, преку кои може да се процени психосоцијалниот развој кај адолесцентите. Оттука, подлабока анализа во овој контекст е, исто така, оставена како можност за натамошни истражувања.

Следно, како можност за подобрување може да се истакнат и применетите статистички методи и модели, особено во делот на квантификација на променливите, но и во делот на оценка на моделите. Впрочем, современата емпириска литература нуди широка основа во делот на статистичка обработка и анализа на податоците, што остава можност за вкрстена проверка на наодите и заклучоците добиени од ова истражување.

Конечно, клучна улога за релевантност на добиените резултати, воедно и како основа за спроведување на самото истражување, има примерокот. Поголем примерок

на испитаници води кон намалување на маргината на грешка, а со тоа и кон попрецизни резултати. Вообичаено, прифатлив е примерок од околу 1 000 испитаници, што кореспондира со маргина на грешка од околу 3 %. Сепак, спроведувањето на квалитетна анкета на толкав голем број на испитаници може да биде исклучително тешко и долготрајно, но и да изискува значителни ресурси. Од таа причина, проширување на примерокот на испитаници е уште еден аспект каде постои можност за подобрување на спроведеното истражување.

4. РЕЗУЛТАТИ ОД СПРОВЕДЕНАТА ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА

4.1. Сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи

Сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи директно зависи од ИТ-инфраструктурата и достапноста до интернет, како на национално, така и на микрониво. Во овој контекст, адолесцентите опфатени со анкетата едногласно одговориле дека активно користат интернет, имаат интернет пристап во домот и на својот мобилен телефон, како и компјутер кој е поврзан на интернет. Најголемиот дел од испитаниците, односно 83 % или вкупно 169 испитаници, користат интернет секојдневно, околу 12 % или вкупно 24 испитаници, користат интернет неколку пати во неделата, додека пак нешто под 5 % или вкупно 10 испитаници одговориле дека користат интернет неколку пати месечно.

Во врска со социјалните мрежи, анкетниот прашалник содржеше прашања за тоа кои социјални мрежи адолесцентите ги познаваат, на кои социјални мрежи имаат креирано профил, како и на која социјална мрежа истите поминуваат најмногу време. Понатаму, анкетниот прашалник содржеше прашања за тоа колку време дневно адолесцентите поминуваат на социјалните мрежи и какви елементи најчесто се содржани во содржините кои истите ги консумираат. Табела 3 во продолжение дава преглед на овој дел од анкетните прашања. Прашањата беа со повеќекратен избор, при што испитаниците имаа можност да одберат повеќе понудени одговори. Оттука, збирот на добиените одговори на овие прашања е поголем од вкупниот број испитаници опфатени со истражувањето (203).

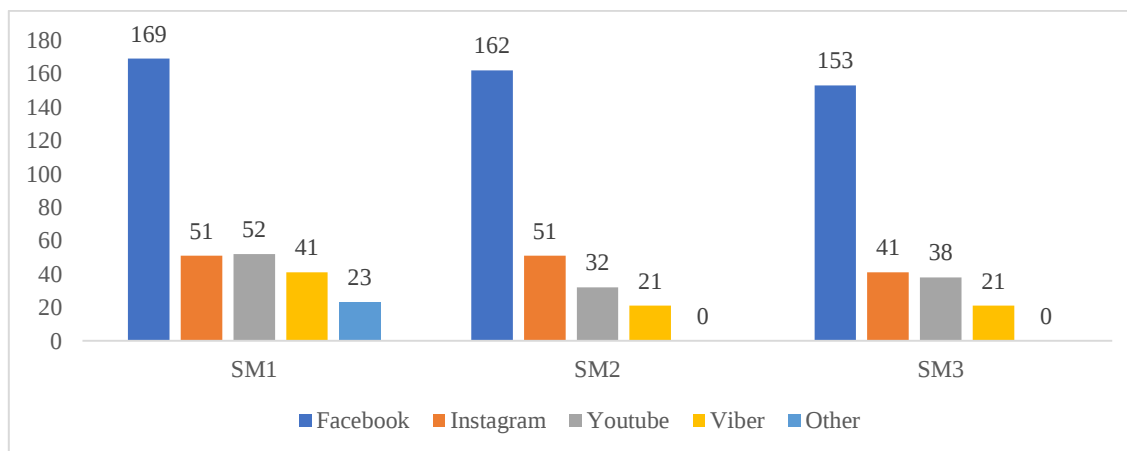
Табела 3: Прашања во врска со социјалните мрежи

Прашање	Кратенка
7. Кои социјални мрежи ги познавате?	SM_1
8. На кои социјални мрежи имате профил?	SM_2
9. На која социјална мрежа поминувате најмногу време?	SM_3
10. Колку часови дневно поминувате на социјалните мрежи?	SM_4
11. Какви елементи се содржани во социјалните мрежи?	SM_5

Извор: Преглед на авторот

Врз основа на добиените одговори, може да се констатира дека социјалната мрежа Facebook има доминантно влијание помеѓу адолесцентите. Имено, адолесцентите највеќе ја препознаваат оваа социјална мрежа, поседуваат кориснички профил на истата, но и поминуваат најголем дел од времето на истата. Покрај Facebook, следни се социјалните мрежи Instagram, YouTube и Viber, иако помал дел од адолесцентите препознаваат и други социјални мрежи, како TikTok, Twitter или My Space.

Графикон 3: Користење на социјалните мрежи помеѓу адолесцентите

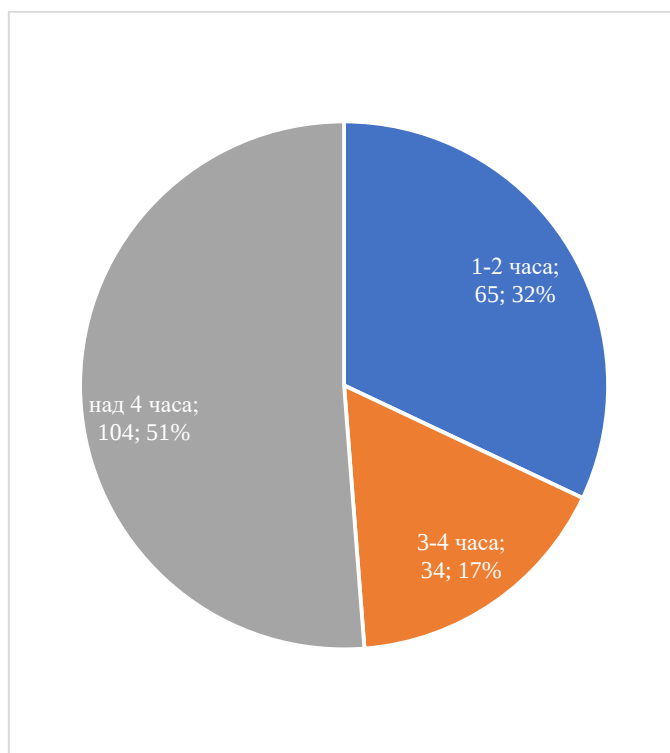

Извор: Пресметка на авторот

Најголем дел од адолесцентите опфатени со анкетата, односно нешто повеќе од половина (вкупно 104 испитаници), истакнале дека на социјалните мрежи поминуваат повеќе од 4 часа во текот на денот. Околу 32 % или 65 испитаници на социјалните мрежи поминуваат помеѓу 1 и 2 часа во текот на денот, додека пак 17 % или 34 испитаници на социјалните мрежи поминуваат 3 до 4 часа дневно (Графикон 4).

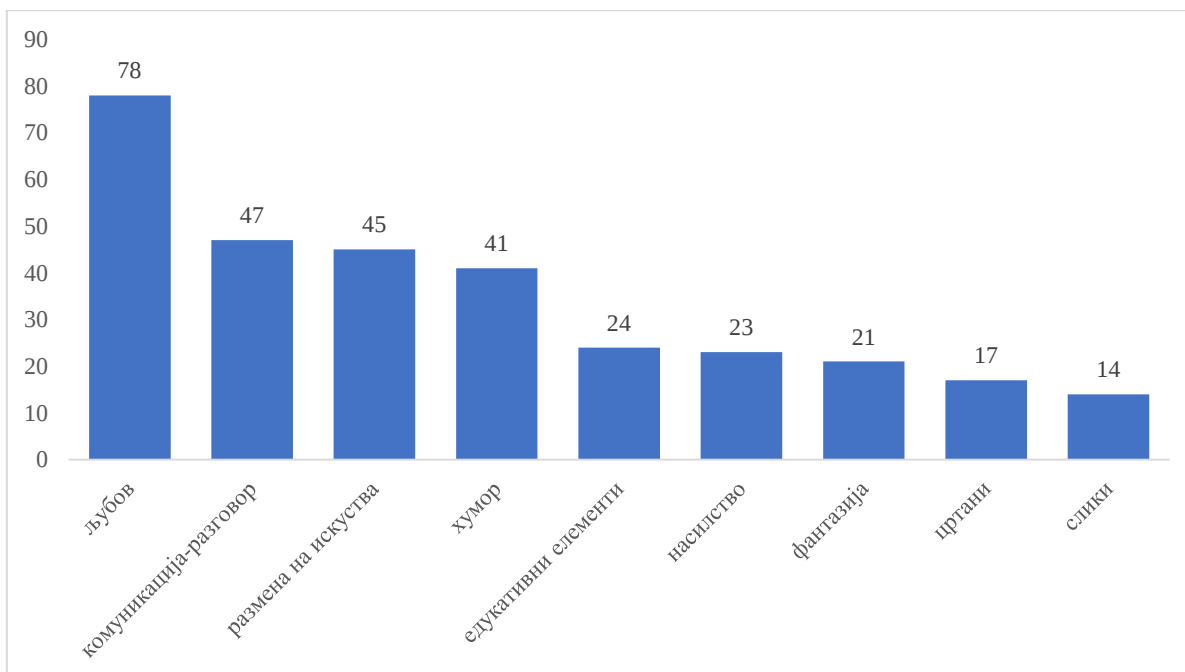
Од аспект на содржините кои ги консумираат адолесцентите на социјалните мрежи, најголемиот дел се со љубовна конотација, додека пак нешто помалку застапени се елементи на комуникација и разговор, размена на искуства и хумор. Третата група содржини присутни на социјалните мрежи помеѓу адолесцентите, иако со помал интензитет опфаќаат едукативни елементи, насилство, фантазија, цртани и слики (Графикон 5).

Графикон 4: Дневно користење на социјалните мрежи

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 5: Најзастапени елементи во содржините на социјалните мрежи

Извор: Пресметка на авторот

Согласно поставената методологија, мерењето на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи, како квалитативна променлива, се врши преку неколку анкетни прашања, односно искази, каде испитаниците на скала од 1 до 5 имаа можност да наведат во која мера се согласуваат со истите. Како што беше погоре објаснето, просечната вредност од овие прашања е земена како мерка за квантификација на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи, за секој испитаник одделно. Прашањата во врска со сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи се прикажани во Табела 4 во продолжение.

Табела 4: Прашања во врска со сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи

Прашање	Кратенка
12. Прикажаното на социјалните мрежи ме поттикнува потоа да размислувам за одредена содржина којашто ја имам видено таму.	SM_6
13. За нешто видено на социјалните мрежи имам размислувано повеќе од два часа.	SM_7
14. Интересно и забавно ми е да ги имитирам ликовите кои ги гледам на социјалните мрежи.	SM_8
15. Некои игри кои ги имам видено на социјалните мрежи потоа ги применувам дури и ако содржат насилство.	SM_9
16. Одредена содржина може да ми остави силен впечаток што потоа ја споделуваме истата со пријателите и разговараме за неа.	SM_10
17. Иако некои содржини директно не се поврзани со мене, сепак имаат моќ во мене да предизвикаат емоции како среќа, љубов, тага или страв.	SM_11

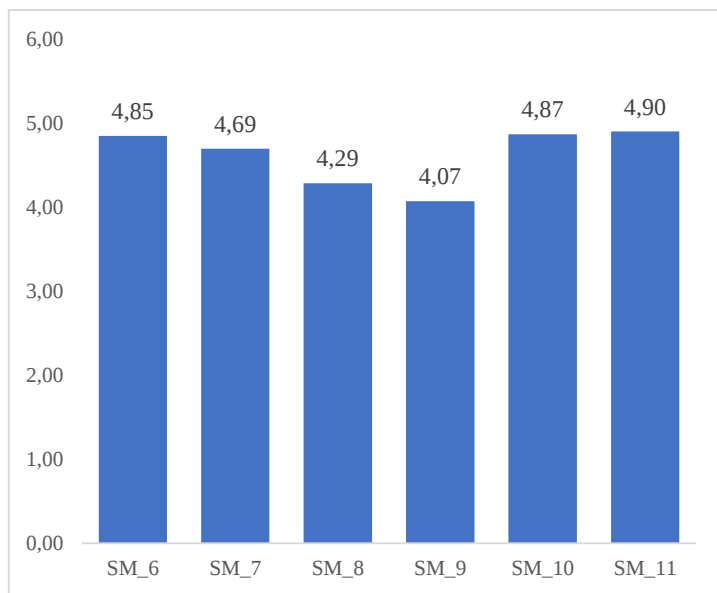
Извор: Преглед на авторот

Согласно добиените резултати, може да се констатира дека содржините на социјалните мрежи имаат силно влијание врз адолесцентите, односно истите демонстрираат висока сензитивност во однос на сите претходно наведени прашања. Имено, просечната вредност на добиените одговори на сите прашања од оваа група е над 4 поени, од максимални 5.

Впрочем, иако дел од содржините прикажани на социјалните немаат директна поврзаност со самите корисници, истите предизвикуваат изразени емоции, како среќа, љубов, тага или страв. Просечната оценка на ова прашање е највисока во однос на сите останати и истата изнесува 4,9, од максимални 5 (прашање SM_11), што претставува високо ниво на сензитивност. Од друга страна, пак релативно во однос на

останатите прашања, најмало влијание имаат видеоигрите на социјалните мрежи, каде просечната сензитивност изнесува 4,07 поени од вкупно 5 (прашање SM_9).

Графикон 6: Просечни одговори за сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи на ниво на прашање

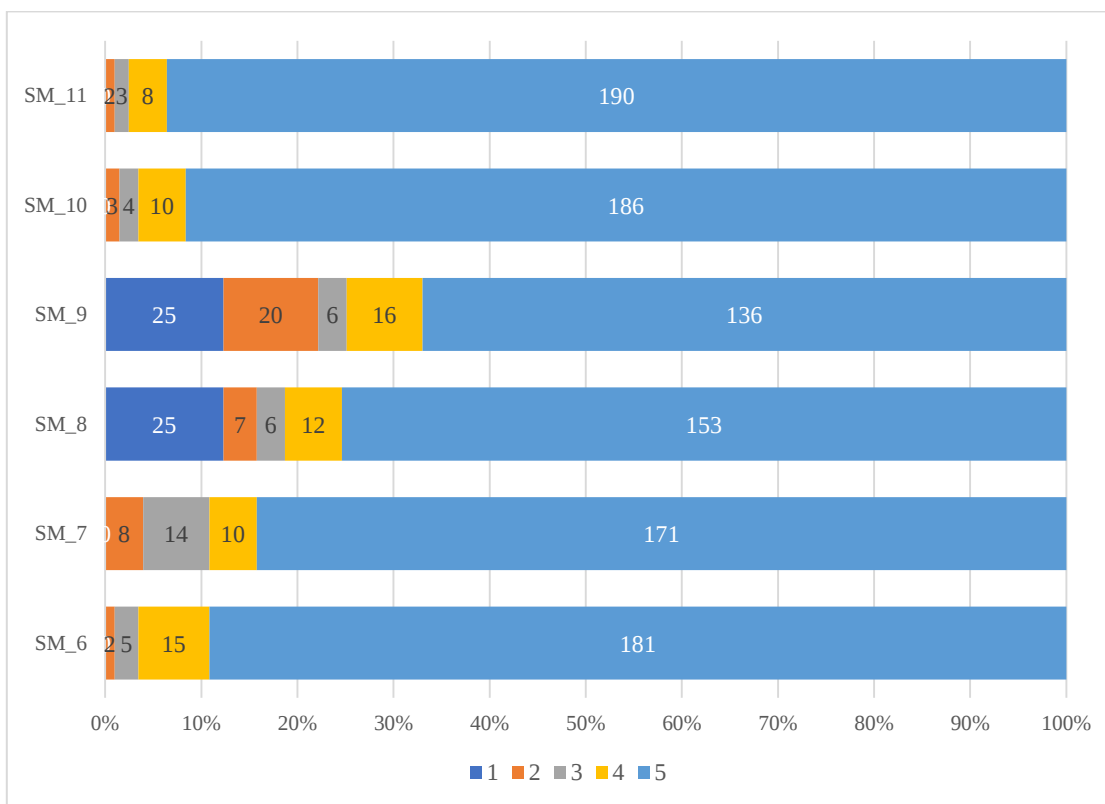

Извор: Пресметка на авторот

Од аспект на дистрибуцијата на одговорите, Графиконот 7 покажува дека кај одредени прашања (SM_10 и SM_11) повеќе од 90 % од испитаниците одговориле со највисока оценка. Нешто слично е и кај прашањата SM_6 и SM_7, каде со одговор 5 – *се согласувам во целост*, одговориле помеѓу 80 – 90 % од испитаниците.

Дистрибуцијата на добиените одговори покажува нешто помала сензитивност кај прашањата SM_8 и SM_9, каде 25 испитаници (12 %) навеле дека воопшто не се согласуваат со исказот дека им е интересно и забавно да ги имитираат ликовите кои ги гледаат на социјалните мрежи, односно дека применуваат некои игри кои ги имаат видено на социјалните мрежи иако тие содржат насилство.

Графикон 7: Дистрибуција на добиените одговори за сензитивноста на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

Според прикажаното во Табела 5, може да се види дека вкупната просечна сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи изнесува 4,61 поени, на скала од 1 до 5, со стандардна девијација од 0,51 поени. Минималната вредност на оваа променлива изнесува 3,33, а максималната 5, со медијана еднаква на 4,83, укажувајќи на неправилна дистрибуција, односно дистрибуција која не следи нормален распоред. Имено, ваквата констатација се потврдува и преку прикажаната Жарк-Бера-статистика која изнесува 55,42, со п-вредност еднаква на 0. Асиметричната дистрибуција, со опашка кон лево, е прикажана и на Графикон 8 и Графикон 9. Со ова се потврдува фактот дека примената на параметарски тестови за анализа на овие податоци е несоодветна, односно потребно е да се пристапи кон примена на алтернативни непараметарски тестови.

Асиметричната дистрибуција и отсуството на нормален распоред кај просечната сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи се потврдува и на ниво на категорија, односно е апликативна за секоја од различните демографски групи испитаници, со исклучок на адолесцентите на возраст од 20 – 24 години (Жарк-Бера статистиката кај оваа група изнесува 3,7, со п-вредност еднаква на 0,157, односно помала од 0,05). Согласно ова, анализата продолжува земајќи ја предвид медијаната, како посоодветна мерка на централна тенденција од просекот.

Табела 5: Дескриптивна статистика на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи, на ниво на променлива, според демографските карактеристики на испитаниците

Индикатор	Вкупно	Машко	Женско	10-13 год.	14-17 год.	18-19 год.	20-24 год.	Урбана	Рурална
Просек	4,61	4,63	4,60	4,93	4,54	4,70	4,37	4,56	4,88
Медијана	4,83	4,83	4,83	5,00	4,83	4,83	4,50	4,83	5,00
Макс.	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Мин.	3,33	3,33	3,33	4,33	3,33	3,33	3,33	3,33	4,17
Ст. Дев.	0,51	0,49	0,52	0,18	0,53	0,41	0,64	0,53	0,20
Асиметр.	-1,27	-1,42	-1,14	-2,64	-0,96	-1,61	-0,52	-1,07	-1,95
Сплос.	3,39	4,04	2,91	8,94	2,58	4,90	1,71	2,85	6,30
Жарк-Бера	55,42	36,80	23,09	44,80	11,02	49,45	3,70	32,85	34,72
П-вред.	0,000	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,157	0,000	0,000
Обс.	203	97	106	17	69	85	32	171	32

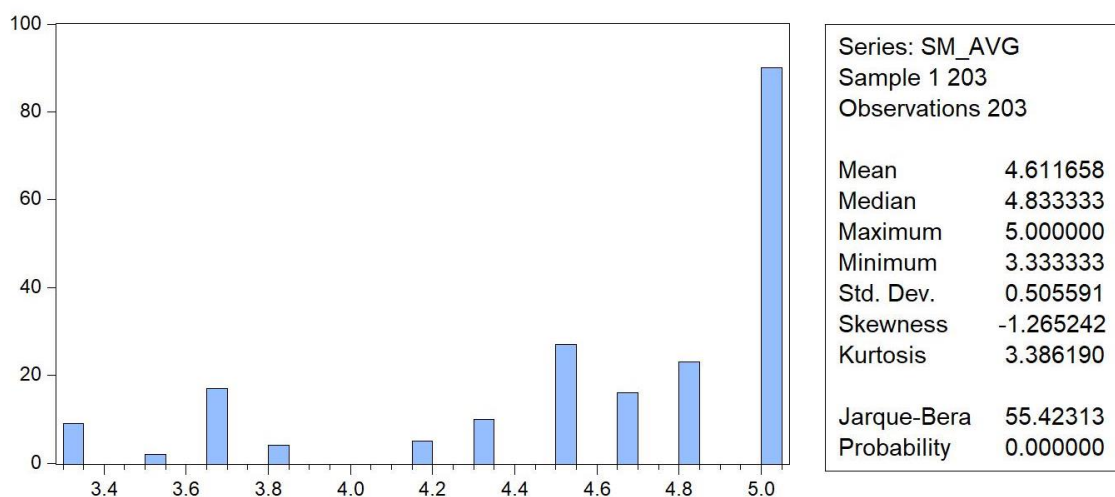
Извор: Пресметка на авторот

Графикон 8: Боксплот на просечната сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 9: Распоред на дистрибуција на просечната сензитивност на адолесцентите

кон содржините на социјалните мрежи

Извор: Пресметка на авторот

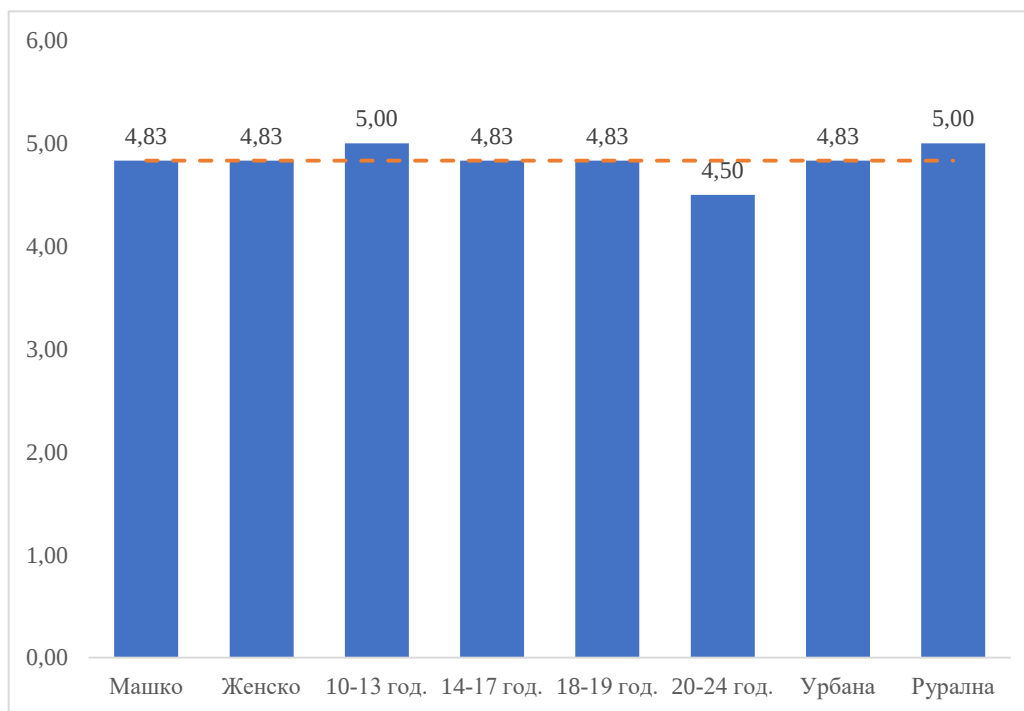
Според демографските карактеристики на адолесцентите, одредени разлики во нивото на сензитивност кон содржините на социјалните мрежи се забележани од аспект на возраста и од аспект на местото на живеење, додека пак од аспект на полот, машките и женските испитаници имаат еднаква медијална сензитивност од 4,83 поени.

Од аспект на возраста, најголема сензитивност се забележува кај најмладите адолесценти, оние на возраст од 10 – 13 години, каде медијалната сензитивност е еднаква на 5, односно највисоко можно ниво, додека пак кај највозрасната група адолесценти, оние на возраст од 20 – 24 години, медијалната сензитивност изнесува 4,5 поени. Адолесцентите од 14 – 17 години, како и оние од 18 – 19 години имаат иста медијална сензитивност кон содржините на социјалните мрежи, при што истата изнесува 4,83 поени.

Според местото на живеење, од прикажаното на Графиконот 10 може да се констатира дека адолесцентите од руралните средини се во просек посензитивни на содржините на социјалните мрежи отколку оние од урбаните средини. Имено, медијалната сензитивност кај адолесцентите од рурална средина е 5 поени, наспроти 4,83 поени кај адолесцентите од рурална средина.

Констатираните разлики се потврдуваат и со примена на Крускал-Валис-тестот за еднаквост (Табела 6). Имено, статистиката на овој тест за полот како фактор изнесува 0, со п-вредност за дадениот број на степени на слобода еднаква на 0,9504, што значи дека помеѓу машките и женските адолесценти не постојат статистички значајни разлики во степенот на сензитивност кон содржините на социјалните мрежи. Спротивно на ова, статистиката на тестот изнесува 15,62, односно 9,11, за возраста и местото на живеење како демографски фактори соодветно, со п-вредности помали од 0,05 во двата случаи. Ваквиот резултат претставува формална потврда на горенаведената констатација дека помладите адолесценти, како и оние од руралните средини, се во просек поподложни на влијание од содржините на социјалните мрежи, отколку повозрасните адолесценти и оние кои живеат во урбаните средини.

Графикон 10: Медијални вредности на просечната сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи, според демографските карактеристики на испитаниците

Извор: Пресметка на авторот

Табела 6: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на просечната сензитивност на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи, според демографските карактеристики на испитаниците

Фактор	Статистика на тест	Степени на слобода	П-вредност
Пол	0,00	1	0,9504
Возраст	15,62	3	0,0014
Место на живеење	9,11	1	0,0025

Извор: Пресметка на авторот

Родителската контрола може да има значајно влијание кога станува збор за ублажување на влијанието на содржините на социјалните мрежи врз психосоцијалниот развој на адолесцентите. Сепак, исто како и сензитивноста, и таа претставува квалитативна променлива, чија проценка се прави индиректно, врз основа на повеќе анкетни прашања, односно искази, прикажани подолу во Табела 7.

Табела 7: Прашања во врска со родителската контрола

Прашање	Кратенка
18. Моите родители/старатели ме едуцираат за влијанието на социјалните мрежи врз однесувањето на младите.	Kont_1
19. Моите родители/старатели со примери ми докажуваат дека прекумерното користење на социјалните мрежи може да биде лошо за мојот развој и социјализација.	Kont_2
20. Моите родители/старатели ми го контролираат пристапот до социјалните мрежи.	Kont_3
21. Моите родители/старатели ми даваат насоки како корисно и безбедно да ги користам социјалните мрежи.	Kont_4
22. Моите родители/старатели ги знаат сите мои профили на социјалните мрежи.	Kont_5
23. Моите родители/старатели ме советуваат дека слободното време може да го искористам и на друг начин, освен на социјалните мрежи, упатувајќи ме на спорт или други рекреативни активности.	Kont_6

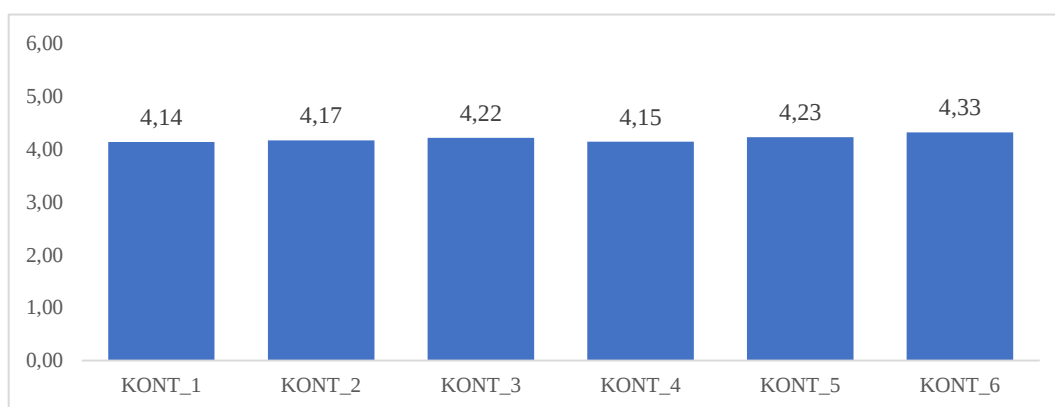
Извор: Преглед на авторот

Согласно добиените одговори (Графикон 11), може да се констатира дека родителската контрола е на високо ниво, гледано за секое прашање одделно, при што

просечните вредности на ниво на прашање се движат од 4,14 за KONT_1, до 4,33 за KONT_6.

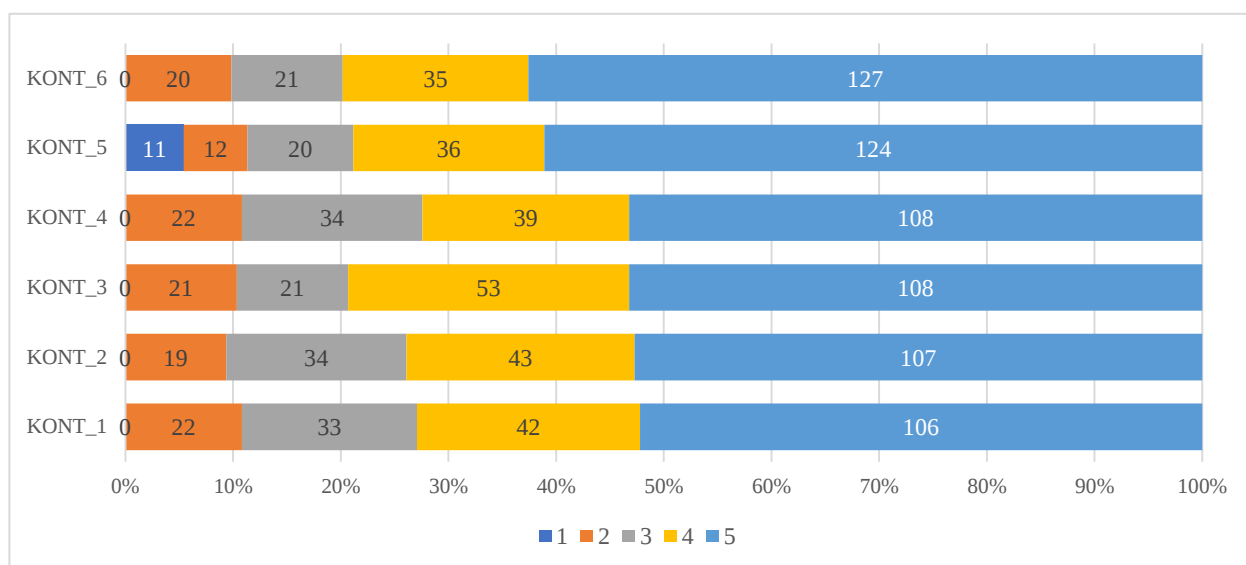
Иако повеќе од половина од испитаниците (за KONT_5 и KONT_6 дури и повеќе од 60 %) одговориле со највисока оценка, постојат и такви кои делумно се согласуваат, се неутрални или пак не се согласуваат со наведените искази (Графикон 12). Ваквиот резултат говори за тоа дека помеѓу родителите на адолесцентите во Република Северна Македонија сè уште постои простор за подобрување во делот на контрола на тоа колку време нивните деца поминуваат на социјалните мрежи, како и на тоа какви содржини истите притоа следат.

Графикон 11: Просечни одговори за родителската контрола на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 12: Дистрибуција на добиените одговори за сензитивноста на ниво на

прашање

Извор: Пресметка на авторот

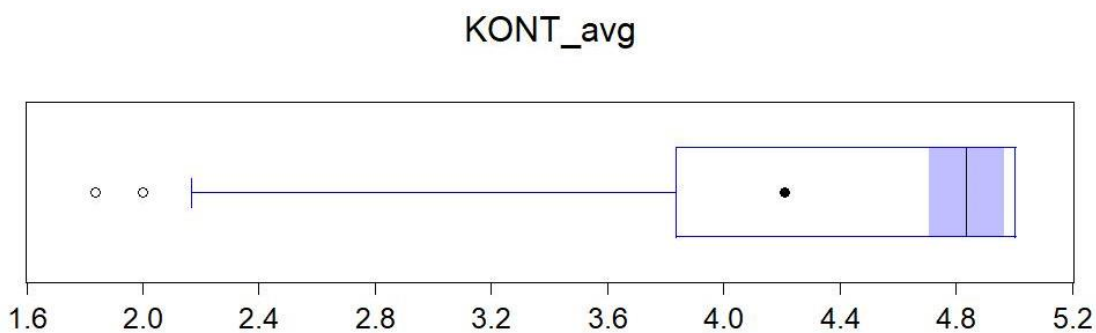
Родителската контрола, вкупно за сите анкетни прашања, се движи од минимални 1,83 до максимални 5 поени, при што во просек истата изнесува 4,21 поени, со стандардна девијација од речиси 1 поен. Исто како и сензитивноста, и родителската контрола како променлива не следи нормален распоред на дистрибуција, односно е асиметрично распоредена кон лево (негативна асиметричност). Жарк-Бера статистиката е висока, со соодветна п-вредност помала од 0,05, како на вкупно, така и на ниво на група, при што исклучок се лицата на возраст од 10 – 13 години, како и оние од руралните средини, за кои Жарк-Бера статистиката е ниска (1,29 и 3,19 соодветно), односно п-вредностите се поголеми од 0,05. Сепак, и натаму важи констатацијата за примената на непараметарски тестови во анализата, односно користење на медијаната како мерка на централна тенденција наместо просекот.

Табела 8: Дескриптивна статистика на родителската контрола на ниво на променлива, според демографските карактеристики на испитаниците

Индикатор	Вкупно	Машко	Женско	10- 13 год.	14- 17 год.	18- 19 год.	20- 24 год.	Урбана	Рурална
Просек	4,21	4,26	4,16	3,70	4,19	4,10	4,81	4,31	3,64
Медијана	4,83	4,83	4,67	3,83	4,67	4,50	5,00	5,00	4,00
Макс.	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Мин.	1,83	1,83	1,83	2,00	1,83	1,83	3,00	1,83	1,83
Ст. Дев.	0,99	0,95	1,04	1,09	1,02	1,01	0,48	0,91	1,21
Асиметр.	-1,06	-1,14	-0,98	-0,15	-1,11	-0,87	-2,45	-1,22	-0,24
Сплос.	2,91	3,22	2,65	1,68	3,06	2,54	8,09	3,46	1,53
Жарк-Бера	37,81	21,06	17,46	1,29	14,14	11,51	66,55	44,06	3,19
П-вред.	0,000	0,000	0,000	0,525	0,001	0,003	0,000	0,000	0,203
Обс.	203	97	106	17	69	85	32	171	32

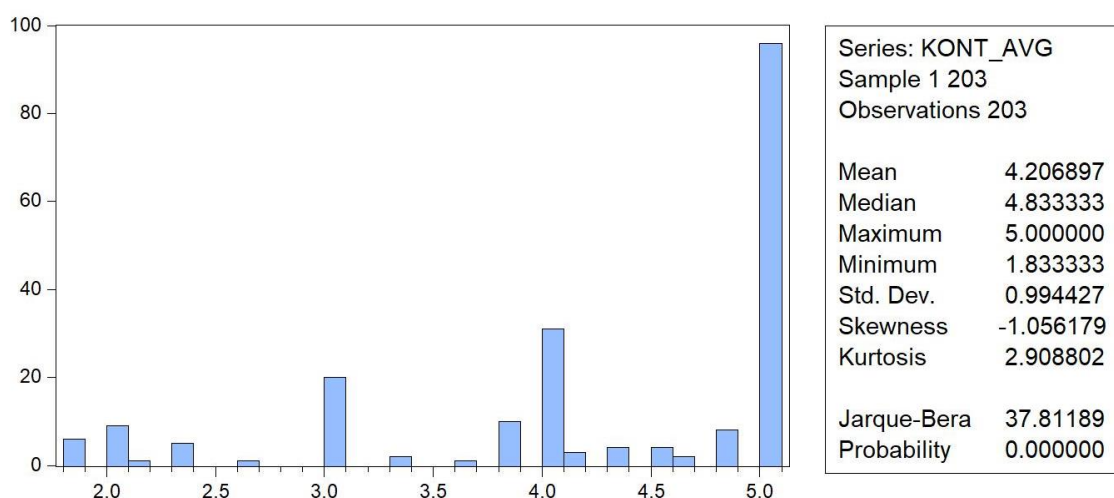
Извор: Пресметка на авторот

Графиконите 13 и 14 во продолжение ја прикажуваат дистрибуцијата на променливата родителска контрола, од каде јасно се гледа споменатиот асиметричен распоред.

Графикон 13: Боксплот на просечната родителска контрола

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 14: Распоред на дистрибуција на просечната родителска контрола

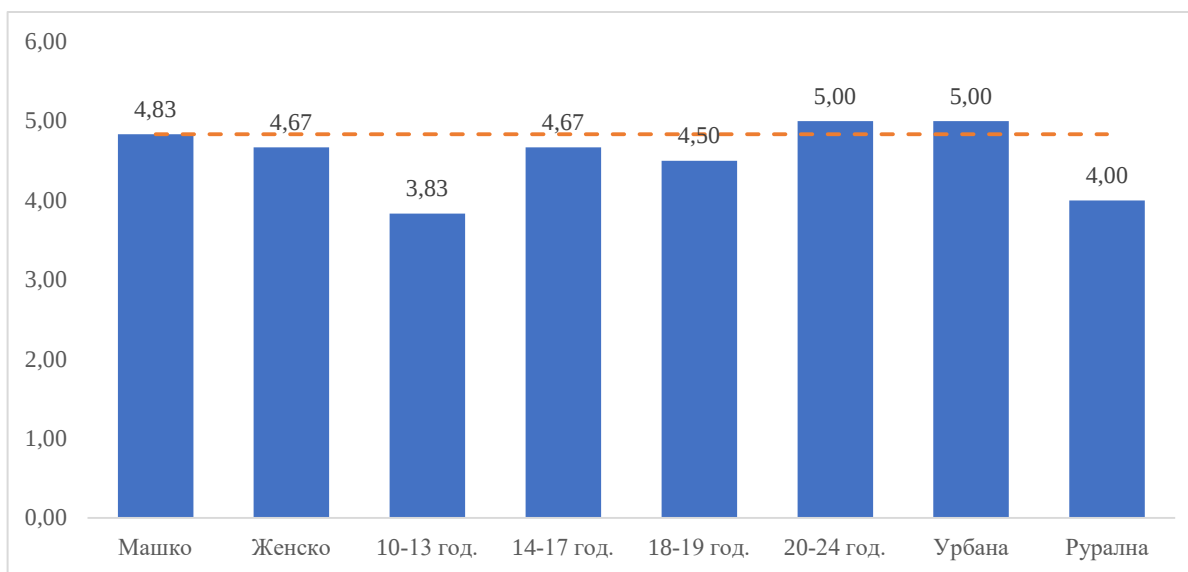
Извор: Пресметка на авторот

На ниво на демографска група, резултатите покажуваат одредени разлики во степенот на родителска контрола, при што истата кај машките адолесценти изнесува 4,83 поени, наспроти 4,67 поени кај девојчињата. Дополнително, родителската контрола има тенденција на раст од аспект на возраста, при што најмладата група на испитаници, оние на возраст од 10 – 13 години имаат медијална вредност од 3,83 поени, додека пак медијалната вредност кај највозрасната група од 20 – 24 години, изнесува 5 поени. За останатите две групи на адолесценти, оние на возраст од 14 – 17

години, како и оние на возраст од 18 – 19 години, медијалната вредност на родителска контрола изнесува 4,67 и 4,5 поени, соодветно.

Конечно, видни разлики во степенот на родителска контрола се забележливи и од аспект на местото на живеење на адолесцентите, при што оние од рурална средина имаат генерално понизок степен на родителска контрола, отколку нивните врстници од урбаните средини. Медијалната вредност кај првите, оние со место на живеење во рурална средина, изнесува 4 поени, наспроти 5 поени кај адолесцентите со место на живеење во урбана средина.

Графикон 15: Медијални вредности на просечната родителска контрола, според демографските карактеристики на испитаниците

Извор: Пресметка на авторот

Табелата 9 во продолжение покажува дека идентификуваните разлики во степенот на родителска контрола кај адолесцентите се статистички значајни од аспект на возраста и местото на живеење, но не и од аспект на полот. Имено, иако навидум постојат одредени разлики во степенот на родителска контрола кај момчињата во однос на девојчињата, доколку се земе предвид целокупната дистрибуција на вредностите на оваа променлива, може да се констатира дека истите не се доволно

статистички значајни на ниво на значајност од 0,05 (95 % сигурност во тврдењето). Статистиката на спроведениот Крускал-Валис-тест за овој демографски фактор изнесува 0,05, со соодветна п-вредност од 0,8277, што е далеку над прифатливото ниво од 0,05.

Од друга страна, пак резултатите од спроведениот Крускал-Валис-тест се целосно спротивни, од аспект на возраста и местото на живеење. Имено, статистиката на тестот кај овие фактори изнесува 19,86 и 7,38 соодветно, со п-вредности помали од 0,05, потврдувајќи дека станува збор за статистички значајни разлики во степенот на родителска контрола помеѓу групите во рамки на овие два фактора. Со други зборови, резултатите потврдуваат дека степенот на родителска контрола во просек е поголем кај повозрасните адолесценти, како и кај оние со место на живеење во урбана средина.

Табела 9: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на просечната родителска контрола, според демографските карактеристики на испитаниците

Фактор	Статистика на тест	Степени на слобода	П-вредност
Пол	0,05	1	0,8277
Возраст	19,86	3	0,0002
Место на живеење	7,38	1	0,0066

Извор: Пресметка на авторот

4.2. Психосоцијален развој кај адолесцентите

Психосоцијалниот развој претставува содејство помеѓу биолошките карактеристики на човекот, когнитивните способности, како и социокултуролошките услови во кои егзистира човекот. Психосоцијалниот развој се манифестира низ целиот животен век на човекот, започнувајќи од неговото раѓање. Истиот поминува

низ повеќе фази, при што во секоја фаза доаѓа до обликување на личноста и нејзините интеракции со околината.

Психосоцијалниот развој за време на адолсцентниот период вклучува неколку битни фактори, меѓу кои комуникацијата и социјализацијата, идентитетот и вредностите кои влијаат на обликување на личноста на овие лица и преодот кон возрасни.

Токму овие три фактори се земени како димензии низ кои се набљудува целокупниот психосоцијален развој кај адолесцентите во предметната анализа, при што истите понатаму се мерени низ вкупно 21 анкетно прашање, односно искази, кои подетално се прикажани подолу во текстот. Доколку се земе просекот на добиените одговори за секој од овие искази, не правејќи разлика помеѓу споменатите фактори (комуникација и социјализација, идентитет и вредности), просечното ниво на психосоцијален развој кај адолесцентите во Република Северна Македонија изнесува 4,06 поени, гледано на скала од 1 до 5. Истиот се движи во рамки од 3,1 до 5 поени, со стандардна девијација од 0,5 поени.

Од аспект на дистрибуцијата и распоредот на оваа променлива, иако истата нема нормален распоред (Жарк-Бера статистиката е 8,61, со p -вредност помала од 0,05), може да се констатира дека истата е симетрично распоредена (асиметричноста изнесува 0,15, што е блиску до 0), со сплоснатост под онаа потребна за нормален распоред (сплоснатоста кај оваа серија изнесува 2,03, додека пак за нормален распоред потребно е истата да биде околу 3). Обликот на распоредот на дистрибуција на вредностите на оваа променлива е прикажан преку боксплот на Графикон 16 и хистограм на Графикон 17 во продолжение. Оттука, и за оваа променлива важи правилото за примена на непараметарски тестови во натамошната анализа.

Табела 10: Дескриптивна статистика на вкупниот психосоцијален развој кај адолесцентите според демографските карактеристики на испитаниците

Индикатор	Вкупно	Машко	Женско	10- 13 год.	14- 17 год.	18- 19 год.	20- 24 год.	Урбана	Рурална
Просек	4,06	4,03	4,09	3,93	4,11	4,04	4,08	4,09	3,92
Медијана	4,05	4,05	4,07	3,95	4,14	3,95	4,07	4,10	3,81
Макс.	5,00	5,00	5,00	4,76	4,95	4,95	5,00	5,00	4,95
Мин.	3,10	3,10	3,10	3,19	3,10	3,10	3,19	3,10	3,10
Ст. Дев.	0,50	0,48	0,52	0,50	0,53	0,48	0,47	0,50	0,48
Асиметр.	0,15	0,17	0,11	0,16	-0,13	0,34	0,33	0,08	0,54
Сплос.	2,03	2,23	1,88	1,87	1,95	2,06	2,44	1,99	2,65
Жарк-Бера	8,61	2,86	5,76	0,98	3,35	4,76	0,99	7,43	1,71
П-вред.	0,013	0,239	0,056	0,612	0,187	0,092	0,608	0,024	0,425
Обс.	203	97	106	17	69	85	32	171	32

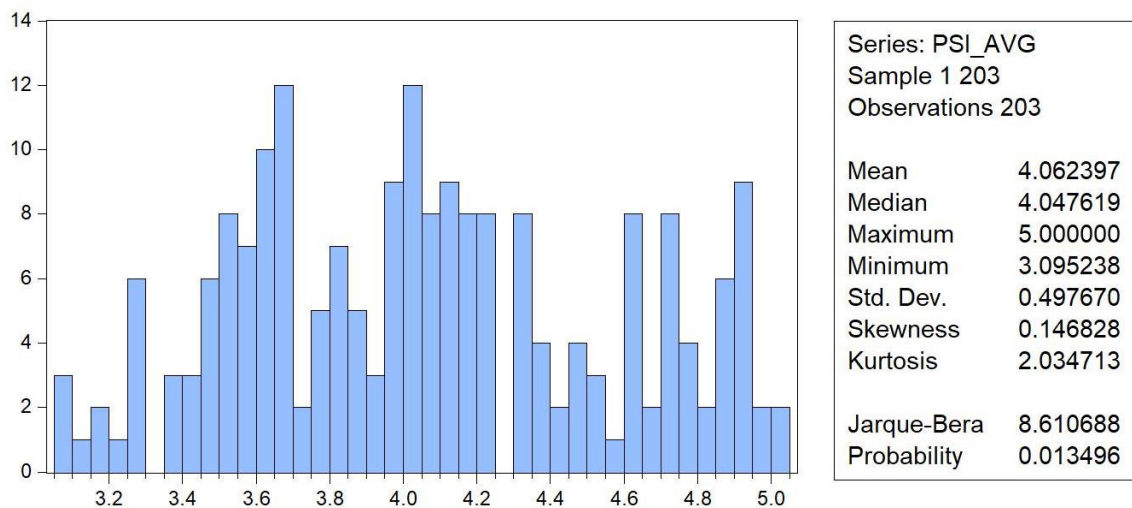
Извор: Пресметка на авторот

Графикон 16: Боксплот на вкупниот психосоцијален развој кај адолесцентите

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 17: Распоред на дистрибуција на вкупниот психосоцијален развој кај адолесцентите

Извор: Пресметка на авторот

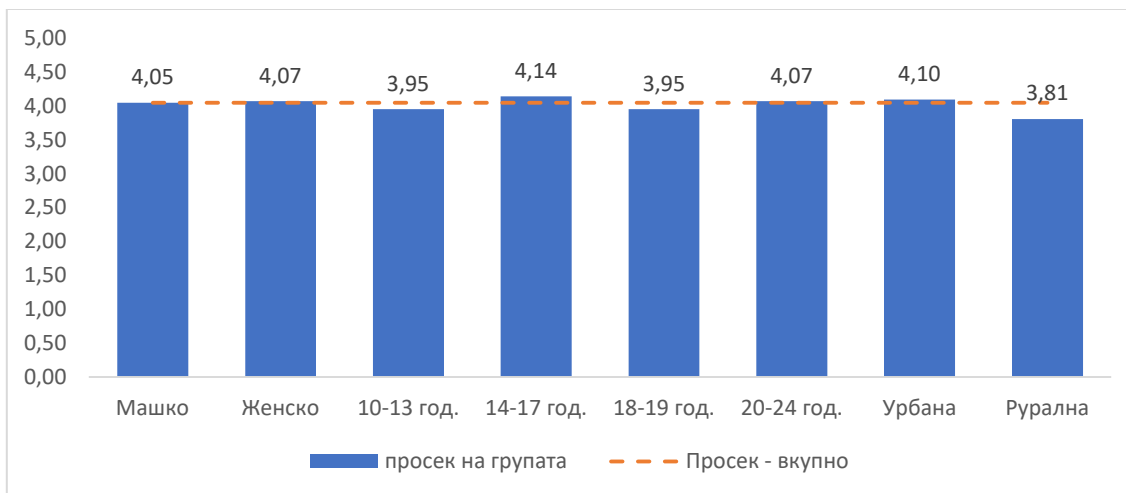
Гледано според одделни групи испитаници (Графикон 18), може да се констатира дека од аспект на полот, помеѓу машките и женските адолесценти во Република Северна Македонија генерално не постојат разлики во целокупното ниво на психосоцијален развој. Имено, медијалната вредност на психосоцијален развој кај машките адолесценти изнесува 4,05, додека пак кај женските истата изнесува 4,07. Статистиката на спроведениот Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната (Табела 11) изнесува 0,36, со п-вредност еднаква на 0,5467, што претставува и формална потврда дека помеѓу машките и женските адолесценти во државава не постојат статистички значајни разлики во целокупното ниво на психосоцијален развој.

Психосоцијалниот развој кај адолесцентите на различна возраст се манифестира преку различни предизвици и можности за раст, секои уникатни на свој начин. Оттука, во теоријата и емпириската литература постојат основани причини да се верува дека возраста претставува значаен фактор кој влијае на психосоцијалниот развој кај адолесцентите. Во оваа насока, спроведената анализа покажа присуство на одредени разлики, во зависност од старосната група на адолесцентите, при што

нешто понизок степен на психосоцијален развој се забележува кај лицата на возраст од 10 – 13 години, но и кај оние на возраст од 18 – 19 години, каде медијалното ниво на психосоцијален развој мерено согласно поставената методологија изнесува 3,95 поени, од максимални 5. Нешто повисоко ниво на психосоцијален развој се забележува кај адолесцентите на возраст од 20 – 24 години, и тоа 4,07 поени медијална вредност, додека пак највисоко ниво на психосоцијален развој, со медијална вредност од 4,14 е регистрирано кај адолесцентите на возраст од 14 – 17 години. Сепак, спроведениот Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната помеѓу различните возрасни групи на адолесценти покажува дека идентификуваните разлики не се статистички значајни на ниво на значајност од 0,05. Имено, статистиката на тестот изнесува 2,31, со п-вредност за дадениот број на степени на слобода од 0,5104.

Конечно, одредени разлики во степенот на психосоцијален развој кај адолесцентите анализата покажува и во зависност од местото на живеење, при што медијалната вредност кај адолесцентите со место на живеење во урбана средина изнесува 4,10 поени, наспроти 3,81 поени кај оние со место на живеење во рурална средина. Сепак, и во овој случај разликите не се доволно изразени за да може да се констатира дека истите се статистички значајни со потребната сигурност во тврдењето. Имено, статистиката на спроведениот Крускал-Валис-тест во овој случај изнесува 2,9, со п-вредност еднаква на 0,0885, што значи дека идентификуваните разлики се статистички значајни, но на ниво на значајност од 0,1, односно со 90 % сигурност во тврдењето, но не и на ниво на значајност од 0,05, односно со сигурност од 95 %. Оттука, може да се констатира дека разлики во степенот на психосоцијален развој кај адолесцентите во Република Северна Македонија од аспект на местото на живеење постојат, но не се во голема мера изразени.

Графикон 18: Медијални вредности на вкупниот психосоцијален развој кај адолесцентите, според нивните демографски карактеристики

Извор: Пресметка на авторот

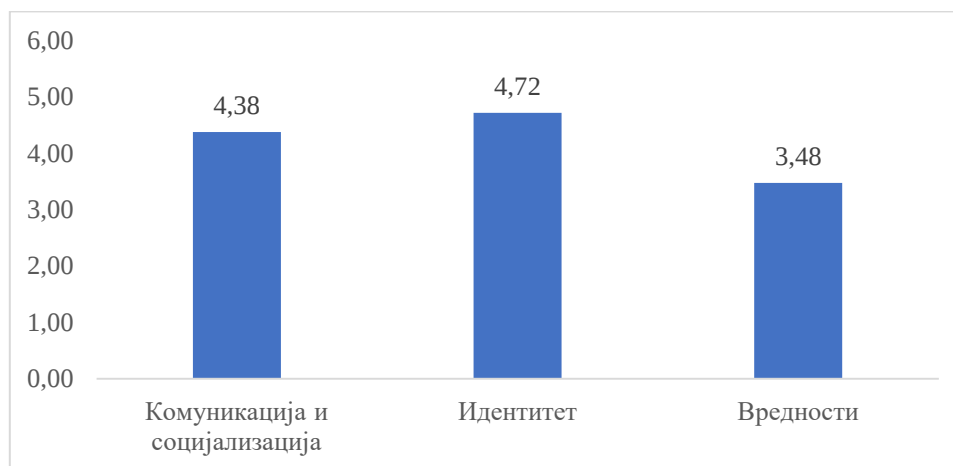
Табела 11: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на вкупниот психосоцијален развој, според демографските карактеристики на испитаниците

Фактор	Статистика на тест	Степени на слобода	П-вредност
Пол	0,36	1	0,5467
Возраст	2,31	3	0,5104
Место на живеење	2,90	1	0,0885

Извор: Пресметка на авторот

Доколку психосоцијалниот развој на адолесцентите се гледа според трите идентификувани фактори, може да се констатира дека за дадениот сет на испитаници, највисока просечна вредност има идентитетот со 4,72 поени од максимални 5, додека пак најниска просечна вредност имаат вредностите, 3,48 поени од максимални 5. Комуникацијата и социјализацијата имаат просечна вредност од 4,38 поени.

Графикон 19: Споредбен приказ на просечните вредности за трите фактори на психосоцијалниот развој кај адолесцентите

Извор: Пресметка на авторот

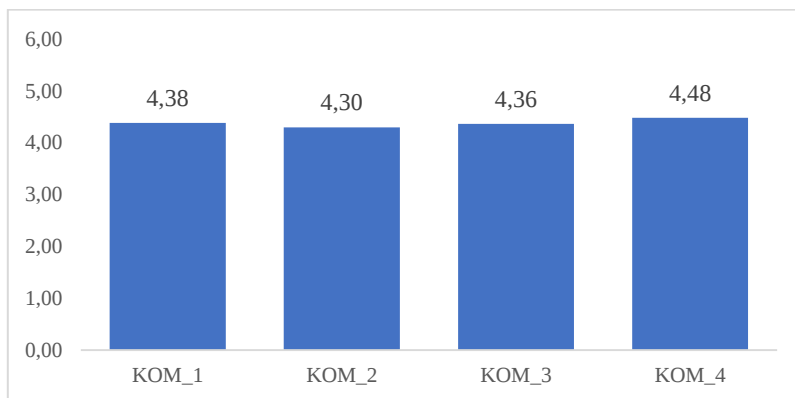
Во врска со комуникацијата и социјализацијата, согласно анкетниот прашалник, истата се мери преку 4 искази, прикажани во Табела 12 подолу. Просечните вредности на добиените одговори за овие искази се движат од најниски 4,3 поени, која се однесува на исказот дека содржините на социјалните мрежи им помагаат на адолесцентите да ги развијат своите јазични вештини, до највисоки 4,48 поени, за тоа дека содржините на социјалните мрежи се честа тема во комуникацијата со врсниците и точка на нивно поврзување.

Табела 12: Прашања во врска со комуникацијата и социјализацијата

Прашање	Кратенка
24. Содржините на социјалните мрежи ми помагаат да го збогатам мојот вокабулар.	Kom_1
25. Содржините на социјалните мрежи ми помагаат да ги развијам моите јазични вештини.	Kom_2
26. Содржините на социјалните мрежи ми овозможуваат да сознавам други дијалекти освен локалниот, како и да користам кратенки при пишување и на тој начин подобро се поврзувам со врсниците.	Kom_3
27. Содржините на социјалните мрежи се често тема за која комуницираме со врсниците и на тој начин се поврзуваме.	Kom_4

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 20: Просечни одговори за комуникацијата и социјализацијата на ниво на прашање

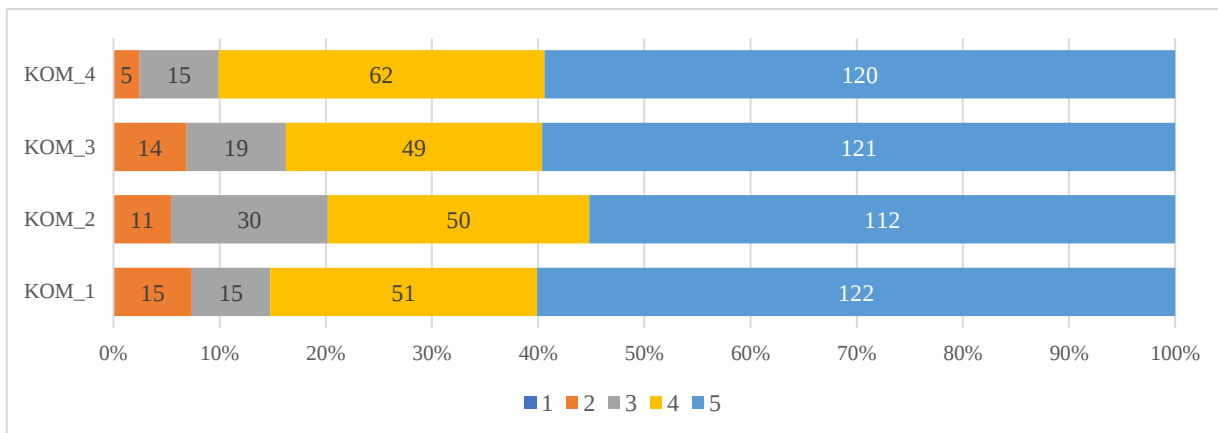

Извор: Пресметка на авторот

Повеќе од 80 % од испитаниците на прашањата од групата комуникација и социјализација одговориле со 4 или 5, односно „се согласувам“ или „се согласувам во целост“, иако има и такви (околу 5%) кои не се согласуваат со наведените искази.

Неутрални во одговорите се помеѓу 7,5 – 15 % од испитаниците, зависно од исказот, при што најголема воздржаност има кај исказот во врска со подобрувањето на јазичните вештини (КОМ_2).

Графикон 21: Дистрибуција на добиените одговори за комуникацијата и социјализацијата на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

Табела 13 ја прикажува дескриптивната статистика на променливата комуникација и социјализација, вкупно за сите испитаници, како и според нивните демографски карактеристики. Комуникацијата и социјализацијата кај адолесцентите во Република Северна Македонија се движи од минимални 2,5 до максимални 5 поени, при што во просек изнесува 4,38 поени, со стандардна девијација од 0,57 поени. И оваа, како и останатите променливи/фактори во рамки на психосоцијалниот развој кај адолесцентите, не следи нормален распоред (Жарк-Бера статистиката е еднаква на 45,7, со п-вредност еднаква на 0), што значи дека и понатаму продолжува примената на непараметарски статистички тестови. Боксплот и хистограм за оваа, но и за останатите две променливи од групата, се прикажани на крајот од докторската дисертација, во делот Прилози.

Табела 13: Дескриптивна статистика на комуникацијата и социјализацијата кај адолесцентите, според демографските карактеристики на испитаниците

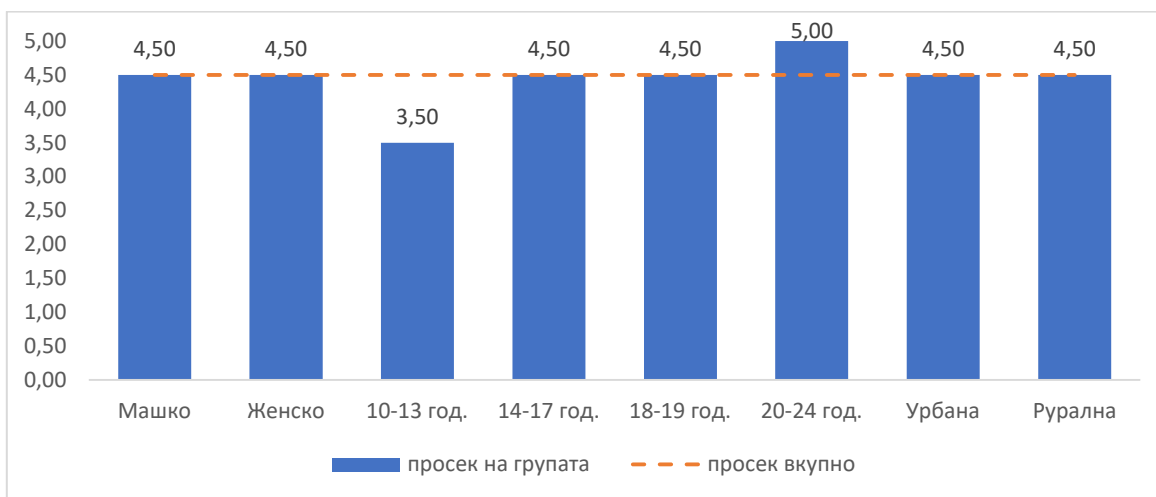
Индикатор	Вкупно	Машко	Женско	10-13 год.	14-17 год.	18-19 год.	20-24 год.	Урбана	Рурална
Просек	4,38	4,42	4,34	3,69	4,39	4,38	4,72	4,39	4,32
Медијана	4,50	4,50	4,50	3,50	4,50	4,50	5,00	4,50	4,50
Макс.	5,00	5,00	5,00	4,50	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Мин.	2,50	3,00	2,50	2,50	2,50	2,75	3,75	2,50	2,50
Ст. Дев.	0,57	0,53	0,60	0,66	0,55	0,50	0,39	0,56	0,60
Асиметр.	-1,09	-0,88	-1,19	-0,12	-1,25	-1,00	-1,08	-1,10	-1,05
Сплос.	3,81	3,00	4,06	1,91	4,33	3,84	2,80	3,78	3,89
Жарк-Бера	45,68	12,50	29,96	0,88	23,11	16,79	6,31	38,54	6,93
П-вред.	0,000	0,002	0,000	0,645	0,000	0,000	0,043	0,000	0,031
Обс.	203	97	106	17	69	85	32	171	32

Извор: Пресметка на авторот

Од аспект на демографските карактеристики на испитаниците, согласно прикажаното во Табела 13, а видно од Графикон 22, може да се констатира дека од аспект на полот и местото на живеење не постојат разлики помеѓу адолесцентите во медијалното ниво на променливата комуникација и социјализација. Впрочем, медијалната вредност на оваа променлива за машките и женските адолесценти

изнесува 4,5 поени, а иста медијална вредност имаат и адолесцентите од урбана и рурална средина. Потврда на ваквата констатација е и спроведениот Крускал-Валис-тест, чија статистика на тест изнесува 0,52 и 0,48 соодветно за полот и местото на живеење како демографски фактори. П-вредностите во двата случаи се околу 0,5, што значи дека помеѓу овие категории на адолесценти нема статистички значајни разлики во нивото на комуникација и социјализација.

Графикон 22: Медијални вредности на комуникацијата и социјализацијата кај адолесцентите според нивните демографски карактеристики

Извор: Пресметка на авторот

Од друга страна, пак видни разлики се забележуваат кај адолесцентите од аспект на возраста. Имено, медијалната вредност кај најмладата група адолесценти (од 10 – 13 години) изнесува 3,5 поени, додека пак кај највозрасните (од 20 – 24 години) истата изнесува 5 поени. Кај останатите групи (14 – 17 години и 18 – 19 години) нема разлика, односно медијалната вредност на оваа променлива е еднаква на 4,5 поени.

Спроведениот Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната покажува дека идентификуваните разлики се статистички значајни на ниво на значајност од 0,05, односно потврдува дека со зголемување на возраста на адолесцентите доаѓа и до зголемување на нивото на комуникација и социјализација. Во оваа смисла, статистиката на тестот изнесува 32,02, со п-вредност еднаква на 0.

Табела 14: Крускал-Валис тест за еднаквост на медијаната на комуникацијата и социјализацијата, според демографските карактеристики на испитаниците

Фактор	Статистика на тест	Степени на слобода	П-вредност
Пол	0,52	1	0,4693
Возраст	32,02	3	0,0000
Место на живеење	0,48	1	0,4901

Извор: Пресметка на авторот

Во врска со идентитетот како фактор на психосоцијалниот развој кај адолесцентите, во предметната анализа истиот се мери преку 7 анкетни прашања, односно искази, прикажани во Табела 15.

Табела 15: Прашања во врска со идентитетот

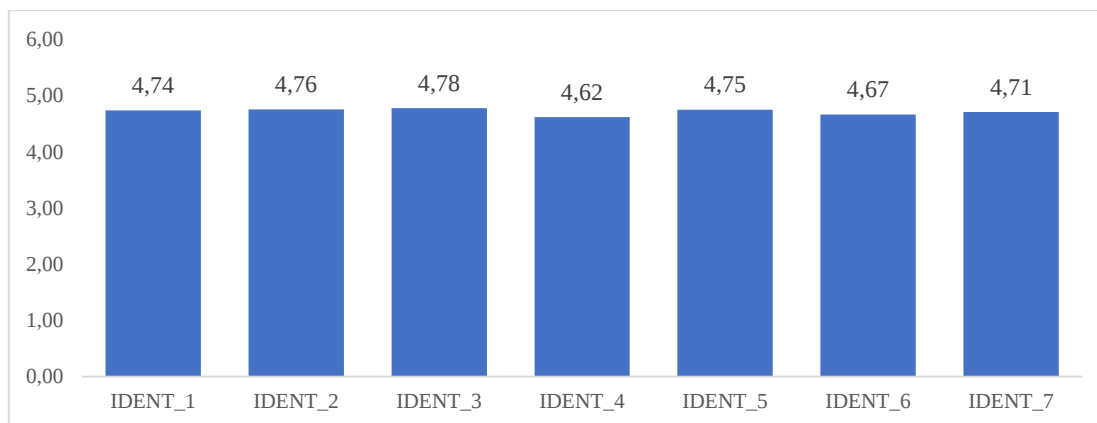
Прашање	Кратенка
28. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат прославување на празници од западната култура.	Ident_1
29. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат правење тетоважи.	Ident_2
30. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат носење ѓердани/синцири.	Ident_3
31. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат носење облека од светски брендови.	Ident_4
32. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат носење модерни фризури.	Ident_5

33. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат формирање пријателства со другиот пол.	Ident_6
34. Содржините на социјалните мрежи поттикнуваат да размислувам на која религија/националност припаѓам.	Ident_7

Извор: Пресметка на авторот

Согласно добиените резултати од спроведената анкета, просечните вредности на ниво на поединечен исказ се движат од 4,62 до 4,78 поени, од максимални 5, односно сите искази од оваа група имаат речиси исто просечно ниво на добиени одговори.

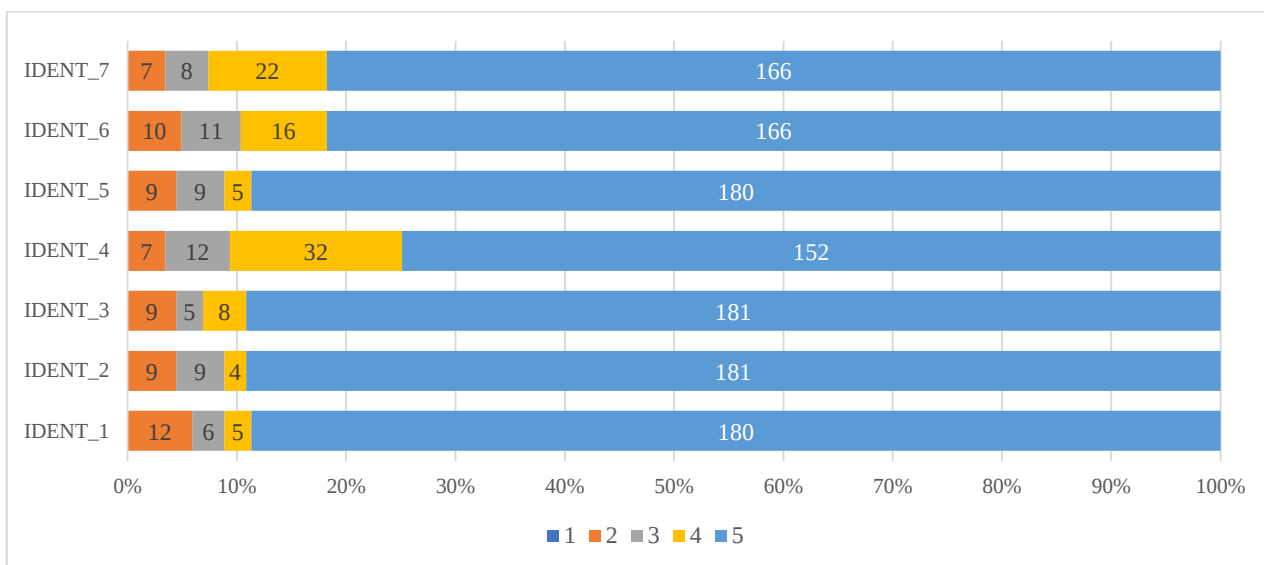
Графикон 23: Просечни одговори за идентитетот на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

Од аспект на дистрибуцијата на одговорите на ниво на прашање, над 90 % од испитаниците одговориле дека или „се согласуваат“ или „во целост се согласуваат“ со наведените искази. Од прилика 3,5 – 6 % од испитаниците, во зависност од прашањето/исказот, имаат негативен став, односно не се согласуваат со истиот, а речиси исто толку имаат неутрален став, односно ниту се согласуваат, ниту не се согласуваат со наведените искази.

Графикон 24: Дистрибуција на добиените одговори за идентитетот на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

Согласно дескриптивната статистика во продолжение, може да се констатира дека помеѓу адолесцентите од различни демографски групи практично и да не постојат разлики во нивото на идентитетот како фактор на психосоцијалниот развој. Имено, кај секоја од идентификуваните групи, како и вкупно за целиот примерок, идентитетот се движи од минимални 2 до максимални 5 поени, со стандардна девијација од околу 0,65 поени. Исклучок е групата на адолесценти од 10 – 13 години, каде распоредот на вредности на оваа променлива се движи од 4,71 до 5 поени, со стандардна девијација од 0,07 поени.

Променливата за секоја од наведените групи има истакнат негативен асиметричен распоред, при што најголемата концентрација е околу 5, при што и медијаната е еднаква на 5, за секоја од идентификуваните групи. Оттука, како што може да се види и од Графиконот 25, но и од прикажаното во Табела 17 подолу, помеѓу различните групи на адолесценти не постојат статистички значајни разлики во поглед на нивото на идентитет како фактор на психосоцијалниот развој. Крускал-Валис-тестот за еднаквост има ниски тест-статистики за секој од демографските фактори, со п-вредности блиску до 1. Исклучок е, како што кажавме, возраста, каде

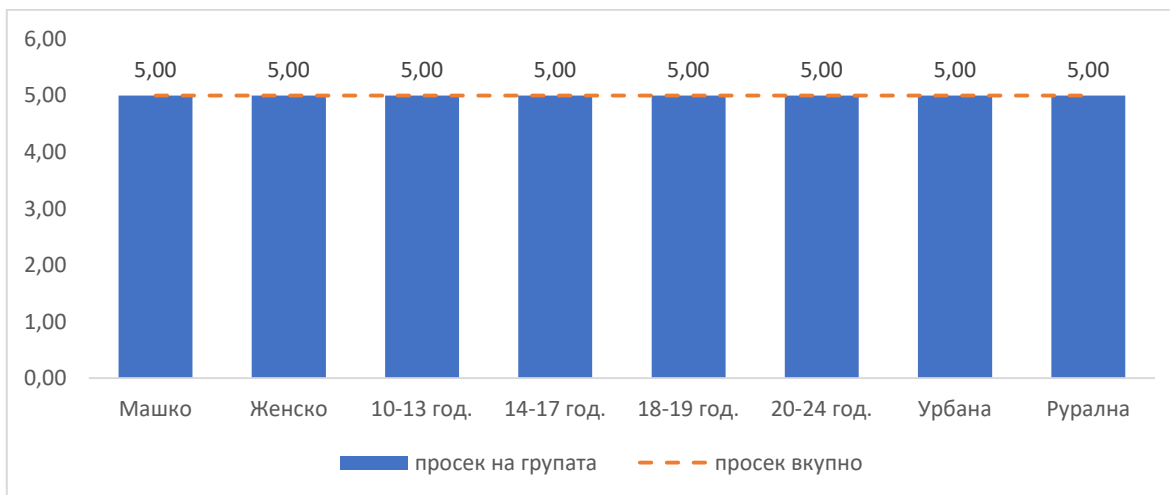
поради отстапките кај најмладата група, тестот има п-вредност од нешто над 0,1, укажувајќи дека иако не се статистички значајни, одредени разлики се можеби присутни од аспект на возраста, особено кај најмладите, наспроти повозрасните адолесценти.

Табела 16: Дескриптивна статистика на идентитетот кај адолесцентите, според демографските карактеристики на испитаниците

Индикатор	Вкупно	Машко	Женско	10-13 год.	14-17 год.	18-19 год.	20- 24 год.	Урбана	Рурална
Просек	4,72	4,68	4,75	4,98	4,68	4,76	4,55	4,72	4,68
Медијана	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Макс.	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Мин.	2,00	2,00	2,00	4,71	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Ст. Дев.	0,61	0,68	0,53	0,07	0,62	0,57	0,80	0,60	0,65
Асиметр.	-2,76	-2,59	-2,83	-3,75	-2,39	-3,35	-1,79	-2,79	-2,63
Сплос.	10,58	9,20	11,42	15,06	8,44	15,18	5,05	10,59	10,40
Жарк-Бера	744,16	264,07	454,88	142,91	150,84	684,59	22,76	632,65	109,85
П-вред.	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Обс.	203	97	106	17	69	85	32	171	32

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 25: Медијални вредности на идентитетот кај адолесцентите, според нивните демографски карактеристики

Извор: Пресметка на авторот

Табела 17: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на идентитетот, според демографските карактеристики на испитаниците

Фактор	Статистика на тест	Степени слобода на	П-вредност
Пол	0,01	1	0,9314
Возраст	6,11	3	0,1063
Место на живеење	0,00	1	0,9464

Извор: Пресметка на авторот

Во врска со третиот фактор на психосоцијалниот развој, вредностите, согласно анкетниот прашалник, истите се мерени преку вкупно 10 искази, прикажани во

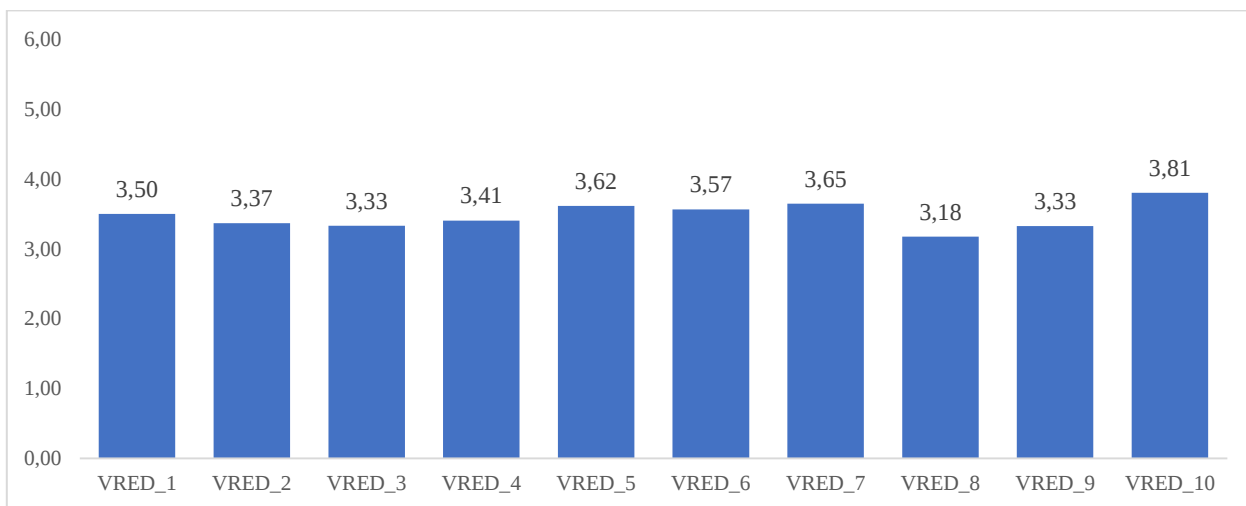
Табела 18. Согласно добиените одговори, просечното ниво на оваа променлива, на ниво на поединечен исказ се движи од 3,18 до 3,81 поени. Најниска просечна вредност на добиените одговори има за исказот дека содржините на социјалните мрежи поттикнуваат потреба за соработка кај адолесцентите, додека пак највисока просечна вредност има за исказот дека содржините на социјалните мрежи поттикнуваат потреба за пријателство.

Табела 18: Прашања во врска со вредностите

Прашање	Кратенка
35. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на слобода.	Vred_1
36. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство за разбирање.	Vred_2
37. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство за еднаквост.	Vred_3
38. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство за простување.	Vred_4
39. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на припадност.	Vred_5
40. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на дисциплина.	Vred_6
41. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на стекнато високо знаење.	Vred_7
42. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат потреба за соработка.	Vred_8
43. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат чувство на почит.	Vred_9
44. Содржините на социјалните мрежи ми поттикнуваат потреба за пријателство.	Vred_10

Извор: Пресметка на авторот

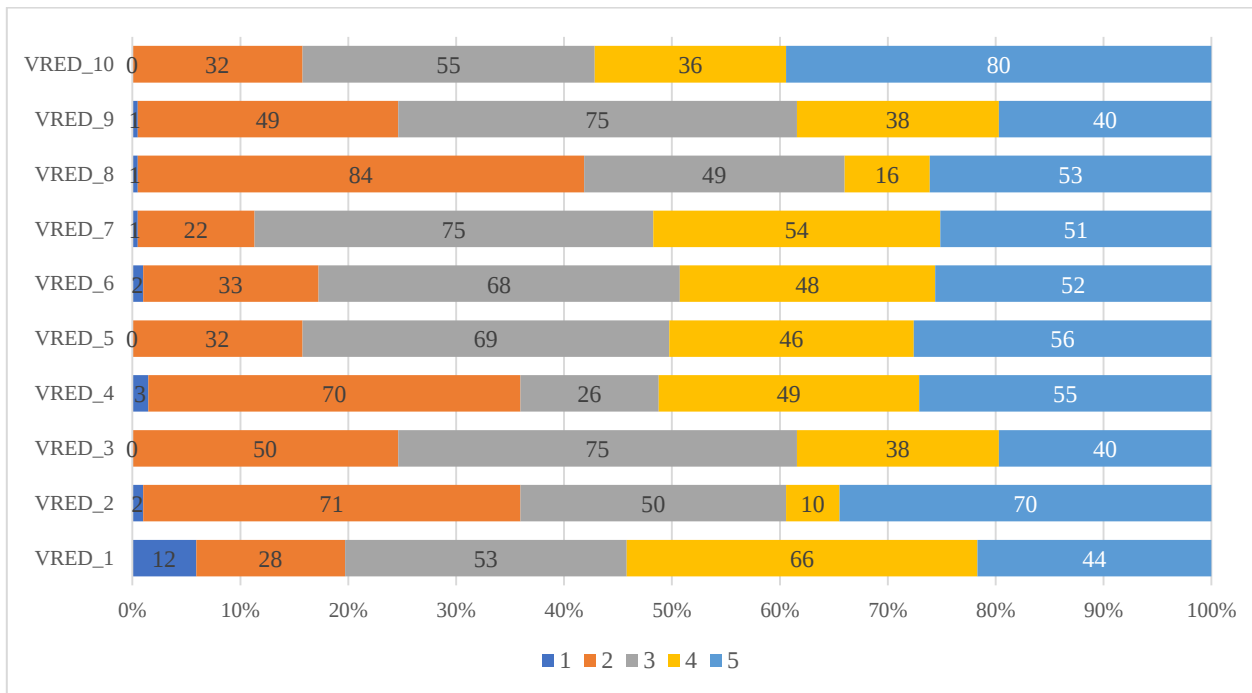
Графикон 26: Просечни одговори за вредностите на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

За разлика од претходните променливи, кај вредностите имаме значително поразновидна дистрибуција на добиените одговори, за сите 10 искази. Имено, иако кај повеќето искази над 50 % од испитаниците или се согласуваат или во целост се согласуваат со наведениот исказ, постојат и спротивставени мислења, односно и такви кои или во целост не се согласуваат или не се согласуваат. Таква е ситуацијата, на пример, кај исказите поврзани со поттикнување чувство на разбирање (VRED_2), простување (VRED_4) и соработка (VRED_8), каде околу 40 % од испитаниците не се согласуваат со истите, а постојат и такви кои се неутрални во мислењето. Впрочем, како неутрални по однос на наведените искази се изјасниле од 13 до 37 % од испитаниците, во зависност од прашањето. Најмал процент на неутрални испитаници има кај исказот за поттикнување на простување (VRED_4), додека пак најголем дел на неутрални испитаници има кај исказите за поттикнување еднаквост (VRED_3), стекнато високо знаење (VRED_7) и почит (VRED_9).

Графикон 27: Дистрибуција на добиените одговори за вредностите на ниво на прашање

Извор: Пресметка на авторот

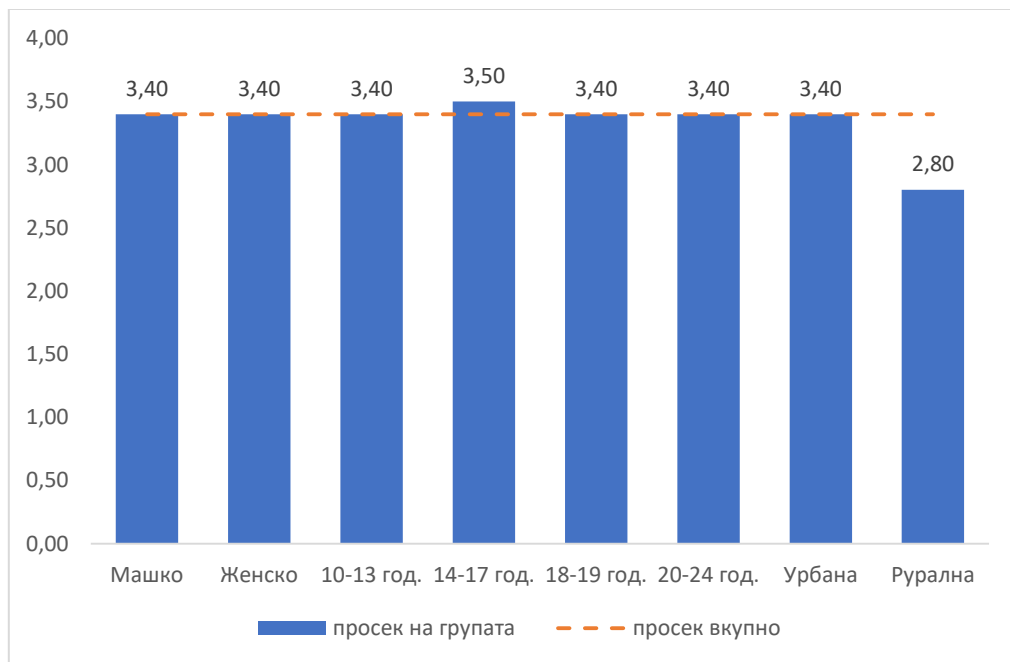
Табела 19: Дескриптивна статистика на вредностите кај адолесцентите, според демографските карактеристики на испитаниците

Индикатор	Вкупно	Машко	Женско	10- 13 год.	14- 17 год.	18- 19 год.	20- 24 год.	Урбана	Рурална
Просек	3,48	3,43	3,52	3,29	3,60	3,41	3,50	3,53	3,22
Медијана	3,40	3,40	3,40	3,40	3,50	3,40	3,40	3,40	2,80
Макс.	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Мин.	2,00	2,20	2,00	2,20	2,20	2,20	2,00	2,00	2,20
Ст. Дев.	0,99	0,99	0,99	0,98	1,01	0,96	1,05	0,99	0,95
Асиметр.	0,23	0,33	0,14	0,37	0,03	0,39	0,17	0,13	0,82
Сплос.	1,71	1,74	1,70	1,88	1,59	1,87	1,65	1,69	2,29
Жарк-Бера	15,95	8,24	7,77	1,28	5,70	6,67	2,58	12,64	4,25
П-вред.	0,000	0,016	0,021	0,528	0,058	0,036	0,275	0,002	0,120
Обс.	203	97	106	17	69	85	32	171	32

Извор: Пресметка на авторот

Вредностите како фактор се движат од 2 до 5 поени, при што просечното ниво е 3,48 поени, со стандардна девијација од околу 1 поен. И оваа променлива, како и останатите, не следи нормален распоред, што е видно од приложената Жарк-Бера статистика во Табела 20 (п-вредности помали од 0,05), како и од приложените боксплот и хистограм во делот Прилози. Имено, доколку се погледне поблиску дистрибуцијата на оваа променлива, одредени концентрации на вредности се забележуваат околу 2,5, 3,5 и 5 поени.

Графикон 28: Медијални вредности на вредностите кај адолесцентите, според нивните демографски карактеристики

Извор: Пресметка на авторот

Табела 20: Крускал-Валис-тест за еднаквост на медијаната на вредностите, според демографските карактеристики на испитаниците

Фактор	Статистика на тест	Степени на слобода	П-вредност
Пол	0,27	1	0,6012
Возраст	2,09	3	0,5547
Место на живеење	1,66	1	0,1981

Извор: Пресметка на авторот

Сепак, и покрај разноликата дистрибуција на вредности, споредено со останатите променливи, на ниво на група на адолесценти практично и да нема разлики во нивото на вредности. Впрочем, согласно прикажаното на Графиконот 28, медијална вредност од 3,4 поени имаат речиси сите идентификувани групи

адоlesценти, за секој од наведените демографски фактори (пол, возраст, место на живеење). Нешто повисоко ниво (3,5 поени медијална вредност) има кај адоlesцентите на возраст од 14 – 17 години, додека пак исклучок може да се каже дека се адоlesцентите од руралните средини, чија медијална вредност изнесува 2,8 поени од максимални 5.

Сепак, согласно спроведениот Крускал-Валис-тест (Табела 20), се чини дека таквите разлики не се доволно изразени за да бидат статистички значајни. Имено, статистиката на тестот е ниска за секој од набљудуваните демографски фактори, со 5 вредност далеку повисока од 0,05, што говори за тоа дека помеѓу одделни групи на адоlesценти на ниво на демографски фактор нема статистички значајни разлики во нивото на вредности. Ваквата констатација важи и за местото на живеење како демографски фактор, каде и покрај видните разлики во медијалната вредност, тестот покажува дека истите не се статистички значајни. Во овој контекст, причината за тоа зошто идентификуваните разлики не се значајни е тоа што двете групи адоlesценти во рамки на овој фактор имаат очигледно различна дистрибуција на вредности за оваа променлива, но и голема волатилност, при што стандардната девијација за двете групи е речиси 1. Во ваков случај, тоа значи дека за да можеме со сигурност да тврдиме дека помеѓу овие две групи адоlesценти навистина постојат разлики во вредностите како фактор на психосоцијалниот развој, истите потребно е да бидат многу повеќе изразени за да се надмине веројатноста дека истите се должат единствено на разлики во волатилноста на добиените одговори.

4.3. Влијанието на социјалните мрежи врз психосоцијалниот развој кај адоlesцентите

Сензитивноста на адоlesцентите кон содржините на социјалните мрежи може да биде во голема мера поврзано и да влијае врз целокупниот психосоцијален развој, при што поголемата сензитивност се очекува да има негативно влијание врз психосоцијалниот развој.

Во насока на тестирање на поставените хипотези и оценка на дефинираниот регресивен модел, анализата започнува со утврдување дали помеѓу зависните

променливи (факторите на психосоцијален развој) и независната променлива (сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи) постои одредена линеарна врска, што е предуслов да може да се оцени регресивниот модел. Во оваа насока, со оглед на тоа што претходно спроведената анализа покажа дека станува збор за променливи кои не следат нормален распоред на дистрибуција, правилен избор за пресметка на коефициентите на корелација е Спирмановиот коефициент, кој претставува ранг коефициент на корелација.

Корелацијата не претставува каузалност и не треба да се интерпретира како таква. Напротив, корелацијата го покажува степенот на линеарна поврзаност помеѓу две променливи, односно покажува во колкава мера истите се движат во иста насока. За да може да се оцени регресивен модел кој би ја покажал каузалната врска помеѓу променливите, потребно е помеѓу зависната и независните променливи од моделот да постои барем умерена линеарна врска, со цел оценетиот регресивен модел да биде статистички значаен.

Табела 21 во продолжение ја покажува таквата линеарна врска. Согласно прикажаното, може да се забележи дека помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и психосоцијалниот развој во целина постои умерена негативна линеарна поврзаност, со коефициент на корелација од $-0,47$. Таквата негативна врска во најголема мера е изразена преку комуникацијата и социјализацијата, каде коефициентот на корелација изнесува $-0,63$, но и преку вредностите, каде коефициентот на корелација е $-0,53$.

Спротивно на ова, позитивна умерена линеарна врска се забележува помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и идентитетот на адолесцентите, при што коефициентот на корелација во овој случај изнесува $0,6$.

Табела 21: Коефициенти на корелација помеѓу променливите (Спирман)

	SM_AVG	PSI_AVG	KOM_AVG	IDENT_AVG	VRED_AVG
SM_AVG	1	-0,47	-0,63	0,60	-0,53
PSI_AVG	-0,47	1	0,40	-0,11	0,91
KOM_AVG	-0,63	0,40	1	-0,40	0,33
IDENT_AVG	0,60	-0,11	-0,40	1	-0,37
VRED_AVG	-0,53	0,91	0,33	-0,37	1

Извор: Пресметка на авторот

4.3.1. Комуникација и социјализација

Согласно поставената методологија, влијанието на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи врз нивниот психосоцијален развој се анализира посредно, преку трите идентификувани фактори, меѓу кои е и комуникацијата и социјализацијата. Впрочем, регресивниот модел од Равенката 1 погоре е оценет одделно за секој фактор, со примена на методот на обични најмали квадрати. Токму оценетите коефициенти од овој модел ни го покажуваат интензитетот на влијание помеѓу променливите, но и дали таквата каузална врска е статистички значајна или не.

Табела 22 во продолжение дава приказ на оценките на Моделот 1, односно моделот каде комуникацијата и социјализацијата се јавуваат како зависна променлива. Од прикажаното може да се констатира дека сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи има статистички значајно негативно влијание врз комуникацијата и социјализацијата како фактор на психосоцијалниот развој. Имено, оценетиот коефициент на оваа променлива (β_1) изнесува околу -0,54 и истиот е статистички значаен на ниво на значајност од 0,05 (т-

статистиката е околу -10, додека пак соодветната п-вредност е 0, односно помала од 0,05). Со други зборови, овој коефициент покажува дека при зголемување на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи за 1 поен, притоа останатите фактори да бидат непроменети, комуникацијата и социјализацијата во просек би се намалиле за околу 0,54 поени.

Дополнително, на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и комуникацијата и социјализацијата се придодава и возраста на адолесцентите, како медијатор кој влијае врз интензитетот на оваа врска. Имено, коефициентите кои се однесуваат на возраста во моделот се движат од 0,0936 до 0,1373 и истите се статистички значајни на ниво на значајност од 0,05 (п-вредности помали од 0,05). Овие коефициенти покажуваат дека со зголемување на возраста на адолесцентите, во просек би се намалило влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз комуникацијата и социјализацијата на адолесцентите. Имено, колку се повозрасни адолесцентите, толку е помало негативното влијание на сензитивноста кон комуникацијата и социјализацијата. Ваквите ефекти, според старосната група на адолесцентите, се прикажани на Графиконот 29 во продолжение, каде јасно може да се види магнитудата на влијание на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз комуникацијата и социјализацијата според возраста на адолесцентите. Ваквите резултати практично ги посочуваат најмладите адолесценти како најранлива група во овој контекст, односно укажуваат каде повеќе би требало да се стави акцентот при контрола и превенција во користењето на социјалните мрежи и консумирањето на содржините кои се пласираат таму. Дополнително, коефициентот на променливата родителска контрола во моделот (β_2) покажува какво е влијанието на родителската контрола врз комуникацијата и социјализацијата како фактор на психосоцијален развој кај адолесцентите. Овој коефициент изнесува 0,1291 и истиот е статистички значаен на ниво на значајност од 0,05 (п-вредност помала од 0,05). Тоа значи дека зголемување на родителската контрола врз користењето на социјалните мрежи кај адолесцентите за 1 поен, сè друго непроменето, би довело до просечно зголемување на степенот на комуникација и социјализација од околу 0,13 поени.

Табела 22: Оценка на Модел 1 – Комуникација и социјализација

Променлива	Коеф.	Станд. грешка	Т-стат.	П-вред.
C	5,8677	0,3313	17,7115	0,0000
SM_AVG	-0,5392	0,0534	-10,0947	0,0000
KONT_AVG	0,1291	0,0438	2,9466	0,0036
(VOZRAST="14-17 god")*SM_AVG	0,0936	0,0333	2,8103	0,0054
(VOZRAST="18-19 god")*SM_AVG	0,1101	0,0326	3,3785	0,0009
(VOZRAST="20-24 god")*SM_AVG	0,1373	0,0350	3,9200	0,0001

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 29: Влијанието на возраста како модератор на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и комуникацијата и социјализацијата како фактор на психосоцијалниот развој

Извор: Пресметка на авторот

Прилагодениот коефициент на детерминација во моделот изнесува 0,4, што значи дека предметните независни променливи објаснуваат околу 40 % од варијациите на комуникацијата и социјализацијата како фактор на психосоцијалниот развој кај адолесцентите. Моделот е во целина статистички значаен (Ф-статистиката изнесува 28,07, со п-вредност еднаква на 0) и генерално ги исполнува потребните претпоставки. Впрочем, иако се забележуваат знаци на потенцијална нелинеарна врска, моделот е во суштина добро специфициран (статистиката на спроведениот РЕСЕТ-тест за грешки во спецификацијата на моделот изнесува 3,48, со п-вредност од 0,0638, што е прифатливо на ниво на значајност 0,1).

Во врска со претпоставката за константна варијанса на резидуалите (хомоскедастичност), согласно очекувањата, земајќи го предвид типот на податоците, во моделот постои хетероскедастичност (Вајт-тестот има статистика на тест од околу 31, со п-вредност еднаква на 0). Сепак, со цел надминување на последиците од ваквата појава, во моделот е направена корекција на стандардните грешки, односно користени се робустни стандардни грешки, што значи дека добиените т-статистики и п-вредности за оценетите коефициенти се веродостојни.

Во врска со возраста на адолесцентите како медијатор, спроведен е Валд-тест за заедничка статистичка значајност на сите коефициенти во рамки на оваа променлива. Резултатите од овој тест го потврдија претходниот наод, при што статистиката на тестот изнесува 5,8, со п-вредност еднаква на 0,0008, што значи дека возраста во овој модел игра значајна улога во модерирање на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и комуникацијата и социјализацијата како фактор на психосоцијалниот развој.

Графички приказ на движењето на резидуалите од моделот и нивната дистрибуција се дадени на крајот од оваа докторска дисертација, во делот Прилози.

Табела 23: Дијагностички тестови на Модел 1

Тест / Индикатор	Статистика	П-вредност
Коефициент на детерминација	0,42	
Прилагоден коефициент на детерминација	0,40	
Ф-статистика	28,07	0,0000
РЕСЕТ-тест	3,48	0,0638
Вајт-тест	30,93	0,0000
Валд-тест [c(4)=c(5)=c(6)=0]	5,80	0,0008

Извор: Пресметка на авторот

Конечно, во моделот постои отсуство на мултиколинеарност, иако одредена корелација се забележува помеѓу различните возрасни групи. Варијансно-инфлациските фактори за двете независни променливи се далеку под 5, што укажува на отсуство на мултиколинеарност, додека пак за одредени возрасни групи истите се движат околу 5, што укажува на потенцијално зголемена корелација помеѓу овие групи. Сепак, со оглед на тоа што т-статистиките на оценетите коефициенти се поголеми од 2, може да се констатира дека дури и доколку постои одредена мултиколинеарност во моделот, истата не е од влијание за добиените резултати. Оттука, не се потребни корекции во спецификацијата на моделот.

Табела 24: Варијансно Инфлациски Фактор (ВИФ) за Модел 1

Променлива	ВИФ
SM_AVG	1,57
KONT_AVG	1,29
(VOZRAST="14-17 god")*SM_AVG	5,83
(VOZRAST="18-19 god")*SM_AVG	5,89
(VOZRAST="20-24 god")*SM_AVG	4,52

Извор: Пресметка на авторот

4.3.2. Идентитет

Идентитетот на адолесцентите е вториот од трите идентификувани фактори на психосоцијален развој, каде сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи може да има значително влијание. Токму тоа се потврдува и преку резултатите добиени со оценка на моделот од Равенката 1 за идентитетот како зависна променлива. Имено, коефициентот на сензитивноста во моделот (β_I) изнесува 0,6051, со т-статистика од околу 5,44 и п-вредност еднаква на 0. Тоа покажува дека истиот е статистички значаен, при што зголемување на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи за 1 поен, под услов сè друго да остане непроменето, би предизвикало зголемување на идентитетот за околу 0,6 поени во просек.

Сепак, за разлика од претходно, каде возраста на адолесцентите играше значајна улога во модерирање на ваквата врска, истата во овој случај е незначајна. Впрочем, сите оценети коефициенти во рамки на променливата возраст се статистички незначајни во моделот, односно имаат мали т-статистики и следствено п-вредности поголеми од 0,05. Дополнително, спроведениот Валд-тест има тест статистика од околу 1,29, со п-вредност од 0,2776, што претставува и формална потврда дека возраста на адолесцентите нема значајна улога во модерирање на

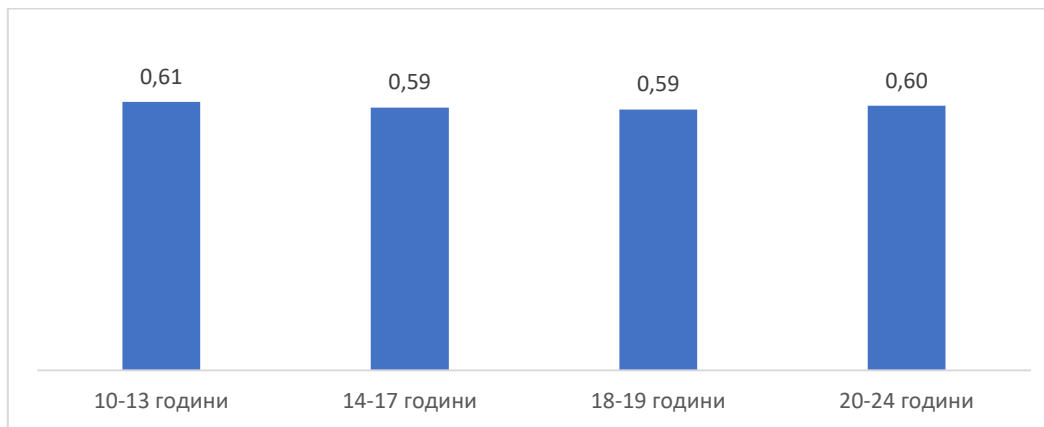
врска помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и идентитетот како фактор на психосоцијалниот развој. Ваквата констатација е графички прикажана на Графиконот 30 во продолжение, од каде што може да се види дека ефектот од зголемување на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз идентитетот е речиси ист за секоја од наведените возрасни групи.

Табела 25: Оценка на Модел 2 – идентитет

Променлива	Коеф.	Станд. Грешка	Т - стат.	П - вред.
C	2,0849	0,5810	3,5884	0,0004
SM_AVG	0,6051	0,1112	5,4395	0,0000
KONT_AVG	- 0,0236	0,0257	- 0,9210	0,3582
(VOZRAST="14-17 god")*SM_AVG	- 0,0124	0,0150	- 0,8276	0,4089
(VOZRAST="18-19 god")*SM_AVG	- 0,0167	0,0107	- 1,5567	0,1211
(VOZRAST="20-24 god")*SM_AVG	- 0,0087	0,0175	- 0,4964	0,6202

Извор: Пресметка на авторот

Графикон 30: Влијанието на возраста како модератор на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и идентитетот како фактор на психосоцијалниот развој

Извор: Пресметка на авторот

Исто како и претходно, и овој модел е статистички значен, со Ф-статистика еднаква на 13,74 и соодветна п-вредност еднаква на 0. Сепак, прилагоденоста на овој модел е нешто пониска и изнесува 0,24, што значи дека предметните независни променливи објаснуваат само 24 % во варијациите на идентитетот кај адолесцентите. Иако прилагоденоста на моделот укажува на тоа дека можеби постојат и други фактори кои влијаат врз идентитетот, од аспект на неговата функционална форма, моделот е добро специфициран (РЕСЕТ-тест еднаков на 3,26, со п-вредност 0,0013).

Табела 26: Дијагностички тестови на Модел 2

Тес-/Индикатор	Статистика	П-вредност
Коефициент на детерминација	0,26	
Прилагоден коефициент на детерминација	0,24	
Ф-статистика	13,74	0,0000
РЕСЕТ-тест	3,26	0,0013
Вајт тест	20,02	0,0012
Валд тест [c(4)=c(5)=c(6)=0]	1,29	0,2776

Извор: Пресметка на авторот

Во врска со претпоставката за отсуство на мултиколинеарност во моделот, варијансно-инфлациските фактори за независните променливи, прикажани во Табела 27 во продолжение, се значително пониски од 5, што значи дека во моделот не постои мултиколинеарност. Оттука, добиените резултати од оценката на моделот претставуваат веродостојна основа за носење заклучоци и тестирање на поставените хипотези.

Табела 27: Варијансно-инфлациски фактор (ВИФ) за Модел 2

Променлива	ВИФ
SM_AVG	1,22
KONT_AVG	1,36
(VOZRAST="14-17 god")*SM_AVG	1,27
(VOZRAST="18-19 god")*SM_AVG	1,03
(VOZRAST="20-24 god")*SM_AVG	1,21

Извор: Пресметка на авторот

4.3.3. Вредности

Конечно, влијанието на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи врз вредностите како трет фактор на психосоцијалниот развој се проценува со оценка на Модел 3, односно оценка на моделот од Равенката 1, при што како зависна променлива се земени вредностите. Добиените резултати од оценката на овој модел се прикажани во Табела 28 во продолжение.

Согласно прикажаното, може да се констатира дека сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи има статистички значајно негативно влијание врз вредностите. Оценетиот коефициент на оваа променлива изнесува -1,3068, со т-статистика еднаква на -13,1405 и п-вредност еднаква на 0. Тоа значи дека зголемувањето на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи за 1 поен би довело до намалување на вредностите кај адолесцентите во просек за 1,3 поени, под услов сите други фактори да останат непроменети.

Табела 28: Оценка на Модел 3 – вредности

Променлива	Коеф.	Станд. грешка	T - стат.	П - вред.
C	10,5635	0,5932	17,8087	0,0000
SM_AVG	-1,3068	0,0995	-13,1405	0,0000
KONT_AVG	-0,2238	0,0686	-3,2605	0,0013
(VOZRAST="14-17 god")*SM_AVG	-0,0222	0,0495	-0,4486	0,6542
(VOZRAST="18-19 god")*SM_AVG	-0,0209	0,0475	-0,4400	0,6604
(VOZRAST="20-24 god")*SM_AVG	-0,0626	0,0518	-1,2082	0,2284

Извор: Пресметка на авторот

Исто како и кај идентитетот, возраста нема статистички значајно влијание при модерирање на ваквата врска ниту кога станува збор за вредностите. Оценетите коефициенти за возраста се околу 0, со п-вредности поголеми од 0,05, што се потврдува и од спроведениот Валд-тест за заедничка статистичка значајност (статистика на тест еднаква на 0,765, со п-вредност од 0,5149).

Графиконот 31 го покажува влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз вредностите кај адолесцентите, според возраста. Како што може да се види, ефектот на намалување е речиси ист помеѓу различни групи адолесценти, што говори за тоа дека возраста на адолесцентите во овој случај не игра значајна улога при модерирање на ваквата врска.

Графикон 31: Влијанието на возраста како модератор на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и вредностите како фактор на психосоцијалниот развој

Извор: Пресметка на авторот

Во врска со родителската контрола, согласно добиените резултати, истата има статистички значајно влијание врз вредностите на адолесцентите, но негативно. Оценетиот коефициент на оваа променлива изнесува $-0,2238$, со t -статистика еднаква на $-3,2605$ и соодветна p -вредност еднаква на $0,0013$. Со други зборови, зголемување на родителската контрола врз користење на социјалните мрежи и изложеноста на адолесцентите кон содржините кои се пласираат за 1 поен, би довело до намалување на нивните вредности во просек за нешто повеќе од $0,22$ поени, под услов сите други фактори да останат непроменети.

Табела 29: Дијагностички тестови на Модел 3

Тест / Индикатор	Статистика	П-вредност
Коефициент на детерминација	0,4	
Прилагоден коефициент на детерминација	0,39	
Ф-статистика	26,27	0
РЕСЕТ-тест	1,237	0,2674
Вајт-тест	18,144	0,0028
Валд-тест [$c(4)=c(5)=c(6)=0$]	0,765	0,5149

Извор: Пресметка на авторот

Од аспект на релевантноста на добиените резултати и валидноста на оценетиот модел, може да се забележи дека истиот во целина е статистички значаен, со Ф-статистика еднаква на 26,27 и соодветна п-вредност еднаква на 0. Прилагоденоста е нешто под 0,39, што значи дека дадените независни променливи објаснуваат речиси 40 % од варијациите на вредностите кај адолесцентите.

Моделот е добро специфициран и има правилна функционална форма, со отсуство на мултиколинеарност помеѓу независните променливи (ВИФ помали од 5), што го прави веродостојна основа за носење заклучоци и тестирање хипотези.

Табела 30: Варијансно-инфлациски фактор за Модел 3

Променлива	ВИФ
SM_AVG	1,24
KONT_AVG	1,20
(VOZRAST="14-17 god")*SM_AVG	3,53
(VOZRAST="18-19 god")*SM_AVG	3,83
(VOZRAST="20-24 god")*SM_AVG	3,27

Извор: Пресметка на авторот

4.4. Дискусија

Резултатите од спроведената емпирска анализа оставаат голем простор за аргументирана дискусија и нивна интерпретација, но и простор за натамошна, подетална, анализа во повеќе сегменти.

Најпрво, во делот на поставените хипотези, согласно добиените резултати, во Хипотеза 1, која гласи дека „сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи има негативно влијание врз комуникацијата и социјализацијата, вредностите и идентитетот“, во целост се прифаќа. Имено, согласно поставеното правило за прифаќање на оваа хипотеза (Табела 2), оценетиот коефициент β_1 , односно коефициентот на променливата сензитивност кон содржините на социјалните мрежи, е статистички значаен во сите три оценети модели, при што насоката на влијание е согласно очекуваната. Тоа значи дека сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи влијае врз нивниот психосоцијален развој преку сите три идентификувани фактори (комуникација и социјализација, идентитет и вредности).

Во однос на втората хипотеза, „контролата врз следењето на социјалните мрежи и влијанието на содржините кои се пласираат влијае превентивно“, истата се

прифаќа, но само делумно, односно само за комуникацијата и социјализацијата, каде оценетиот коефициент за променливата родителска контрола (β_2) е статистички значаен и со насока на влијание согласно очекуваното. Во вториот модел, односно кај идентитетот, овој коефициент е статистички незначаен, додека пак во третиот модел, кај вредностите, коефициентот на променливата родителска контрола е статистички значаен, но негативен, што значи дека зголемување на родителската контрола би довело до намалување на вредностите како фактор на психосоцијален развој кај адолесцентите. Оттука, согласно горенаведеното, Хипотеза 2 делумно се прифаќа.

Конечно, во однос на третата хипотеза, која гласи дека „возраста на адолесцентите претставува значаен фактор кој влијае на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и нивниот психосоцијален развој“, согласно добиените резултати, може да се констатира дека и оваа хипотеза само делумно се прифаќа. Имено, оценетите коефициенти кои се однесуваат на возраста како медијатор на врската, односно влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз психосоцијалниот развој на адолесцентите, се единствено значајни кај комуникацијата и социјализацијата, но не и кај останатите фактори. При тоа, резултатите покажуваат дека повозрасните адолесценти се во просек поотпорни на влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз комуникацијата и социјализацијата, за разлика од помладите, кон кои би требало да биде насочено вниманието при превенција и контрола.

Табела 31: Резултати во однос на поставените хипотези

Хипотеза	Правило за прифаќање на хипотезата	Одлука
Хипотеза 1	Коефициентот β_1 во моделот за <u>комуникација</u> и <u>социјализација</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> ; во моделот за <u>идентитет</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> ; во моделот за <u>вредности</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> .	СЕ ПРИФАЌА Сите критериуми се исполнети. Коефициентот β_1 во првиот модел изнесува -0,54, во вториот изнесува 0,61, додека пак во третиот изнесува -1,31, со што насоката на влијание е согласно очекуваното. Сите оценети коефициенти се статистички значајни на ниво на значајност од 0,05.
Хипотеза 2	Коефициентот β_2 во моделот за <u>комуникација</u> и <u>социјализација</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> ; во моделот за <u>идентитет</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> ; во моделот за <u>вредности</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> .	ДЕЛУМНО СЕ ПРИФАЌА Коефициентот β_2 во првиот модел изнесува 0,13 и е статистички значаен, што е согласно очекуваното. Во вториот модел истиот е статистички незначаен, додека пак во третиот модел овој коефициент е статистички значаен, но е негативен, односно изнесува 0,2238.
Хипотеза 3	Коефициентот β_3 во моделот за <u>комуникација</u> и <u>социјализација</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> (се зголемува со зголемување на возраста); во моделот за <u>идентитет</u> е статистички значаен и <u>негативен</u> (се намалува со зголемување на возраста); во моделот за <u>вредности</u> е статистички значаен и <u>позитивен</u> (се зголемува со зголемување на возраста).	ДЕЛУМНО СЕ ПРИФАЌА Коефициентите β_3 во првиот модел се позитивни и се зголемуваат со зголемување на возраста, што е согласно очекуваната насока на влијание. Дополнително, истите се статистички значајни на ниво на значајност од 0,05. Кај останатите модели овие коефициенти не се статистички значајни.

Извор: Преглед на авторот

Заклучок

Влијанието на социјалните медиуми врз адолесцентите е повеќеслојно прашање со позитивни и негативни влијанија.

Се заклучи дека интернетот стана составен дел од секојдневниот живот, трансформирајќи го начинот на кој луѓето работат, учат, комуницираат и се забавуваат. Иако неговите придобивки се видни, долгорочната и прекумерна употреба на интернет може да има повеќеслојни импликации врз физичкото здравје, менталната благосостојба, социјалните односи и целокупниот начин на живот. Разбирањето на овие влијанија е од клучно значење за поттикнување балансиран и здрав однос со дигиталната технологија.

Од аспект на физичките здравствени импликации се заклучи дека долготрајната употреба на интернет често води до седентарен начин на живот, кој е поврзан со различни здравствени проблеми како што се дебелина, кардиоваскуларни болести и мускулно-скелетни проблеми. Долготрајното седење додека се користат компјутери или мобилни уреди може да резултира со лошо држење на телото, болки во грбот и повторливи повреди на напрегање. Покрај тоа, прекумерното време на екранот, особено пред спиење, може да го наруши режимот на спиење поради сината светлина што ја емитуваат екраните, што доведува до несоница и други нарушувања поврзани со спиењето. Исто така, огромната и разновидна содржина на интернет може значително да влијае на менталното здравје. Постојаната изложеност на социјалните медиуми, на пример, често води кон споредбена култура, каде што поединците ја мерат својата вредност според курираните животи на другите. Ова може да резултира со чувство на несоодветност, анксиозност и депресија. Дополнително, брзиот проток на информации на интернет и тенденцијата за повеќе задачи може да ги нарушат когнитивните функции како што се распонот на внимание, задржувањето на меморијата и способноста за длабоко фокусирање на задачите. Феноменот познат како „преоптоварување со информации“ може да ги совлада корисниците, предизвикувајќи стрес и ментален замор.

Од аспект на општествените односи и интерперсоналната динамика, додека интернетот ја олеснува комуникацијата и поврзувањето на далечина, тој исто

така, може да ја промени природата на социјалните интеракции. Онлајн интеракциите, иако удобни, често немаат длабочина и емоционално богатство на комуникација лице в лице. Ова може да доведе до чувство на осаменост и социјална изолација. Понатаму, анонимноста и оддалеченоста обезбедени од интернет понекогаш може да поттикнат негативни однесувања како што се сајбер вознемирување и тролање, што може да им наштети на односите и заедниците.

Од аспект на образовните резултати и процеси на учење, за учениците интернетот обезбедува пристап до мноштво информации и образовни ресурси. Онлајн курсевите, едукативните видеосодржини и интерактивните платформи за учење го демократизираа образованието, правејќи го достапно за пошироката публика. Меѓутоа, нерегулираната природа на онлајн содржината значи и дека учениците мора да се движат низ дезинформациите и различниот квалитет на информациите. Потпирањето на дигиталните уреди за учење, исто така, може да влијае на традиционалните навики за учење и да ги намали интеракциите лице в лице со наставниците и врсниците, кои се клучни за холистички образовен развој.

Од аспект на начинот на живот и културните промени се заклучи дека интернетот влијае на изборот на животниот стил и културните норми, обликувајќи сè, од модните трендови до секојдневните мислења. Создава култура на непосредност и моментално задоволство, каде што луѓето очекуваат брзи резултати и одговори во реално време. Ова може да влијае на трпението и долгорочното планирање. Дополнително, огромната палета на содржини и опции за забава достапни на интернет може да доведе до зависни однесувања, каде што поединците трошат прекумерно време на игри, стриминг или социјални медиуми, често на сметка на активности и одговорности од реалниот свет.

Притоа, согласно теоријата презентирана во трудот, се дојде до неколку сублимирани клучни заклучни согледувања.

Се заклучи дека социјалните медиумите имаат позитивни ефекти врз однесувањето на адолесцентите кои се однесуваат на унапредените можности за учење бидејќи социјалните медиуми можат да обезбедат пристап до образовните ресурси, да го олеснат заедничкото учење и да ги поттикнат децата на различни

перспективи. Притоа, се обезбедува социјална поврзаност, им се помага на децата да останат поврзани со пријателите и семејството, особено на оние кои се географски оддалечени, што значи дека се обезбедува чувство на припаѓање. Следно, се развиваат вештините бидејќи со користењето на социјалните медиуми може да се подобри дигиталната писменост, комуникациските вештини, па дури и креативноста преку креирање и споделување содржина.

Како негативни ефекти, се дојде до заклучок дека пред сè прекумерната употреба на социјалните медиуми е поврзана со анксиозност, депресија и ниска самодоверба. Сајбер малтретирањето и изложеноста на штетна содржина може да ги влошат овие состојби, дополнително. Исто така, се заклучи дека употребата на екрани, особено пред спиење, може да се меша со шемите на спиење, што доведува до лишување од сон и проблеми поврзани со редовниот сон на адолесцентите. Следи и заклучокот дека постојаните известувања и брзата природа на социјалните медиуми може да придонесат за пократок опсег на внимание и тешкотии во фокусирањето на задачите. Исто така, продолженото време на екранот е поврзано со седечко однесување, што може да доведе до дебелина и слични здравствени проблеми кај адолесцентите.

Од аспект на социјалните и бихејвиоралните ефекти се заклучи дека додека социјалните медиуми можат да ја подобрат поврзаноста, тие, исто така, можат да ги намалат интеракциите лице в лице и потенцијално да го нарушат развојот на основните социјални вештини. Се заклучи и дека од аспект на изложеноста на несоодветна содржина, децата може да најдат на штетна или несоодветна содржина, вклучувајќи насилство, експлицитни материјали и дезинформации. Исто така, може да дојде до завидно однесување затоа што платформите за социјалните медиуми се дизајнирани да бидат максимално користени за докажување, што може да доведе до зависни однесувања и прекумерна употреба, што влијае на секојдневните рутини и обврски. За таа цел, неопходно е водење и следење од страна на родителите кои треба активно да го следат користењето на социјалните мрежи на нивните деца, да поставуваат граници и да ги едуцираат за безбедно однесување на интернет. Поттикнувањето на балансиран пристап кон користењето на социјалните медиуми, со временски ограничувања и ангажирање во офлајн активности, може да помогне да

се ублажат негативните ефекти. Исто така, одржувањето отворен дијалог за искуствата на социјалните медиуми може да им помогне на децата да се справат со предизвиците и да пријават какви било прашања како што е сајбер малтретирањето.

Следи сумарниот заклучок дека додека социјалните медиуми можат да понудат значителни придобивки во однос на образованието, поврзаноста и развојот на вештините, тие, исто така, претставуваат значителен ризик за менталната, физичката и социјалната благосостојба на децата кои се во фаза на адолесценција. Од суштинско значење е да се пристапи кон употребата на социјалните медиуми со внимание, осигурувајќи дека децата се водени и поддржани да ги користат овие платформи на здрав и избалансиран начин.

Предметот на оваа докторска дисертација беа содржините на социјалните мрежи како фактор на социјализација на адолесцентите, при што основната цел беше анализа на содржините на социјалните мрежи и нивното влијание врз процесот на социјализација на адолесцентите. Во овој контекст, општата хипотеза беше дека содржините на социјалните мрежи негативно влијаат врз правилниот психосоцијален развој на адолесцентите, особено кај оние адолесценти кои неконтролирано ги употребуваат социјалните мрежи.

Согласно наведеното, емпириското истражување во рамки на оваа докторска дисертација беше составено од неколку последователни чекори, поаѓајќи од теоретските основи на проблемот и анализа на релевантната емпириска литература. Како инструмент за прибирање на потребните податоци користен беше анкетен прашалник составен од вкупно 47 прашања, распоредени во неколку дела: демографските карактеристики на испитаникот; прашања во врска ИТ-поддршката во домот на испитаникот; прашања за користење на социјалните мрежи; прашања за контролата врз следењето на социјалните мрежи од страна на родителите; како и прашања поврзани со психосоцијалниот развој на адолесцентите. Во контекст на психосоцијалниот развој на адолесцентите, тој беше набљудуван преку три фактори (комуникација и социјализација, идентитет и вредности), застапени во анкетниот прашалник со соодветни групи прашања. Променливите користени во моделот, со

исклучок на возраста, беа добиени како просек од одговорите на прашањата во соодветната група.

Со цел тестирање на поставените истражувачки хипотези, поставен беше регресивен модел за психосоцијалниот развој кај адолесцентите, при што како независни променливи беа земени сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и родителската контрола, додека пак возраста на адолесцентите беше земена како медијатор на врската помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и психосоцијалниот развој. Со оглед на тоа што психосоцијалниот развој се набљудува посредно, преку трите идентификувани фактори, поставениот регресивен модел беше оценет одделно, за секој од овие фактори.

Спроведената анализа е базирана на примерок од вкупно 203 адолесценти од Република Северна Македонија, на возраст помеѓу 10 и 24 години, распоредени во неколку демографски групи, зависно од полот, возраста и местото на живеење.

Врз основа на одговорите добиени од спроведената анкета, може да се констатира дека социјалната мрежа Facebook има доминантно влијание помеѓу адолесцентите, иако истите препознаваат и други социјални мрежи како Instagram, YouTube, Viber, TikTok и сл. Нешто повеќе од половина од адолесцентите опфатени со истражувањето истакнале дека на социјалните мрежи поминуваат повеќе од 4 часа во текот на денот, при што од аспект на содржините кои ги консумираат, најголемиот дел се со љубовна конотација, додека пак нешто помалку застапени се елементи на комуникација и разговор, размена на искуства и хумор.

Сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи во просек изнесува 4,61, од максимални 5 поени, при што поголема сензитивност се забележува кај помладите адолесценти (медијална вредност од 5 поени), наспроти повозрасните, каде медијалната вредност на оваа променлива е 4,5 поени. Поголема сензитивност имаат адолесцентите од руралните средини (5 поени медијална вредност, наспроти 4,83 поени кај оние од урбаните средини), додека пак од аспект на полот, помеѓу машките и женските адолесценти не постојат разлики во нивото на сензитивност кон содржините на социјалните мрежи.

Во врска со родителската контрола, вкупната медијална вредност е еднаква на 4,83, при што тенденција на раст има од аспект на возраста (медијалната вредност на родителската контрола кај највозрасната група на адолесценти изнесува 5 поени, наспроти 3,83 кај најмладата група адолесценти). Разлики во степенот на родителска контрола има и помеѓу адолесцентите од аспект на местото на живеење, при што родителската контрола е повисока кај адолесцентите од урбана средина (медијална вредност 5 поени) во споредба со оние од рурална средина (медијална вредност 4 поени). Од аспект на полот, не постојат статистички значајни разлики во степенот на родителска контрола врз користењето на социјалните мрежи.

Во врска со степенот на психосоцијален развој на адолесцентите во целина, медијалната вредност изнесува 4,05 поени, од максимални 5, при што истиот генерално не се разликува од аспект на набљудуваните демографски фактори. Иако одредени разлики постојат од аспект на местото на живеење, при што медијалната вредност на психосоцијален развој кај адолесцентите од урбана средина изнесува 4,1 поени, во споредба со 3,81 поени кај оние адолесценти со место на живеење во рурална средина, тие не се доволни за да бидат статистички значајни.

На ниво на фактор, најголемо учество во психосоцијалниот развој кај адолесцентите има идентитетот, чија просечна вредност изнесува 4,72 поени. Потоа следи комуникацијата и социјализацијата со 4,38 поени, па на крајот се вредностите со 3,48 поени просечно ниво.

Медијалната вредност на комуникацијата и социјализацијата изнесува 4,5 поени, при што статистички значајни разлики има од аспект на возраста. Имено, медијалната вредност кај најмладата група адолесценти изнесува 3,5 поени, додека пак кај највозрасните истата изнесува 5 поени. Од аспект на полот и местото на живеење на адолесцентите, анализата покажа дека не постојат статистички значајни разлики во степенот на комуникација и социјализација.

Во врска со останатите фактори на психосоцијален развој, медијалната вредност кај идентитетот како фактор изнесува 5 поени, додека пак за вредностите медијалната вредност е еднаква на 3,4 поени. За овие два фактори резултатите од

анализата покажаа дека не постојат статистички значајни разлики помеѓу одделни групи адолесценти, во зависност од нивните демографски карактеристики.

Во врска со поставените хипотези, врз основа на добиените резултати од спроведената анализа, хипотезата 1 од оваа докторска дисертација во целост се прифаќа, додека пак хипотезите 2 и 3 делумно се прифаќаат. Кај првата хипотеза, коефициентот на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи е статистички значаен, со насока на влијание согласно очекуваното, кај сите 3 оценети модели.

Од друга страна, пак коефициентот на родителската контрола е статистички значаен и согласно очекуваната насока на влијание единствено кај првиот модел, оној за комуникацијата и социјализацијата. За вториот модел (идентитетот) родителската контрола нема влијание, додека пак за третиот модел (вредностите) родителската контрола има статистички значајно влијание, но негативно, односно спротивно на иницијалните претпоставки.

Во врска со возраста на адолесцентите и нејзината улога како медијатор на врската помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и психосоцијалниот развој, истата има статистички значајно влијание единствено кај првиот модел, комуникацијата и социјализацијата, но не и кај останатите два модели.

Согласно резултатите од оценката на модел 1, може да се констатира дека зголемување на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи за 1 поен би предизвикало намалување на комуникацијата и социјализацијата во просек за околу 0,54 поени, под услов другите фактори да останат непроменети. Дополнително, како медијатор на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и комуникацијата и социјализацијата, се додава и возраста на адолесцентите, при што анализата покажува дека повозрасните адолесценти во просек се поотпорни на влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз комуникацијата и социјализацијата како фактор на психосоцијалниот развој. Поконкретно, зголемување на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи за 1 поен би предизвикало просечно намалување на комуникацијата и социјализацијата од 0,54 поени кај најмлада група адолесценти, односно онаа на возраст од 10 – 13 години; просечно намалување од 0,45 и 0,43 поени

соодветно за адолесцентите на возраст од 14 – 17 години и од 18 – 19 години; како и просечно намалување од 0,4 поени кај највозрасната група адолесценти, оние на возраст од 20 – 24 години.

Во врска со родителската контрола, нејзино зголемување од 1 поен би довело до просечно зголемување на комуникацијата и социјализацијата кај адолесцентите од околу 0,13 поени, под услов сè друго да остане непроменето.

Спротивно на ова, зголемување на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи од 1 поен би довело до зголемување на идентитетот како фактор на психосоцијалниот развој од нешто над 0,6 поени во просек, под услов сите други фактори да останат непроменети. Согласно добиените резултати од оценката на модел 2, родителската контрола и возраста немаат влијание врз идентитетот, односно врз врската помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и идентитетот како фактор на психосоцијалниот развој.

Конечно, зголемување на сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи за 1 поен би довело до намалување на вредностите како фактор на психосоцијалниот развој во просек за 1,3 поени, под услов сè друго да остане непроменето. Дополнително, зголемување на родителската контрола за 1 поен, под услов сите други фактори да бидат непроменети, вредностите на адолесцентите во просек би се намалиле за нешто над 0,22 поени. Од друга страна, пак добиените резултати од оценката на модел 3 покажуваат дека возраста на адолесцентите како медијатор на врската помеѓу сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи и идентитетот нема статистички значајно влијание.

Резултатите од спроведената емпириска анализа оставаат голем простор за аргументирана дискусија и нивна интерпретација, но и простор за натамошна, подетална, анализа во повеќе сегменти.

Најпрво, во делот на поставените хипотези, согласно добиените резултати, во Хипотеза 1, која гласи дека „сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи има негативно влијание врз комуникацијата и социјализацијата, вредностите и идентитетот“, во целост се прифаќа. Имено, согласно поставеното правило за прифаќање на оваа хипотеза (Табела 2), оценетиот коефициент β_1 ,

односно коефициентот на променливата сензитивност кон содржините на социјалните мрежи, е статистички значаен во сите три оценети модели, при што насоката на влијание е согласно очекуваната. Тоа значи дека сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи влијае врз нивниот психосоцијален развој преку сите три идентификувани фактори (комуникација и социјализација, идентитет и вредности).

Во однос на втората хипотеза, „контролата врз следењето на социјалните мрежи и влијанието на содржините кои се пласираат влијае превентивно“, истата се прифаќа, но само делумно, односно само за комуникацијата и социјализацијата, каде оценетиот коефициент за променливата родителска контрола (β_2) е статистички значаен и со насока на влијание согласно очекуваното. Во вториот модел, односно кај идентитетот, овој коефициент е статистички незначаен, додека пак во третиот модел, кај вредностите, коефициентот на променливата родителска контрола е статистички значаен, но негативен, што значи дека зголемување на родителската контрола би довело до намалување на вредностите како фактор на психосоцијален развој кај адолесцентите. Оттука, согласно горенаведеното, Хипотеза 2 делумно се прифаќа.

Конечно, по однос на третата хипотеза, која гласи дека „возраста на адолесцентите претставува значаен фактор кој влијае на врската помеѓу сензитивноста на адолесцентите кон содржините на социјалните мрежи и нивниот психосоцијален развој“, согласно добиените резултати, може да се констатира дека и оваа хипотеза само делумно се прифаќа. Имено, оценетите коефициенти кои се однесуваат на возраста како медијатор на врската, односно влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз психосоцијалниот развој на адолесцентите, се единствено значајни кај комуникацијата и социјализацијата, но не и кај останатите фактори. При тоа, резултатите покажуваат дека повозрасните адолесценти се во просек поотпорни на влијанието на сензитивноста кон содржините на социјалните мрежи врз комуникацијата и социјализацијата, за разлика од помладите, кон кои би требало да биде насочено вниманието при превенција и контрола.

Резултатите од спроведеното истражување оставаат простор за натамошна дискусија и анализа, и истите претставуваат значаен придонес за научната мисла во предметната област.

Препораки

Од аспект на физичките здравствени импликации се препорачува ограничена и контролирана изложеност на социјалните медиуми за контрола на телесната тежина, подобро здравје на адолесцентите и намалување на ризикот од физички опасности поради емитурање на ликови и ризични дејствија презентирани на социјалните медиуми.

Од аспект на општествените односи и интерперсоналната динамика, се препорачува комуникацијата и поврзувањето на далечина да биде само кога тогаш и неопходно и да се преферира физичко дружење. Честото “криење” зад екраните може да биде причина за намалена самодоверба, интраверност и затвореност во себе, а на сметка на тоа преголемо нагласување на социјалните мрежи што не дава реална слика за корисникот.

Од аспект на образовните резултати и процеси на учење, за учениците, интернетот треба да обезбеди пристап до информации до кои не стигаат во училиштето и за кои е неопходно да се продолжи да се истражува со цел на тој начин да се прошири и унапреди интеракцијата во образовните институции, а само со контрола врз користењето и пристапот до социјалните мрежи може да се влијае да не се добие контра ефект.

Од аспект на начинот на живот и културните промени зголемената контрола е потребна за да се превенира огромната палета на содржини и опции за забава достапни на интернет да не може да доведе до зависни однесувања, каде што поединците трошат прекумерно време на игри, стриминг или социјални медиуми, често на сметка на активности и одговорности од реалниот свет.

За успешно да се имплементираат овие препораки неопходно е интерактивно да работат институциите, родителите, воспитувачите и да функционираат законите и другите подзаконски правни прописи.

Референци

- Alexander, B. (2006). Web 2.0: A new wave of innovation for teaching and learning? *EDUCAUSE Review*, 41(2), 32-44. Retrieved from <http://www.educause.edu/ir/library/pdf/ERM0621.pdf>
- Armano, D. (2009). Social media's top 10 dirty little secrets. In *Logic + Emotion*. Retrieved June 18, 2010, from http://darmano.typepad.com/logic_emotion/2009/08/smtop.html
- Bajarin, B. (2011, July 15). Could what happened to MySpace happen to Facebook? *Time Online*. Retrieved September 20, 2011, from <http://techland.time.com/2011/07/15/could-what-happened-to-myspace-happen-to-facebook/>
- Bawden, D., & Robinson, L. (2009). The dark side of information: Overload, anxiety, and other paradoxes and pathologies. *Journal of Information Science*, 35(2), 180-191. <https://doi.org/10.1177/0165551508095781>
- Berryman, J. M. (2008). Judgments during information seeking: A naturalistic approach to understanding the assessment of enough information. *Journal of Information Science*, 34(2), 196-206. <https://doi.org/10.1177/0165551507087130>
- Bloom, L. (2011, June 22). How to talk to little girls. *Huffington Post*. Retrieved January 12, 2012, from <http://www.huffingtonpost.com/lisa-bloom/how-to-talk-to-little-girl b 882510.html>
- Breuer, A. (2011). *Democracy promotion in the age of social media: Risks and opportunities*. Briefing Paper, Department 'Governance, Statehood, Security', German Development Institute.
- Cammaerts, B., & Carpentier, N. (Eds.). (2007). *Reclaiming the media: Communication rights and democratic media roles*. Intellect Books.
- Carter, D. (2005). Living in virtual communities: An ethnography of human relationships in cyberspace. *Information, Communication and Society*, 8(2), 148-167. <https://doi.org/10.1080/13691180500146235>
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.

- Cooley, C. H. (1902). The looking glass self. In *Human nature and social order* (pp. 179-185). New York: Scribner's.
- Deloitte Development. (2009). *Deloitte LLP ethics & workplace survey*. Retrieved June 18, 2010, from http://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedStates/Local%20Assets/Documents/us_2009_ethics_workplace_survey_220509.pdf
- De Souza, Z., & Dick, G. N. (2009). Disclosure of information by children in social networking—not just a case of “you show me yours and I'll show you mine”. *International Journal of Information Management*, 29(4), 255-261. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2009.03.006>
- Downes, S. (2005). e-Learning 2.0. *eLearn Magazine: Education and Technology in Perspective*. Retrieved from <http://www.elearnmag.org/subpage.cfm?section=articles&article=29-1>
- Durkheim, É. (2011). *Suicide*. London: Routledge. (Original work published 1897)
- Eltantawy, N., & Wiest, J. B. (2011). Social media in the Egyptian revolution: Reconsidering resource mobilization theory. *International Journal of Communication*, 5, 1207-1224.
- Erikson, E. H. (1982). *The lifecycle completed: A review*. New York: Norton.
- Freud, S. (2000). *Three essays on the theory of sexuality*. New York: Basic Books. (Original work published 1904)
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gilligan, C. (1990). *Making connections: The relational worlds of adolescent girls at Emma Willard School*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Haenlein, M., & Kaplan, M. A. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Haney, P. (2011, June 28). Genderless preschool in Sweden. *Baby & Kids*. Retrieved January 12, 2012, from <http://www.neatorama.com/2011/06/28/genderless-preschool-in-sweden/>
- Harlow, H. F. (1971). *Learning to love*. New York: Ballantine.

- Harlow, H. F., & Harlow, M. K. (1962). Social deprivation in monkeys. *Scientific American*, 137(1), 137-146.
- Hintz, A. (2007). Civil society media at the WSIS: A new actor in global communication governance? In B. Cammaerts & N. Carpentier (Eds.), *Reclaiming the media: Communication rights and democratic media roles* (pp. 243-264). Intellect Books.
- Kohlberg, L. (1981). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*. New York: Harper and Row.
- McCreary, L. (2008). What was privacy? *Harvard Business Review*, 86(10), 123-131.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society* (C. W. Morris, Ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, G. H. (1964). *On social psychology* (A. Strauss, Ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Oder, N. (2010). Library of Congress acquires donated Twitter archives. *Library Journal.com*. Retrieved June 18, 2010, from <http://www.libraryjournal.com/article/CA6726233.html>
- Parsons, P. (2010). Information overload. *New Scientist*, 205(2743), 38-39.
- Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child*. New York: Basic Books.
- Rieh, S. Y. (2002). Judgment of information quality and cognitive authority on the Web. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53(2), 145-161.
- Toffler, A. (2000). *The third wave*. New York: Bantam Books.
- UK Web Archive. (2004). About. Retrieved June 18, 2010, from <http://www.webarchive.org.uk/ukwa/info/about>
- Virkus, S. (2008). Use of Web 2.0 technologies in LIS education: Experiences at Tallinn University. *Program: Electronic Library and Information Systems*, 42(3), 262-274.
- Wentworth, D. (2009). The Web 2.0 police. *T+D*, 63(12), 50-51.
- Yoder, D. (2021). Top ten reasons you should quit Facebook. Retrieved June 18, 2010

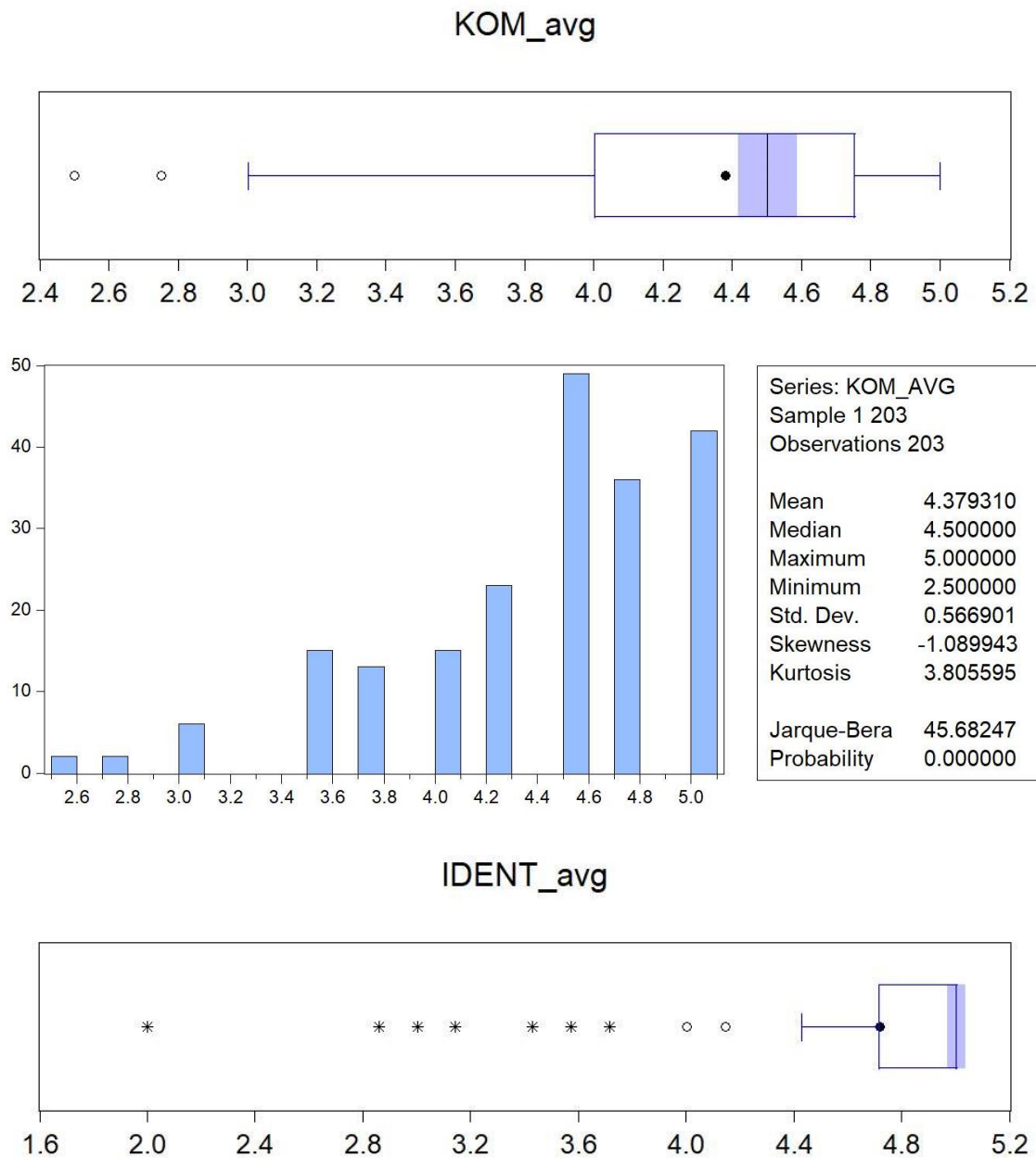
Прилози

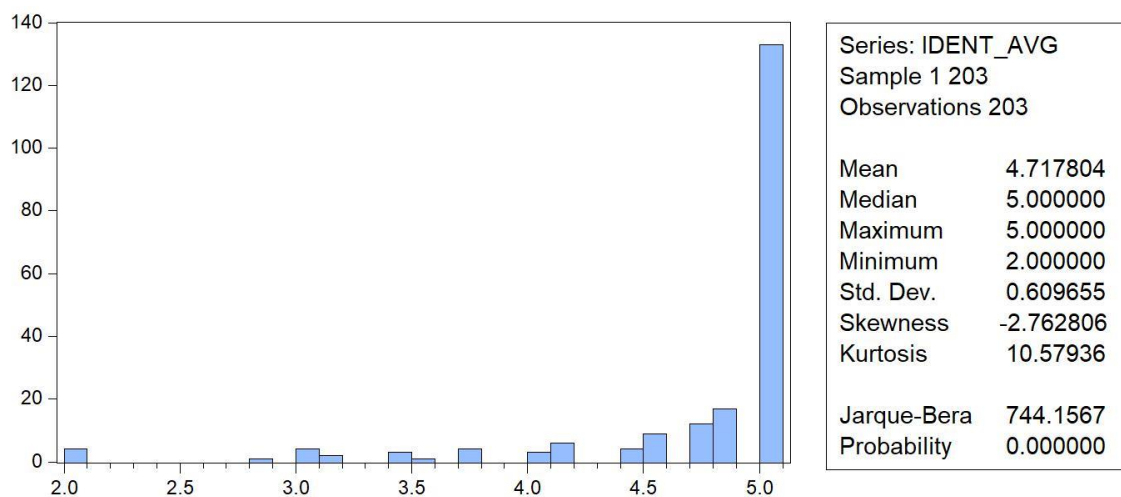
Прилог 1: Дескриптивна статистика на ниво на прашање

Прашање	Просек	Медијана	Максимум	Минимум	Стандардна девијација	Распоред на одговорите				
						1	2	3	4	5
SM_6	4,85	5	5	2	0,49	0	2	5	15	181
SM_7	4,69	5	5	2	0,77	0	8	14	10	171
SM_8	4,29	5	5	1	1,40	25	7	6	12	153
SM_9	4,07	5	5	1	1,49	25	20	6	16	136
SM_10	4,87	5	5	2	0,49	0	3	4	10	186
SM_11	4,90	5	5	2	0,42	0	2	3	8	190
KONT_1	4,14	5	5	2	1,05	0	22	33	42	106
KONT_2	4,17	5	5	2	1,02	0	19	34	43	107
KONT_3	4,22	5	5	2	1,00	0	21	21	53	108
KONT_4	4,15	5	5	2	1,06	0	22	34	39	108
KONT_5	4,23	5	5	1	1,18	11	12	20	36	124
KONT_6	4,33	5	5	2	1,01	0	20	21	35	127
KOM_1	4,38	5	5	2	0,91	0	15	15	51	122
KOM_2	4,30	5	5	2	0,91	0	11	30	50	112
KOM_3	4,36	5	5	2	0,91	0	14	19	49	121
KOM_4	4,48	5	6	2	0,75	0	5	15	62	120
IDENT_1	4,74	5	5	2	0,78	0	12	6	5	180
IDENT_2	4,76	5	5	2	0,74	0	9	9	4	181
IDENT_3	4,78	5	5	2	0,70	0	9	5	8	181
IDENT_4	4,62	5	5	2	0,75	0	7	12	32	152
IDENT_5	4,75	5	5	2	0,74	0	9	9	5	180
IDENT_6	4,67	5	5	2	0,79	0	10	11	16	166

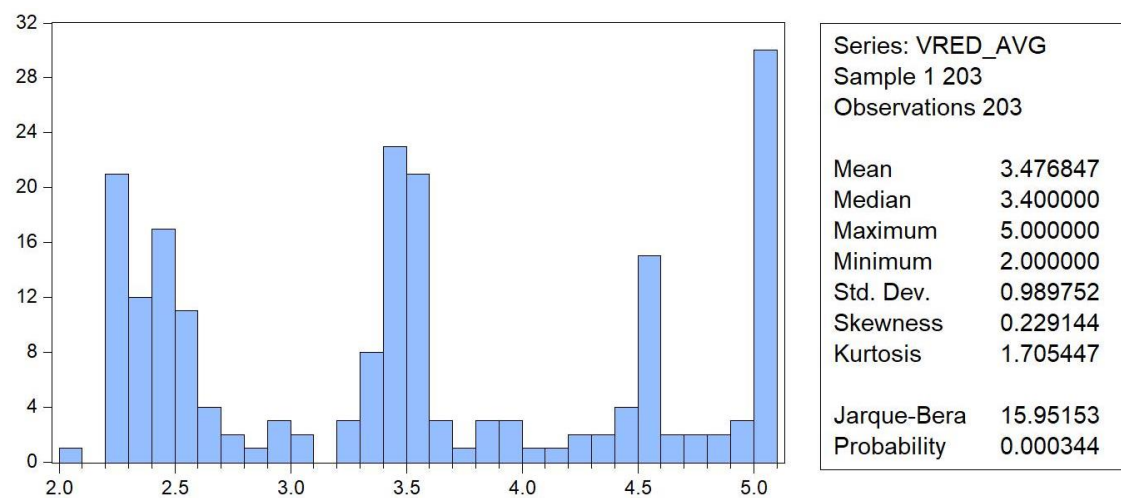
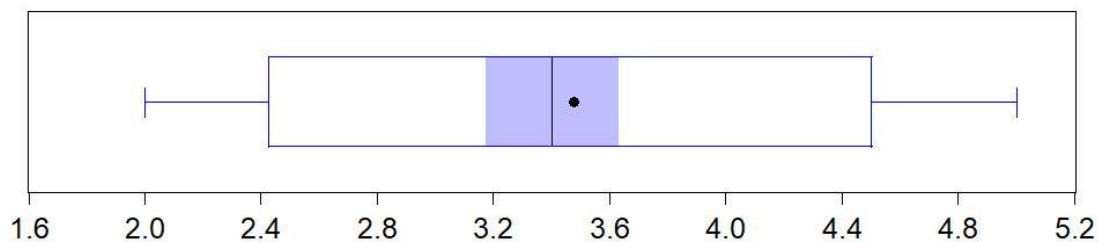
IDENT_7	4,71	5	5	2	0,70	0	7	8	22	166
VRED_1	3,50	4	5	1	1,15	12	28	53	66	44
VRED_2	3,37	3	5	1	1,30	2	71	50	10	70
VRED_3	3,33	3	5	2	1,06	0	50	75	38	40
VRED_4	3,41	4	5	1	1,25	3	70	26	49	55
VRED_5	3,62	4	5	2	1,05	0	32	69	46	56
VRED_6	3,57	3	5	1	1,07	2	33	68	48	52
VRED_7	3,65	4	5	1	0,99	1	22	75	54	51
VRED_8	3,18	3	5	1	1,24	1	84	49	16	53
VRED_9	3,33	3	5	1	1,06	1	49	75	38	40
VRED_10	3,81	4	5	2	1,12	0	32	55	36	80

Прилог 2: Боксплот и хистограм за променливите: комуникација и социјализација, идентитет и вредности

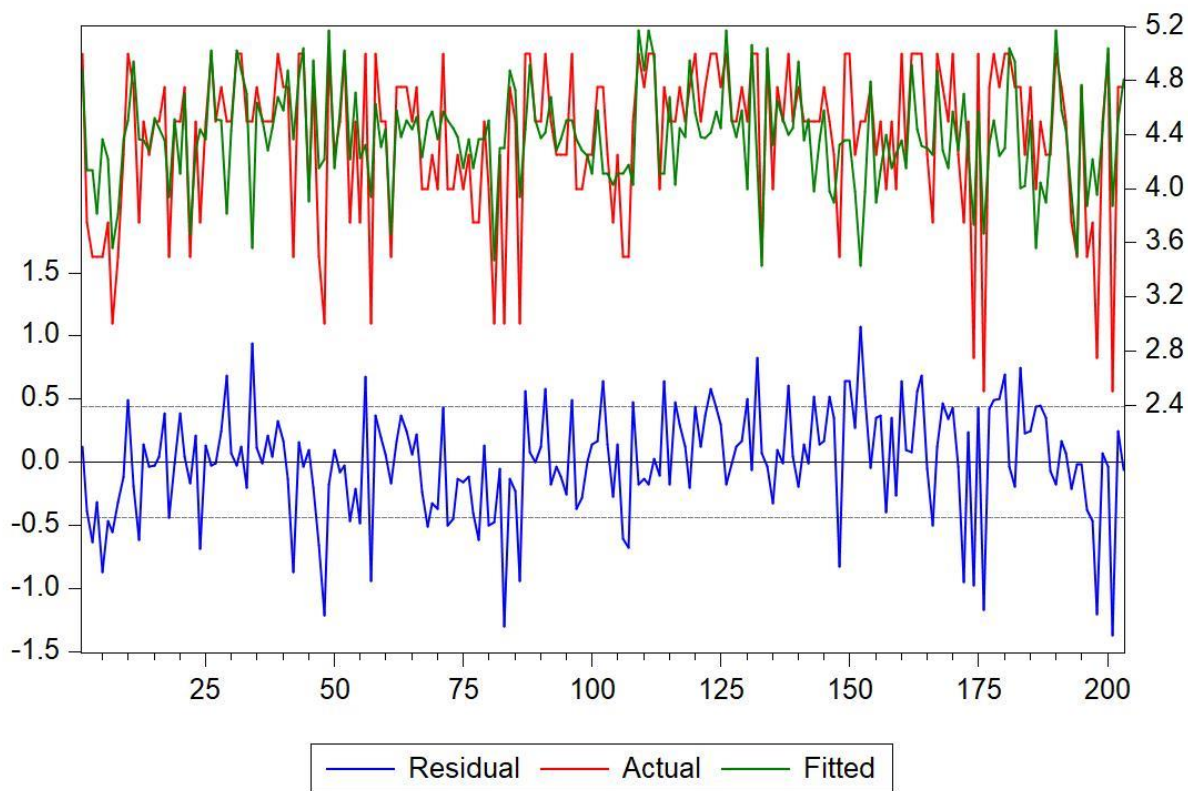

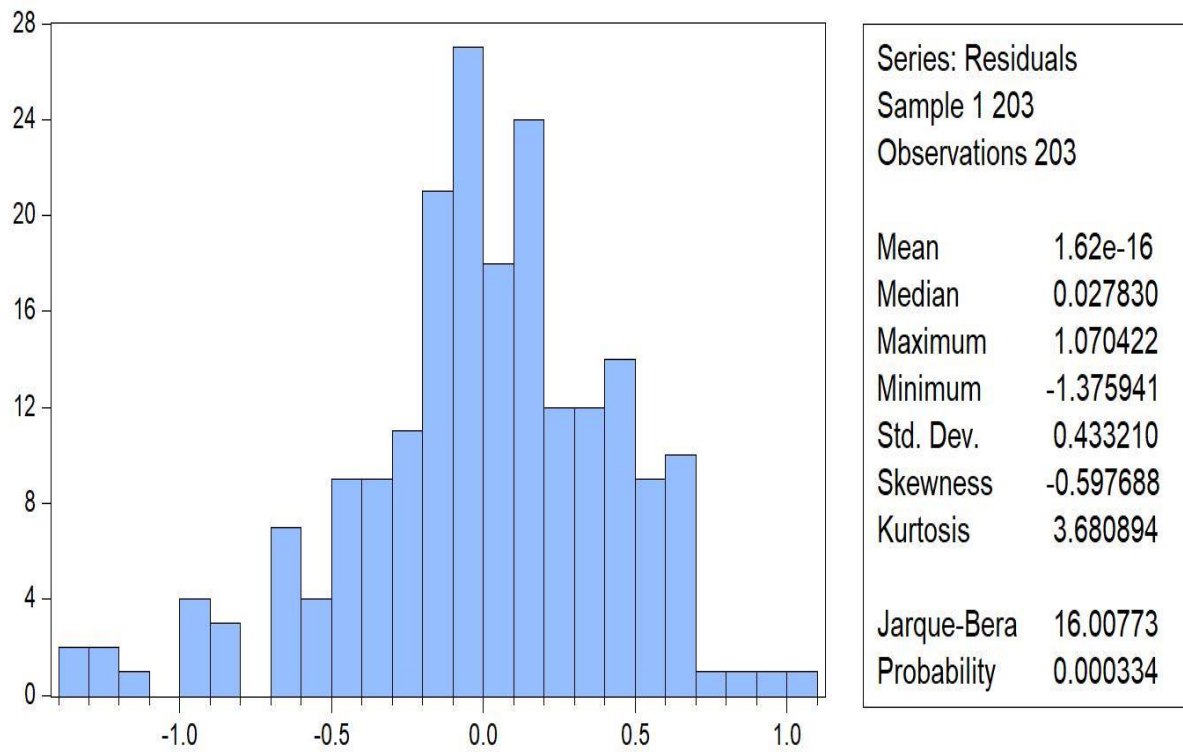
VRED_avg

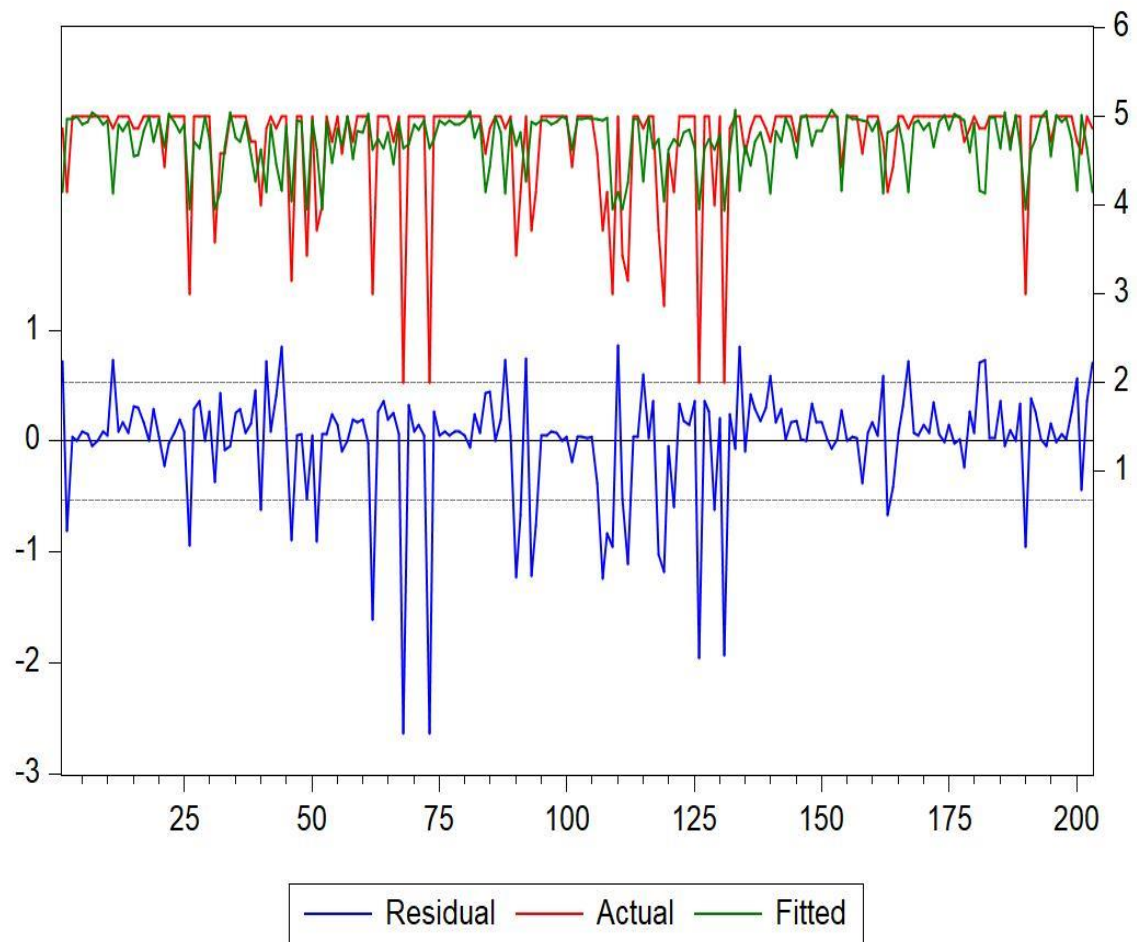
Прилог 3: Графички приказ на резидуалите и нивниот распоред на дистрибуција за трите оценети модели

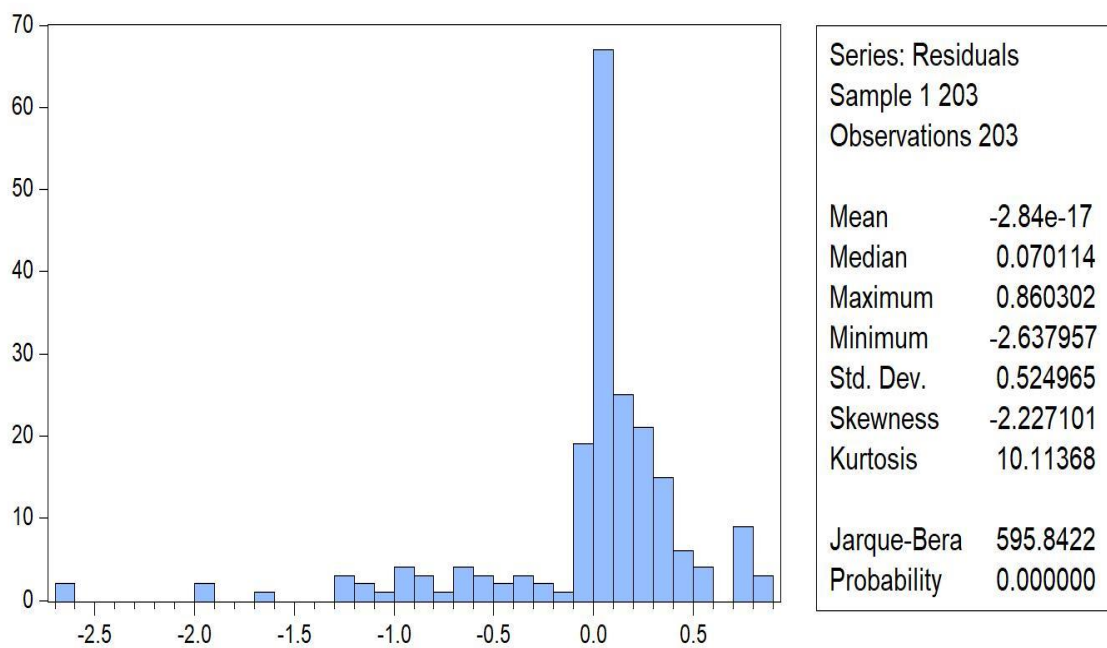
- *Модел 1*

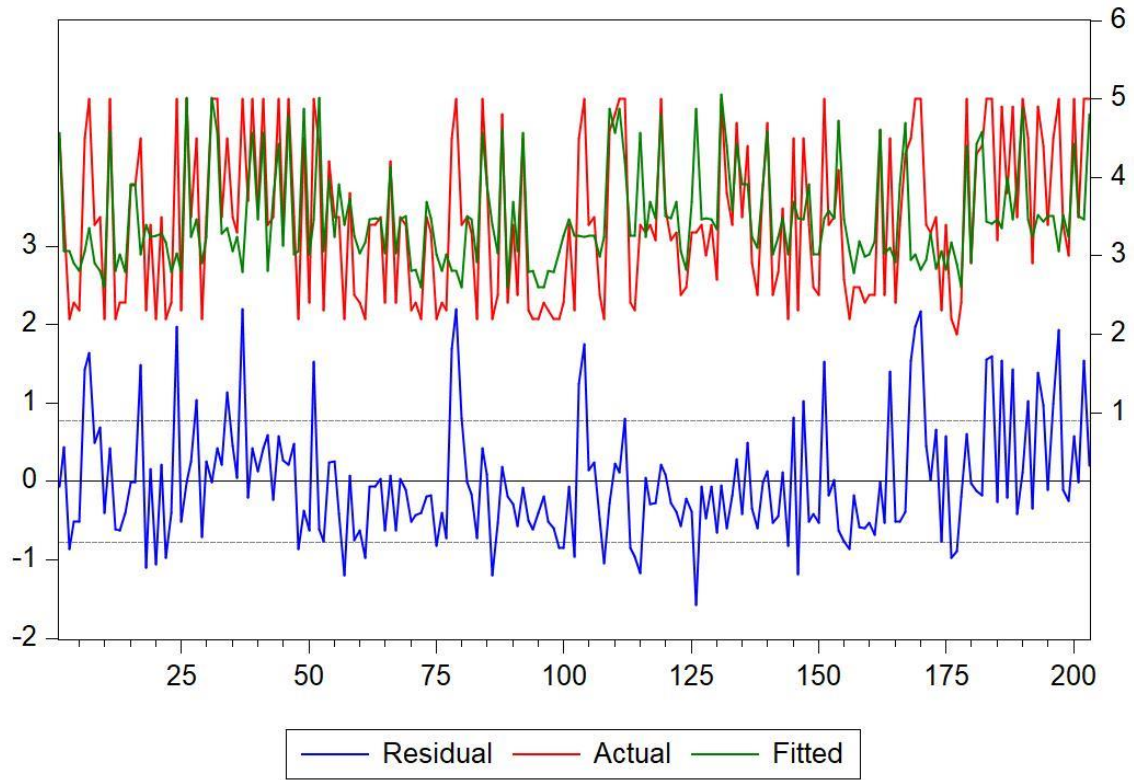

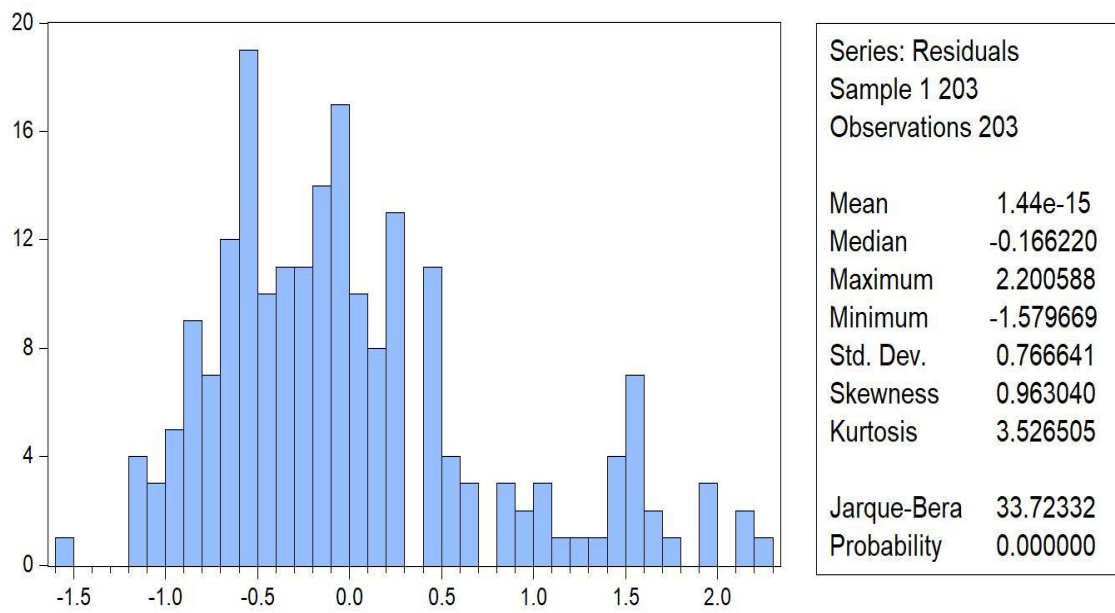
- Модел 2

- Модел 3

Прилог 4 – Анкетен прашалник

АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК ЗА ВЛИЈАНИЕТО НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ ВРЗ СОЦИЈАЛНИОТ РАЗВОЈ КАЈ АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

Почитувани,

Анкетниот прашалник е изработен за научни цели на докторска дисертација чија изработка е во тек, а со наслов „СОДРЖИНИТЕ НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ КАКО ФАКТОР НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА АДОЛЕСЦЕНТИТЕ“ и има цел да ја докаже поврзаноста помеѓу користењето на социјалните мрежи и социјалниот развој кај адолесцентите.

Пред да одговорите на поставените прашања, внимателно прочитајте го секое прашање и јасно означете го вашиот одговор. Доколку имате нејаснотии при пополнувањето на истиот, исконтактирајте го испраќачот на анкетниот прашалник.

Шема на одговори: 1 – не се согласувам, 2 – не се согласувам, 3 – неутрален став, 4 – се согласувам, 5 – се согласувам во целост.

** Адолесцентите претставуваат околу дванаесет отсто од приближно двата милиони жители во земјата. Тоа се околу 247 000 млади луѓе на возраст од 10 до 19 години.*

Прва група демографски прашања

Пол

- Машки
- Женски

Возраст

Место на живеење

- Рурална средина
- Урбана средина

Втора група прашања за ИТ-подршка во домот на испитаникот

1. Користам интернет.

Да
Не

2. Колку често користите интернет?

- Неколку пати неделно.
- Неколку пати месечно.
- Секој ден.

3. Дома имам компјутер.

Да
Не

4. Мојот компјутер е поврзан на интернет.

Да
Не

5. Имам постојан пристап до интернет дома, на мојот компјутер.

Да
Не

6. Имам интернет на мојот мобилен телефон.

Да
Не

Трета група прашања за користење на социјални мрежи од страна на испитаникот

7. Кои социјални мрежи ги познавате (можни се повеќе одговори)?
 - Facebook
 - Youtube
 - Viber
 - Twitter
 - Flickr
 - Myspace
 - Instagram
 - Tik Tok
8. На кои социјални мрежи имате профил, односно активно ги користите (можни се повеќе одговори)?
 - Facebook
 - Youtube
 - Viber
 - Twitter
 - Flickr
 - Myspace
 - Instagram
 - Tik Tok
9. На која социјална мрежа поминувате најмногу време?
 - Facebook
 - Youtube
 - Viber
 - Twitter
 - Flickr
 - Myspace
 - Instagram
 - Tik Tok
10. Колку часови дневно поминувате на социјалните мрежи?

11. Какви содржини најчесто следите на социјалните мрежи?

- Фантазија
- Насилство
- Цртани
- Хумор
- Љубов
- Едукативни елементи
- Размена на искуства
- Слики
- Комуникација-разговор

12. Прикажаното на социјалните мрежи ме поттикнува потоа да размислувам за одредена содржина којашто ја имам видено таму.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

13. За нешто видено на социјалните мрежи имам размислувано повеќе од два часа.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

14. Интересно и забавно ми е да ги емитирам ликовите кои ги гледам на социјалните мрежи.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

15. Некои игри кои ги имам видено на социјалните мрежи потоа ги применувам дури и ако содржат насилство.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

16. Одредена содржина може да ми остави силен впечаток што потоа ја споделувам истата со пријателите и разговараме за неа.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

17. Иако некои содржини директно не се поврзани со мене, сепак имаат моќ во мене да предизвикаат емоции како среќа, љубов, тага или страв.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

Четврта група прашања за контрола од страна на родителите врз следењето на социјалните мрежи

18. Моите родители ме едуцираат за влијанието на социјалните мрежи врз однесувањето на младите.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

19. Моите родители со примери ми докажуваат дека прекумерното користење на социјалните мрежи може да биде лошо за мојот развој и социјализација.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	-----------------------

				целост
--	--	--	--	--------

20. Моите родители ми го контролираат пристапот до социјалните мрежи.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

21. Моите родители ми даваат насоки како корисно и безбедно да ги користам социјалните мрежи.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

22. Моите родители ги знаат сите мои профили на социјалните мрежи.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

23. Моите родители ме советуваат дека слободното време може да го искористам и на друг начин, освен на социјалните мрежи, упатувајќи ме на спорт или други рекреативни активности.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

Петта група прашања за комуникацијата и социјализацијата како фактори на психосоцијалниот развој на адолесцентот

24. Имам богат вокабулар.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

25. Имам развиени јазични вештини.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

26. Познавам други дијалекти, освен локалниот и користам кратенки при пишување и на тој начин подобро се поврзувам со врсниците.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

27. Јасно комуницирам со моите врсници.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

28. Лесно го искажувам она што го мислам и чувствувам.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

29. Лесно разбираам што сака мојот соговорник да ми каже.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

30. Комуницирам кратко и конкретно без да предизвикам чувство на замор кај соговорникот.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	-----------------------

				целост
--	--	--	--	--------

Шеста група прашања за идентитетот на адолесцентот како фактор за психосоцијалниот развој на адолесцентот

31. Го почитувам славењето на празници од западната култура.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	-----------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

32. Почитувам ограничено тетовирање.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	-----------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

33. Почитувам ограничено носење ѓердани/синџири.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	-----------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

34. Носам облека од светски брендови, умерено.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	-----------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

35. Носам модерни фризури.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	-----------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

36. Формирам пријателства со другиот пол.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

37. Свесен сум на која религија/националност припаѓам.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

Седма група прашања за влијание на социјалните мрежи врз вредностите на адолесцентот како фактор за психосоцијалниот развој на адолесцентот

38. Имам чувство на слобода.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

39. Имам чувство за разбирање.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

40. Имам чувство за еднаквост.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

41. Имам чувство за простување.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

42. Имам чувство на припадност.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

43. Имам чувство на дисциплина.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

44. Имам чувство на стекнато високо знаење.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

45. Имам потреба за соработка.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

46. Имам чувство на почит.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

47. Имам потреба за пријателство.

1-воопшто не се согласувам	2-не се согласувам	3-неутрален став	4-се согласувам	5-се согласувам во целост
-------------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------	---------------------------------

Ви благодариме за пополнувањето на анкетниот прашалник. За увид во резултатите исконтактирајте го испраќачот на анкетниот прашалник.